

**KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN ÖNLENMESİNDE İMAN VE AHLAKIN
ETKİSİ**

Kübra YILMAZ
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Mücteba ALTINDAŞ
Eylül, 2025
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN ÖNLENMESİNDE İMAN
VE AHLAKIN ETKİSİ**

Hazırlayan
Kübra YILMAZ

Danışman
Doç. Dr. Mücteba ALTINDAŞ

AFYONKARAHİSAR 2025

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde İman Ve Ahlakın Etkisi**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10/09/2025

İmza

Kübra YILMAZ

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Kübra YILMAZ
	Numarası	2200618012
	Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
	Programı	Temel İslam Bilimleri
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde İman Ve Ahlakın Etkisi
Tez Savunma Sınav Tarihi		10/09/2025
Tez Savunma Sınav Saati		14:00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒ oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET
KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN ÖNLENMESİNDE İMAN VE AHLAKIN
ETKİSİ

Kübra YILMAZ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Eylül, 2025

Danışman: Doç. Dr. Mücteba ALTINDAŞ

Bu çalışma, kadına yönelik şiddet olgusunu iman ve ahlak ilişkisi bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Toplumlarda artış gösteren kadına şiddet vakaları, sadece sosyolojik ya da hukuki bir sorun olarak değil, aynı zamanda dini ve ahlaki bir mesele olarak da ele alınmalıdır. Bu bağlamda, bireyin iman seviyesi ile ahlaki davranışları arasında ilişkinin, kadına şiddeti önlemedeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın temel problemi, dini değerlerin ve ahlaki ilkelerin bireysel ve toplumsal yaşamda yeterince içselleştirilememesi sonucunda, kadına yönelik şiddetin meşrulaştırılması ya da görmezden gelinmesi olasılığıdır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, İslam inancında yer alan iman ve ahlak ilkeleri ışığında kadına şiddetin nedenlerini irdelemek ve bu çerçevede çözüm yolları önermektir. Araştırmada nitel yöntem kullanılmış; literatür taraması, dini metinlerin analizi ve çeşitli sosyolojik rapor ve planlamaların değerlendirilmesi yoluyla konu derinlemesine incelenmiştir. Ayrıca seçilmiş hadis ve ayetler ışığında, kadına yönelik şiddetin İslami açıdan hiçbir meşruiyet zemini bulunmadığı vurgulanmıştır. Elde edilen bulgular, iman ve ahlak bilincinin yüksek olduğu bireylerde şiddet eğilimlerinin düşük olduğunu göstermektedir. Dini öğretim ve ahlaki eğitimin bireyin davranışlarını olumlu yönde şekillendirdiği ve şiddeti önleyici bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak, kadına yönelik şiddetle mücadelede sadece yasal ve sosyal düzenlemeler değil, aynı zamanda bireylerin dini ve ahlaki eğitimi de büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, dini kurumlar, eğitim sistemleri ve aile yapısı içerisinde iman-ahlak temelli değer eğitiminin güçlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadına şiddet, iman, ahlak, din ve toplum

ABSTRACT
THE EFFECT OF FAITH AND MORALS IN PREVENTING VIOLENCE
AGAINST WOMEN

Kübra YILMAZ

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

September, 2025

Advisor: Assoc. Prof. Mücteba ALTINDAŞ

This study aims to examine the phenomenon of violence against women in the context of the relationship between faith and morality. The increasing cases of violence against women in societies should be addressed not only as a sociological or legal problem, but also as a religious and moral issue. In this context, the effect of the relationship between the individual's level of faith and moral behavior in preventing violence against women was investigated. The main problem of the study is the possibility of legitimizing or ignoring violence against women as a result of the failure to sufficiently internalize religious values and moral principles in individual and social life. In this context, the aim of the study is to examine the causes of violence against women in light of the principles of faith and morality in the Islamic faith and to suggest solutions within this framework. The qualitative method was used in the study; the subject was examined in depth through literature review, analysis of religious texts and evaluation of various sociological reports and plans. In addition, it was emphasized in the light of selected hadiths and verses that violence against women has no legitimacy grounds in terms of Islam. The findings obtained show that the tendency to violence is low in individuals with high faith and moral awareness. It has been concluded that religious education and moral education shape the behavior of individuals in a positive way and play a role in preventing violence. As a result, not only legal and social regulations but also religious and moral education of individuals are of great importance in combating violence against women. In this context, it is recommended to strengthen faith-moral based value education within religious institutions, education systems and family structure.

Keywords: Violence against women, faith, morality, religion and society

ÖNSÖZ

Kadına yönelik şiddet, günümüz toplumlarında yalnızca bireysel bir sapma değil; aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ahlaki temelleri olan çok boyutlu bir sorundur. Fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel boyutlarıyla kadının temel hak ve özgürlüklerini ihlal eden bu olgu, insan onuruna aykırı olduğu kadar toplumsal yapının da sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Şiddetin devamlılığı, yalnızca hukuki düzenlemelerin yetersizliğinden değil; aynı zamanda bireylerin değer dünyasında yaşanan aşınmadan ve ahlaki temellerin zayıflamasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, bireyin inanç dünyası ile ahlaki davranışları arasındaki ilişki, kadına yönelik şiddetin nedenleri ve önlenmesi açısından dikkate değer bir araştırma alanı açmaktadır.

Bu çalışma, kadına şiddet olgusunu iman ve ahlak ilişkisi bağlamında ele alarak, bireyin inanç düzeyinin ve ahlaki değerlere bağlılığının, kadına yönelik tutum ve davranışları üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece, şiddetin önlenmesinde dinî ve ahlaki referansların nasıl bir işlev gördüğü analiz edilerek, sorunun çözümüne yönelik değer temelli bir bakış açısı sunulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, şiddetin yalnızca fiziksel bir eylem değil, aynı zamanda bireyin vicdanı, değer yargıları ve toplumsal normlarla olan ilişkisinin bir yansıması olduğu kabul edilmelidir. Toplumda kadına yönelik şiddetin azaltılması, sadece yasal yaptırımlarla değil; bireylerin inanç sistemi, ahlaki donanımı ve empati yeteneklerinin güçlendirilmesiyle de mümkündür. Bu nedenle, iman ve ahlakın bireysel tutumlar üzerindeki etkisinin anlaşılması, şiddetin önlenmesinde önemli bir anahtar rolü oynamaktadır. Çalışma, bu ilişkinin farklı sosyo-kültürel katmanlarda nasıl tezahür ettiğini inceleyerek, çözüm önerilerine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Zor ama bir o kadar da anlamlı bu yolculuğumda beni hiç yalnız bırakmayan çok kıymetli insanlarla birlikte şükür ki süreci tamamlayabildim. İlk olarak çalışmamın başından itibaren benden bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen, her zaman desteğini yanımda hissettiğim kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Mücteba ALTINDAŞ'a, görüş ve önerileriyle tezimin olgunlaşması ve derinleşmesine büyük katkılar sunan Doç. Dr. Yasin ULUTAŞ'a, yine düşüncelerinden istifade ettiğime Dr. Fatih ÖZAKTAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca süreç boyunca beni destekleyen aileme, birlikte aynı süreci paylaşan kıymetli ikizim Tuğba Yılmaz'a, bu zorlu süreçte nefes almamı sağlayan sevgili yeğenim Yusuf Aras'a ve pes etmemem için elinden geleni yapıp hep yanımda olan çok sevgili arkadaşım Ayşe Betül Erman'a, doğrudan yahut dolaylı yoldan katkısı olan herkese sonsuz teşekkürü borç bilir, saygılarımı sunarım.

Kübra YILMAZ

2025, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAN, AMEL VE AHLAK İLİŞKİSİ

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1.İMAN KAVRAMI	3
1.2.AMEL KAVRAMI.....	5
1.3. AHLAK KAVRAMI	7
2. KELAM GELENEĞİNDE İMAN TANIMLAMALARI	8
2.1. İMANI TASDİK OLARAK KABUL EDENLER.....	8
2.2. İMANI TASDİK VE İKRAR OLARAK KABUL EDENLER	9
2.3. İMANI İKRAR OLARAK KABUL EDENLER	10
2.4. İMANI TASDİK, İKRAR VE AMEL OLARAK KABUL EDENLER.....	12
3. İMAN VE AHLAK İLİŞKİSİ	13
3.1. İNSANIN AHLAKİ ZAAFLARI.....	13
3.2. İNANÇSIZ AHLAKLI OLMANIN İMKÂNI	15
3.3. ALLAH İNANCI VE AHLAK İLİŞKİSİ	22

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİDDET OLGUSU VE ÇEŞİTLERİ

1. ŞİDDETİN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ	25
2. KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE ÇEŞİTLERİ.....	26
2.1. FİZİKSEL ŞİDDET.....	26
2.2. SÖZEL ŞİDDET	28
2.3. EKONOMİK ŞİDDET	28
2.4. CİNSEL ŞİDDET	30
2.5. PSİKOLOJİK ŞİDDET	33
3. KADINA ŞİDDETİN NEDENLERİ	34
3.1. PSİKOLOJİK NEDENLER	34
3.2. EKONOMİK NEDENLER	35
3.3. TOPLUMSAL NEDENLER	36
3.4. ŞİDDETİN AİLEVİ NEDENLERİ	36
3.5. CİNSİYET ROLLERİ	37
4. DİN ALGISI VE ŞİDDET	38
4.1. İSLAM DİNİNDE İNSAN VE KADINA ŞİDDET ALGISI	39
4.2. ŞİDDETE KARŞI KUR'ANÎ TEDBİRLER.....	45

4.3. HZ. PEYGAMBERİN KADINA ŞİDDETE KARŞI SÖZ VE UYGULAMALARI	53
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'A GÖRE KADININ KONUMU VE KADINA ŞİDDET

1.İSLAMİYET’TE KADININ DEĞERİ VE TOPLUMSAL ROLÜ.....	64
1.1.KADIN-ERKEK İLİŞKİSİNDE SINIRLAR.....	66
1.2. KADIN ALGISINDA TOPLUMSAL NORMLARIN ETKİSİ.....	71
2. İNANÇ VE AHLAKIN DAVRANIŞLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	74
2.1. İNANCIN İNSAN DAVRANIŞLARINI YÖNLENDİRME GÜCÜ	74
2.2. AHLAKIN BİREYLER ÜZERİNDEKİ YAPTIRIM GÜCÜ	77
3. ŞİDDETİ ÖNLEMEDE AHLAK VE DEĞERLER EĞİTİMİNİN ROLÜ	82
3.1. DUYGULARIN KONTROLÜ: ÖFKE VE SALDIRGANLIKLA MÜCADELE .	82
3.2. DİNİ DEĞERLERİN ŞİDDETİ ÖNLEMEDE ETKİSİ	93
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	107
KAYNAKÇA.....	110

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.: Bakınız

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

DİB.: Diyanet İşleri Başkanlığı

DV.: Diyanet Vakfı

Ed.: Editör

H.: Hicri

H.: Hazreti

md.: Madde

ö.: Ölüm

r.a.: Radiyallahu Anhu

S.: Sayı

s.: Sayfa

sav.: Sallallahu Aleyhi ve Sellem

TDK.: Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca toplumsal yaşamın şekillendirdiği en temel sorunlardan biri olan şiddet olgusu, özellikle kadınlara yönelik olduğunda hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Kadına yönelik şiddet; fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel boyutlarıyla insan onurunu zedeleyen, toplumsal huzuru bozan ve temel hakları ihlal eden bir durumdur. Bu bağlamda kadına şiddet yalnızca sosyolojik, psikolojik ya da hukuki yönleriyle ele alınmamalı; aynı zamanda ahlaki ve dini temeller çerçevesinde de derinlemesine incelenmesi gereken bir konudur. Zira iman ve ahlak gibi bireyin dünyasına dair unsurların, davranış biçimlerini belirlemede önemli etkileri bulunmaktadır.

Bu çalışmada kadına yönelik şiddet olgusu, İslam inancı ve ahlak anlayışı bağlamında ele alınarak, iman ve ahlak ilişkisi temelinde değerlendirilmiştir. İslam dini, temel kaynaklarında insanın yaratılış itibarıyla değerli olduğunu ve kadın ile erkeğin aynı özden yaratıldığını, birbirine alternatif değil tamamlayıcı rollerinin varlığını vurgularken; bazı yanlış yorumlanan dini söylemler, kültürel kalıplarla harmanlanarak şiddeti meşrulaştıran bir araca dönüştürülebilmektedir. Bu nedenle, iman ve ahlakın özüne uygun bir bakış açısıyla kadına yönelik şiddetin nedenleri ve bu olgunun önlenmesine yönelik dinî-ahlaki çözüm yolları araştırılmalıdır. Kadına yönelik şiddet, genellikle sosyo-ekonomik, kültürel veya psikolojik nedenlerle açıklanmaktadır. Ancak bu açıklamalar, bireyin inanç sistemi ve ahlaki gelişimi gibi manevi boyutları ihmal etmektedir. Bu çalışmanın çıkış noktasını, iman ve ahlak gibi manevi dinamiklerin bireysel şiddet davranışları üzerinde ne derece etkili olup olmadığı ve bunu etkileyen unsurların etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiği yönündeki düşünce oluşturmaktadır.

Bu kapsamda tez, şu temel sorular etrafında şekillenmiştir: “İman ve ahlak ilişkisi kadına yönelik şiddet davranışını nasıl etkiler?”, “Dini değerlerin olumsuz davranışları engellemedeki rolü hangi etkenlere bağlıdır?” Bu sorulara cevap aranırken çalışma; kadına yönelik şiddet olgusunu bireyin inanç dünyası ve ahlaki gelişimi çerçevesinde ele alarak imanî yapı ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkinin şiddet davranışları üzerindeki etkisini incelemektedir. İman ve ahlak arasında var olan etkileşim, bireyin tutum ve davranışlarını şekillendiren temel dinamikler arasında yer almakta, bu bağlamda şiddet eğilimlerinin de bu dinamikler ışığında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, insani ilişkileri adalet, merhamet ve saygı temeline oturtan dinî değerlerin kadına yönelik şiddeti önlemede nasıl bir işleve sahip olduğu

sorgulanmaktadır. Konuya bu yönden bakıldığında, iman-ahlak ilişkisinin toplumsal sorunların çözümüne yönelik nasıl bir katkı sunabileceği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ortaya koyduğu bakış açısı, “dinî ve ahlaki değerlerin bireysel davranışlar üzerindeki etkisine” dair literatüre katkı sağlayacak nitelikte olup aynı zamanda “dinî referansların toplumsal sorunlarla mücadelede nasıl daha etkin kullanılabileceğine” dair yapıcı öneriler geliştirmeyi hedeflemektedir.

Araştırma teorik bir çerçevede yürütülmüş olup doğrudan saha verilerine dayanmamaktadır. Diğer taraftan yalnızca İslam inancı çerçevesinde değerlendirme yapılmış, diğer dinî sistemler veya seküler yaklaşımlarla doğrudan karşılaştırma yapılmamıştır. Bu nedenle ulaşılan sonuçlar, belirli bir inanç ve düşünce yapısı bağlamında kavramsal olarak değerlendirilmelidir. Bütün bu değerlendirmeler ışığında, iman ve ahlak temelli bir bakış açısıyla kadına yönelik şiddet olgusunu sorgulamak ve bu konuda toplumsal bilincin artırılmasına katkı sağlamak, bireysel davranışlardan toplumsal yapıya kadar geniş bir dönüşümün imkânını ortaya koymaktadır. Çok boyutlu bir sorun olan kadına şiddet ancak bütün boyutlarıyla ele alındığında etkili ve kalıcı çözümler bulunabilmesi mümkün olacaktır. Sonuç olarak bu çalışma kadına şiddet konusunu iman ve ahlak bağlamında ele alarak sorunun çözümüne katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu kapsamda tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, iman, amel ve ahlak kavramları ile aralarındaki ilişki kavramsal ve kelimî çerçevede ele alınmaktadır. İkinci bölümde, şiddet olgusu kavramsal olarak açıklanmakta; kadına yönelik şiddetin türleri, nedenleri, hukuki boyutları ve dinî bakış açısıyla değerlendirmesi yapılmaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise, İslam’a göre kadının konumu, inanç ve ahlakın birey davranışlarına etkisi ile şiddeti önlemede dinî ve ahlaki değerlerin rolü üzerinde durulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAN, AMEL VE AHLAK İLİŞKİSİ

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.İMAN KAVRAMI

İman, dinin temelinde yer alan bir kavram, olması yönüyle insanlık tarihi boyunca birey ve toplumları şekillendirmiş önemli bir olgudur. Bu olgu; yalnızca bir inanç sistemi olmanın ötesinde, bireyin günlük yaşantısında rehberlik eden, moral veren ve zorluklarla başa çıkmasına yardımcı olan bir güç olarak karşımıza çıkar. Dini düşünmenin önemli kavramlarından biri olan bu kavram; bireyin içsel huzurunu bulmasında, yaşamına anlam katmasında ve toplumsal ilişkilerini şekillendirmesinde kritik bir rol oynamaktadır. İman, insanın manevi dünyasını anlamlandırma çabasıyla birlikte, onun yaşamına yön veren ve ona umut aşılayan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, iman kavramını daha derinlemesine incelemek, insanın ruhsal yolculuğunda önemli bir adım teşkil ederken eylemlerini yönlendiren bir kavram olduğunu ifade etmek gerekmektedir. İnsanın hayatına bu denli etki eden olguyu tanımlamak çalışmamız açısından gerekli olacaktır.

Sözlükte “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak” anlamlarına gelen Arapça e-m-n kökünden türemiş olan iman, “güven içinde tasdik etmek, inanmak” demektir.¹ İnanmanın Arapça karşılığı olan iman, tasdik, itimat ve kanaattir.² Terim olarak ise iman "Peygamberlerin Allah'tan aldıkları ve din adına kesinlik kazanmış hakikatleri tebliğ etmelerini kabul etmek, onları doğrulamak ve onlara inanmak " şeklinde bir tanım ortaya konulur.³ Bir diğer tanım ise; ayetlerin haber verdiği Allah'ın vahdaniyetini ve uluhiyetini kabul etmektir. Zira Allah'ı bilme ve tanıma ancak ayetlerle ve ona dayanan delillerle olur. Nitekim ayetleri tasdik Allah'ı tasdik etmek ve O'na iman etmektir.⁴ Mü'min ise, peygamberlerin haber verdiği bilgileri tereddütsüz bir şekilde kabul ederek bunların doğruluğunu kalbiyle tasdik eden kimse demektir. Mâtürîdî düşünürlerine göre, bir kişinin mümin sayılabilmesi için imanın onda bir gerçeklik olarak var olması şarttır.

¹er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât (Kur'an Kavramları Sözlüğü)*, çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 99; Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/212.

²İlhami Güler, *İman Ahlâk İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016).

³Sinanoğlu, “İman”, 22/212.

⁴Ebu Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu - Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: Ensar, 2018), 13/294.

Bu bakımdan iman, kişide somut bir hakikat olarak bulunur; sadece mecazi anlamda var olması, bireyin mümin sayılabilmesi için yeterli değildir.⁵

İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) Kitâbü't-Tevhîd adlı eserinde imanın oluşmasında en önemli merkezin kalp olduğu vurgusunu yapar. Bunu akli ve nakli delillerle ortaya koyar. İkrarın imanın yerine geçtiği ya da iman için sadece ikrarın yeterli olacağı görüşünü doğru bulmaz. Ona göre kelime-i şahadeti söylemek kalpteki imana kılavuzluk yapmak ve onu ifade etmek amacına yöneliktir. İnsanın diğer organları gibi kalbi de baskı(cebr) altında iken yönlendirilebilir. Bu nedenle Allah, gerçek anlamda iman oluşsun diye, zorla değiştirilebilecek bir şeyi imanın ölçüsü yapmaz.⁶ Bu açıdan tasdikî imanın en temel unsuru kabul eder. Bu unsurun temele alınması kişinin içsel dünyasında gerçekleşen inanç eyleminin samimi bir şekilde kabul edildiğinin göstergesidir. İmam Mâtürîdî tasdikten sonra amelin önemine özellikle vurgu yapar. İmanın yalnızca içsel ve sözlü bir kabul olarak kalmaması gerektiğini, aynı zamanda bireylerin yaşamlarına tezahür etmesi gerektiğini belirtir. Ona göre amel imanın esası değil, tasdikten sonra meydana gelen bağlayıcı itaatlerdir.

Ehl-i sünnet kelimcilerine göre iman; Peygamberin Allah'tan getirdiği bilgileri tasdik ve ikrar etmek olarak tanımlanmıştır.⁷ İmam Eş'arî'nin (ö. 324/935-36) de ifade ettiği gibi tasdikî yeri kalptir.⁸ Bu açıdan kalp ile tasdik, imanın asıl rüknü olarak kabul edilmiş, bunun yanı sıra tanıma ikrarın eklenmesi, kişinin dışarıdan mü'min olarak isimlendirilmesi ve gerekli hukuki muamelelerin uygulanması açısından ek şart olarak kabul edilmiştir.⁹ Buna göre imanın oluşumunda kalp ile tasdik asli şart, dil ile ikrar ise zaid şart olarak görülmüştür. Bu şekilde bir tanımlama ameli imanın bir parçası kabul etmediği için büyük günah işleyen kimseyi iman dairesinden çıkarmamaktadır. Zira bilindiği gibi ilk dönemden itibaren tartışma konusu yapılan iman-amel ilişkisi ekollerin iman tanımlamalarının bir sonucu ortaya çıkmıştır.

Kalbin bir eylemi olan iman, birçok ayette çeşitli bağlamlar içerisinde geçmektedir: “Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, müminler de

⁵Yeşilyurt, “Mâtürîdîlerde İmanda Açıklık”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (15 Haziran 2018), 98.

⁶Ebu Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd: Açıklamalı Tercüme*, çev. Bekir Topaloğlu (Üsküdar/İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 601-609.

⁷Sa'düddin et-Taftâzânî, *Şerh'ül-Akaid*, çev. Hüsamettin Vanlıoğlu vd. (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2018), 433.

⁸Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, *el-İbâne an Usulî'd - Diyâne*, çev. Mehmet Kubat (İstanbul: İşrak Yayınları, 2008), 14.

⁹et-Taftâzânî, *Şerh'ül-Akaid*, 435.; Mehmet Kubat, “Eş'arî Ekolünün Öncüsü Olarak Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve Kelâmî Görüşleri”, *İslami İlimler Dergisi* 7/13 (7), 42.

(iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: "Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz." Şöyle de dediler: "İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır."¹⁰ Diğer taraftan hadis kaynaklarında da genişçe yer verilmiş ve Buhari (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Tirmizi (ö. 279/892) ve Nesai (ö. 303/915) hadisleri toplayan müellifler, eserlerinde "Kitabü'l-İman" adıyla ayrı bölümler açmışlar; imanın esasları, alametleri, iman-amel ilişkisi ve müminlerin vasıfları gibi başlıklara değinen rivayetleri ele almışlardır.¹¹ Gerek konuyla ilgili ayetlerde gerekse hadis rivayetlerinde imanın yerinin kalp olduğu ifade edilmektedir.

1.2.AMEL KAVRAMI

İnsan davranışları, bireyin yaşamını şekillendiren ve toplumsal yapıyı etkileyen temel unsurlardan biridir. Amel kavramı, bireyin bilinçli olarak gerçekleştirdiği eylemleri ifade eder ve bu eylemler, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli sonuçlar doğurur. Bireyin davranışları; kişisel gelişimden sosyal ilişkilerine, mesleki başarısından toplumsal statüsüne kadar yaşamının her alanında etkili olur. Bu bağlamda, amellerin bireyin yaşamına olan etkilerini anlamak, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir yaşam inşa etmek için kritik öneme sahiptir.

Kur'an-ı Kerim'de iman ve amel sıklıkla birlikte kullanılan iki kavram olarak karşımıza çıkar. Bu birliktelik bize iman ve amel arasındaki önemli ilişkiye işaret eder. Bu sebeple doğru bir amel tanımı ortaya koymak gerekmektedir. Sözlükte "iş, çaba, fiil, çalışma gibi anlamlara gelen amel" varlığın amaçlı olarak yaptığı eylem şeklinde de tarif edilmiştir.¹² Terim olarak ise; dinin emir, yasak ve hükümlerine uygun olan ve olmayan davranışların bütününe denir. Amel, bilinçli ve şuurlu yapılan davranışları ihtiva etmesiyle fiilden ayrı değerlendirilir. Bundan dolayı bilinçsiz yapılan herhangi bir hareket amel olarak değerlendirilemez. Örneğin cansız varlıklardaki hareket ve fiilleri amel olarak tarif etmek doğru değildir.¹³ Amelden daha kapsamlı olan fiil, bilinçli olsun ya da olmasın varlıkların tüm eylemlerini kapsar. Ameller ise, dini hükümlerle uyushup uyushmaması açısından müspet ve menfî şekilde değerlendirilir.¹⁴ Bu tanımlardan hareketle ameli üç kısma ayırmak mümkündür: a. Kulluk görevini ifade eden ibadetler.

¹⁰Bakara 2/285.

¹¹İlyas Çelebi, *İslam'ın İnanç Esasları* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 20.

¹²Süleyman Uludağ, "Amel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/13.

¹³Mevlüt Erten, "Kur'an'da Bilgi-Amel (Eylem) İlişkisi", *Diyanet İlmi Dergi* 41/3 (2005), 123.

¹⁴Hilmi Karaağaç, *Kelam'ın 200'ü* (Ankara: OTTO Yayın, ts.), 153.

b. Muamelat olarak isimlendirilen insanların birbirlerine karşı davranışları. c. Fertlerin kendileri ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde uymaları gereken ahlak kuralları.¹⁵

İmanın amel üzerinde olduğu gibi insanın yaptığı davranışların iman üzerinde de etkisi vardır. Kur'an imanı sadece soyut bir kavram olarak değerlendirmemekte, aksine insan davranışlarının odak noktasına imanı koymaktadır. Dolayısıyla iman bu yapısıyla, sadece düşüncede, fikirde ve gönülde kalmamalı, hayatımızın her alanında varlığını hissettirip kendisini yaşantımızda ve ahlâkî davranışlarımızda da göstermelidir. İman ile birlikte güzel işler yapma, güzel davranışlarda bulunma birbirini tamamlayan kavramlar olup ikisi insanın bütünü oluşturur. Kur'an ise imanla övgüye layık olan güzel amelleri ilişkilendirmekte, yanlış ve kötü olarak eleştirdiği, sevimsiz amelleri de imanla uyum içerisinde olmayan tutarsız davranışlar olarak ifade eder.

Ayetlerde sıklıkla amellerin imanın zorunlu bir sonucu olduğu vurgulanmaktadır: “*Ne mallarınız ne de çocuklarınız, sizi bizim katımıza daha çok yaklaştıran şeylerdir! Ancak iman edip salih amel işleyenler başka. İşte onlar için işlediklerine karşılık kat kat mükâfat vardır. Onlar cennet köşklerinde güven içindedirler.*”¹⁶ Allah’a yaklaşmak ve cennet nimetlerinden faydalanmak ancak iman edip amel-i salih işlenmesine bağlanmıştır.¹⁷ Kur'an-ı Kerim’de imanın ifade edildiği çoğu yerde salih amel önemli bir şart olarak vurgulanmıştır. Zira bilinçli yapılan eylemler imanın bir sonucu olarak görülmektedir. Bu açıdan bütün ibadetler ve ahlâkî faziletler imanın duygusal ve davranışa yansıyan boyutlarını en üst seviyeye çıkarmak için emredilmiştir. Yani üst seviyeye çıkmış kâmil bir iman, amel olarak insanın davranışlarında mutlaka kendini göstermelidir.¹⁸ Kalpte bulunan iman amellerle olgunlaşmadığı, kemale erdirilmediği sürece zayıflamaya yüz tutacaktır. Bu sebeple kalbin bir fiili olan imanın beden fiilleriyle bütünleşmesi ikisi arasında parça bütün ilişkisi değil, zorunlu bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Amellerin imanın psikolojik boyutu üzerindeki etkisi ise bu etkileşimin çift yönlü olduğu anlamına gelmektedir. Bu da bize imanın amellerle birlikte büyük bir kazanca dönüştüğünü göstermektedir.

¹⁵Lütfi Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler: Huzur ve Saadetin Esasları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016), 37-38.

¹⁶Sebe’ 34/37.

¹⁷Hasan Gümüşoğlu, “İmanın Artması-Eksilmesi Meselesi ve Amel İle İlişkisi”, *Diyanet İlmi Dergi* 44/2 (Haziran 2008), 140.

¹⁸Şerafettin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelam(Tarih, Ekoller, Problemler)* (Konya: Tekin Kitabevi, 2016), 133.

1.3. AHLAK KAVRAMI

İnsanlık tarihine bakıldığında değerlerin bulunmadığı bir toplum yapısına rastlamak pek mümkün değildir. Her toplumun kendine özgü bir yaşam şekli bulunmakta ve toplumlar kendilerine ait bu değerler sistemiyle yaşamlarını sürdürmektedirler. Değerlerin bütünü olarak ifade ettiğimiz ahlak kavramı, insanlık tarihi boyunca var olmuş ve olacak bir evrensel nitelik taşımaktadır.

Tarih boyunca bu kavram, sosyal bir olgu olarak, insanın bazı temel yönelimlerine indirgenmeye çalışılmıştır. Antik çağda Sokrates onu bilgi ile bağdaştırırken, Helenistik düşünürler; insanda mutluluğun pratik yollarını gösteren bir disiplin olarak tanımlamışlardır.¹⁹ İslam dünyasında ise ahlak, temel yapısından ziyade teorik ve pratik yönleri bulunan bir ilim olarak değerlendirilmiştir. Arapça'da "seciye, tabiat, huy" gibi manalara gelen hulk veya halk kelimesinin çoğulu olan ahlak,²⁰ insanın yaratılışından gelen özellikleri ile kazanılan güzel davranışlar; insanı iyi veya kötü olarak vasıflandırmaya yol açan manevi özellikler ve bütün iradeli davranışlarıdır.²¹ Bu tanımlamadan hareketle bir değer olarak ele alınan ahlakın iki önemli yönünden bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri insanın fitratında bir dayanak bulması, diğeri kültürel bir ilke olarak ele alınmasıdır. Bu bağlamda, ahlak hem insanın içsel yapısından kaynaklanan bir rehber, hem de toplumların ortak değerleriyle şekillenmiş bir yaşam kılavuzu olarak öne çıkmaktadır.

İslam'a göre ahlak ise; insanın hür iradesiyle cebr olmaksızın, sürekli olarak ortaya koyduğu değer içerikli tutum ve davranışlardır. İslam, ahlaki göreceliği ve bilinmezliği de reddeder bir anlayışa sahiptir.²² Çünkü Allah insanı ahlaki doğruluğu görebilecek yeterlilikte yaratmıştır. Ahlak ile ilgili daha önce de ifade ettiğimiz insanın fitratı ve kültürel ilkeler yönünü ise İslam dengeli bir yöntem ile ele almıştır. “İnsanların kimisi altın, kimisi gümüş gibidir; sizin cahiliyede hayırlı olanınız, İslam devrinde de hayırlıdır”²³ hadisi fitri yöne atıf yaparken “Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.”²⁴ hadisi de değişen ve geliştirilen kültürel yöne işaret eder. Bu iki yönün

¹⁹Mustafa Aydın, “İslam Bağlamında Ahlak”, *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak* (İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi, 2007), 71.

²⁰Mustafa Çağrı, “Ahlak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/1.

²¹Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 19.

²²Aydın, “İslam Bağlamında Ahlak”, 82.

²³Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Ravza Yayınları, 2017), Birr 160.

²⁴Muvatta, Husnül Halk, 8.

olması insan için önemli bir değerdir. Nitekim fitri yön olmasaydı insan ahlaki ilkeleri hakkıyla anlayamazdı; kültürel yön olmayınca da fitri mekanizmayı istenen doğrultuda geliştiremezdi.

Belli kuralları içermesi açısından ahlak, din ile karşılaştırılabilir. Benzerlik ve ilişkilerine rağmen ahlak, ikisinden farklıdır. Din sadece sosyal ilişkileri düzenleyen bir yapı değil aynı zamanda aşkın bir inanç yönü ve ahlak olgusuna da sahiptir. Şüphesiz ahlakın bir kısmı da din kaynaklı yargılardır. Bu sebeple ahlak ve din birbirlerini tamamen ne dışlarlar ne de kapsarlar. Din, toplumda var olan ya da ortaya koyduğu kuralların altını çizerek, bir davranış ölçüsü olarak dikkat çeker ve böylelikle işlevsellik kazandırır. Bu sebeple ahlak kaidelerinin insanın vazifelerini, hayatı düzenleyen muamelelerin dayandığı ilk kaynak dindir.²⁵

2. KELAM GELENEĞİNDE İMAN TANIMLAMALARI

İslam düşüncesinde iman, inanç sisteminin temel taşlarından biridir ve farklı itikadi mezhepler ve alimler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Ehl-i sünnet başta olmak üzere, diğer itikadi mezhepler de iman kavramını farklı açılardan ele almışlardır. Bu tanımlamalarda, iman kavramının “kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve salih amel” gibi hangi unsurlardan oluşup oluşmadığı tartışılmıştır.

2.1. İMANI TASDİK OLARAK KABUL EDENLER

İslam düşüncesinde iman kavramının çeşitli yorumları bulunmakla birlikte, bazı alimler imanı tasdik olarak kabul etmişlerdir. İmanı tasdik olarak kabul edenlere göre iman, bireyin kalben Allah’a ve İslam’ın temel inanç esaslarına inanması ve bu inancı kalbiyle tasdik etmesi manasına gelir. Bu anlayışa göre, imanın temel ve olmazsa olmaz unsuru kalpteki içsel kabul ve onaydır. Bu tasdik kişinin kabullerini sözlü olarak ifade etmesinden ve amellerle dışa vurmasından önce gelir. Bu görüşü savunan âlimler akli ve nakli delillerle konuyu ispatlamaya çalışmışlardır.

Mâtürîdî ve Eş’arî Allah’ı, peygamberlerini ve onların Allah’tan getirdikleri kesin olan hükümleri kalple tasdik etmek şeklinde tanımlamış, imanın tasdikten ibaret olduğu görüşünü benimsemişlerdir.²⁶ Kelimenin lügat anlamından hareket ederek imanın yerinin kalp olduğu hususunda Kur’an’dan bazı ayetleri delil getirmişlerdir.

²⁵Baban Zade Ahmet Naim, *İslam Ahlakının Esasları*, çev. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Yüksel Yayınevi, 1945), 27.

²⁶Ebu Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitâbü’t-tevhîd tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 487; el-Eş’arî, *el-İbâne an Usulî’d - Diyâne*, 14; İmam Gâzâlî, *ihyâu Ulûmi’d-Dîn*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand, 2020), 4/458.

“Allah onların kalplerine imanı yazmıştır”, “Henüz iman kalplerinize girmedir”, “Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah’ı inkar eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah’tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır.”²⁷ Ayetleri bunlardan bazılarıdır. Maide suresi 41.ayette ise “Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları halde, ağızlarıyla “İnandık” diyenler (münafıklar) ile Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin” ifadeleriyle dil ile ikrar ve amel gibi hususların imanda asli unsur olmayacağını, imanda asıl unsurun kalbin tasdiki olduğu vurgulanmıştır.²⁸

Kuran-ı Kerim de yer alan bu ayetlerde, imanın kalbin tasdikinden ibaret olduğu ve ikrarın, kalp ile tasdik olmadığı müddetçe geçerli olamayacağı ifade edilmiştir. Bu konuya hadisler üzerinden bakıldığı takdirde de durum değişmemektedir. Bunun yanı sıra akli delillerle de bu görüş temellendirilmiştir. İman dinî bir davranış olup, dinler inanılan ilkelerden ibarettir ve bu inançların kaynağı kalptir. İmanın kök anlamı "tasdik"tir ve bu tasdikin gerçek mahiyeti kalpte bulunur; çünkü kalpteki iman baskı ve cebir altında tutulamaz. Bir kişinin dilsiz olması mümkündür ve bu, onun hak dini benimsemesi ve Allah'a ve peygamberlerine olan imanını geçersiz kılmaz. Dolayısıyla, imanın kalpte gerçekleştiği kendiliğinden kanıtlanmış bir durumdur. Diğer taraftan konunun hadislerden delili savaş sırasında Üsame b. Zeyd’in kelime-i tevhidi söyleyen birini öldürmesi üzerine Hz. Peygambere haber verilmesidir. Peygamberimiz “Öldürdüğün adam doğru mu yoksa yalan mı söylüyor, kalbini yarıp baktın mı?” diye cevap vermiştir.²⁹ Hz. Peygamberin, bu tavrı, kalplerde olanın yalnızca Allah tarafından bilinebileceğini ve imanın kalp ile tasdik olduğunu gösteren bir delil olmaktadır.

2.2. İMANI TASDİK VE İKRAR OLARAK KABUL EDENLER

İmanı oluşturan temel unsurları üzerine yapılan tartışmalarda kalp ile tasdik ve dil ile ikrar boyutunu kabul eden görüşler, iman olgusunun hem bireyin iç dünyasına yansıyan yönü, hem de toplumsal hayata yansıyan yönü olmak üzere çift yönlü bir tanımlamayı esas almışlardır. Bu bağlamda tasdikin gizli ve açık olmak üzere iki yönü olduğu kabul edilmiştir. Tasdikin görünmeyen gizli kısmı kalbin tasdiki olup görünen kısmı ise dilin ifade etmesi ile meydana gelen ikrâr ya da şehadet olarak isimlendirilen

²⁷Mücadele 58/22; Hucurat 49/14; Nahl 16/106.

²⁸Mustafa Aykaç, “İman Kavramı”, *SistematiK Kelam*, ed. Mehmet Evkuran (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020), 313.

²⁹Müslim, İman, 41.

kısımdır.³⁰ İnsanların kalplerinde imanın var olup olmadığı ancak kişinin kalbindeki imanı dil ile ikrarından sonra anlaşılabilir. Her ne kadar imanın oluşumu tasdikle olsa da ikrarın önemi bu çerçevede ortaya çıkmaktadır. Ebu Hanife (ö. 150/767), Ebu Cafer et-Tahavi (ö. 321/933), Ebu Şekur es-Salimi (H. 460'dan önce), Fâhru'l-İslâm el-Pezdevî (ö. 482/1089) ve Serahsî (ö. 490/1097) gibi âlimler imanın tasdik ve ikrar olmak üzere iki unsurdan oluştuğunu söylemişlerdir.³¹

İmanın kalp ile tasdik ve dil ile ikrardan oluştuğunu kabul edenler şu hadisi delil gösterirler: 'İnsanlar, "Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed, O'nun elçisidir' diye şahitlik edip, namazlarını kılıp, zekatlarını verinceye kadar onlarla savaşmak bana emredildi. Bunu yaptıkları zaman mal ve canlarını benden korurlar (kurtarırlar). Ancak, İslâm hakkı müstesnadır. İç yüzlerinin muhasebesi ise Allah'a aittir."³² İman olgusu kalp ile ilgili bir durum olduğu için Allah'tan başka bir kimse bu duruma vakıf olamaz. Müslüman olduğunu söyleyen bir kimsenin, bu dünyada mümin kabul edilmesi ve İslâm toplumundan dışlanmaması gerekir. Çünkü dünyada dış görünüşe ve ikrâra göre işlem yapılır. İkrar ise kalbin ameli olan imanın dil ile ifade edilip dünyevi meselelerde ona göre hüküm verilmesini ifade eder.³³ Bu sebeple kişinin iman nesnelerini kalple tasdik etmesinin yanı sıra dille ikrar etmesi de imanın tamamlayıcı unsuru olmaktadır.

2.3. İMANI İKRAR OLARAK KABUL EDENLER

İman, İslâm düşüncesinde bireyin kalbiyle tasdik ettiği, diliyle ikrar ettiği ve davranışlarıyla gösterdiği bir inanç halidir. Bu inanç, dini bir esas olarak kabul edilen Allah'ın varlığı, birliği, peygamberlerin haberleri, ahiret hayatı ve diğer temel dini unsurlarla şekillenir. İmanı, kalbin kabulü ve dilin ikrarı arasında bir bütünlük olduğunu savunan anlayışlar, bu inancın sözlü beyanının önemli olduğuna vurgu yapar. Dil ile ikrâr, kalpte bulunan iman, tasdik veya marifetin dünya hayatında bir hüküm ifade edebilmesi için dil ile söylenmesidir. Kişinin söz şeklindeki beyanı en sağlam dayanaktır ve bu yönüyle İslâm hukukunda ikrar, delil sayılmıştır.³⁴ Kişinin ikrarı bir başka manada imanını dış dünyaya açıklaması ve bu imanla toplum önünde sorumluluk taşıması anlamına da gelmektedir. Bu tanımlamadan hareketle ikrarın imanın aslından olup olmadığı mezhepler arasında tartışmalı bir mesele haline gelmiştir.

³⁰Temel Yeşilyurt - Osman Oral, "İman'da İkrâr Kavramı", *Kelâm Araştırmaları* 10/1 (2012), 42.

³¹Aykaç, "İman Kavramı", 314.

³²Mehmet Bulut, "İman ve Mahiyeti", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XI (1998), 40.

³³Ayla Ayhan, *Ayetler Işığında İmanın Mahiyeti* (Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 4.

³⁴Yeşilyurt - Oral, "İman'da İkrâr Kavramı", 32.

Mürcie ve Kerramiye mezheplerine göre iman Allah'ı, peygamberi ve getirdiklerini aklen bilmek ve ikrar etmektir.³⁵ Kerramiye'ye göre kelime-i şahadeti söylemek imanın kendisidir. Kerramiler, bu görüşü ortaya koyarken sahabenin tavrını örnek aldıklarını ifade ederler. Çünkü onlara göre, sahabe ve ondan sonra gelen tabiun nesli, kelime-i şahadet getiren birinin şahadetine ikna oluyor ve tasdik ile amel boyutunu incelemiyorlardı.³⁶ Zira ayette; "Deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a), İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Yakuboğullarına indirilene, Musa ve İsa'ya verilen (Tevrat ve İncil) ile bütün diğer peygamberlere Rab'lerinden verilene iman ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz ve biz ona teslim olmuş kimseleriz."³⁷ buyurularak inanılması gereken esasların dil ile ikrar edilmesi açıkça vurgulanmıştır. Bir başka ayette "Dedikleri bu söze karşılık Allah onlara, devamlı kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetleri mükafat olarak verdi. İşte bu, iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanların mükafatıdır."³⁸ ifade edilerek cennet ve içindekileriyle ödüllendirilmenin sebebi inanılacak esasları ikrar etmek olarak üzerinde durulmuştur. Kerramiye sadece Kuran-ı Kerim'den delil getirmekle kalmamış görüşlerini hadislerle de desteklemiştir. Onlara göre "İnsanlarla 'Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun elçisidir.' deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunu yaparlarsa canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak İslam hakkı olan dini cezalar bunun dışında olup bunların hesabı Allah'a verilecektir."³⁹ hadisiyle Hz. Peygamber insanlardan kelime-i şahadeti dil ile ikrar etmeyi yeterli görmüştür.

Cehmiyye'ye göre iman, yalnızca marifetten ibarettir; yani Allah'ı, peygamberlerini ve O'ndan gelen her şeyi bilmek demektir. Küfür ise sadece cehalettir, yani Allah'ı tanımamaktır. Bu anlayışa göre iman tek bir parçadır, bölünmez; dolayısıyla iman eden kişiler arasında iman açısından bir üstünlük söz konusu değildir. Bir kişinin peygamber ya da sıradan bir insan olması, imanı açısından herhangi bir fark yaratmaz. Cehmiyye'ye göre iman da küfür de kalpte bulunur, bedenin diğer organlarında böyle bir şey söz konusu değildir.⁴⁰

³⁵Recep Önal, "İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile İle Ehl-i Sünnet Polemiği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2015), 127.

³⁶Ali İbn Muhammed el-Cürcani, *Şerhu'l-Mevâkıf* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 3/618.

³⁷Bakara 2/136

³⁸Maide 5/85

³⁹Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987), İman 17.

⁴⁰el-Eş'ârî Ebû'l-Hasen Ali b. İsmail, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn/İlk Dönem İslâm Mezhepleri*, çev. Mehmet Dalkılıç - Ömer Aydın (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 279-280.

2.4. İMANI TASDİK, İKRAR VE AMEL OLARAK KABUL EDENLER

İman ve amel, İslam inancının merkezinde yer alan, din nazarında kişinin konumunu belirleyen iki ana kavramdır. Bu sebeple de Kuran ve Sünnette sıklıkla kullanılan kavramların başında gelmiştir. Dindeki bu kritik önemlerinden dolayı da mahiyetleri anlaşılmaya, tanımlamaları yapılmaya çalışılmış; birbirlerine tesirleri günümüze kadar tartışmalara sebep olmuştur.

İmanın soyut bir kavram olması, ayet ve hadislerde güçlü bir şekilde amel ile ilişkilendirilmesi, imanın tanımında ve özellikle iman-amel ilişkisinde farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, bazı alimler amelin imanın ayrılmaz bir parçası olduğunu savunurken, diğerleri amelin imanın bir sonucu olduğunu ve dolayısıyla imanın özüne dahil edilmemesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Hariciler, Mu'tezile, Şia, Zeydiyye, Ehl-i hadis ve Selefiler imanı, kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve organlarla da amel olarak kabul etmişlerdir.⁴¹ Bu tanımdan hareketle bahsi geçen mezheplere göre imanın tasdik, ikrar ve amel olmak üzere üç rüknü bulunmaktadır. Bu mezhepler genel prensipte aynı görüşü savunsalar da meselenin detaylarında farklı anlayışlara sahiptirler. Bunların bazılarını aşağıda tek tek değinilecektir.

Hariciler, imanı bir problem olarak Müslüman toplumun gündemine taşıyan ilk gruptur. İman meselesinde en belirgin özellikleri ise, kişinin sözünden yahut tasdikinden ziyade amelleri ile ilgilenmiş olmalarıdır. Onlara göre ameller; yani namaz, oruç, zekat, dürüstlük, adalet gibi dini esaslar imanın bir parçası ve ayrılmaz bütünüdür. Onlara göre iman yalnızca tasdikten ibaret olmayıp, iman kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve organlarla amel işlemektir. Hariciler, günahlarda büyük küçük ayrımı yapmamışlar, günahı niteliklerine göre değerlendirmekten ziyade kişiyi götüreceği sonuç üzerinden yorum yapmayı uygun görmüşlerdir.⁴² Mürtekeb-i kebire işleyen bir kimse mümin mi kafir mi sorusuna farklı cevaplar verilse de Necedât fırkası hariç bütün Hariciler, büyük günah işleyen kimsenin kafir olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Onlara göre ameldeki zaafiyet imanın olmadığına delil kabul edilmiştir.

Mu'tezile dini emirlerin yerine getirilmesi ve yasaklarından uzak durulmasını imanın bir rüknü saymış; zina, adam öldürme, hırsızlık, faiz, yalan gibi büyük günah işleyenlerin kafir olmadığı gibi mümin de olmadığı görüşünü benimsemiştir. Mu'tezile ameli imana dâhil eden görüşlerini ayetlerle delillendirmektedir: "Mü'minler o

⁴¹ Aykaç, "İman Kavramı", 315.

⁴² Muharrem Altınhan, "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Mürtekeb-i Kebîre Konusunda Hâricilik ve Mu'tezile'ye Yöneltiliği Eleştiriler", *Universal Journal of Theology* 6 (2021), 104.

kimselerdir ki, Allah anıldığında yürekleri titrer.” ayetinin devamında namaz ve Allah için harcama mü’minlerin vasıfları olarak ifade edilmiş, “Allah, imanınızı asla zayi edecek değildir” ayeti ile Beytü’l-Makdis’e yönelerek kılınan namazların zayi olmayacağını bildirilmekte; burada namaz imanın kapsamına girmektedir. Yine Hz. Peygamberin, zâninin zina ederken, hırsızın çalarken mü’min olmadıklarını belirtmesi kişinin yaptığı eylemlerin imanı etkileyeceğini ortaya koymaktadır. Mutezile, bu durumda olan kişiler için fasık tanımlaması yaparak böyle bir kimsenin iman ile küfür arasında bir yerde olduğunu “el-Menzile beyne’l-Menzileteyn” tabiriyle doktrin haline dönüştürmüştür.⁴³ Böyle bir kişi tevbe ettiği halde ebedi azaptan kurtulmaktadır. Mu‘tezile’nin bu görüşünü dayandırdığı delillerden birincisi, fâsığın mü’min kabul edilmediğine dair düşünceleridir. Diğerleri ise fâsığın, kâfir olmadığı konusunda ümmetin icma halinde olduğunu ifade etmeleridir. Çünkü sahâbe ve onlardan sonra gelenler, büyük günah sahiplerine sadece had cezası uygulamışlar ve onları mürted kabul etmemişlerdir.⁴⁴

Selef alimlerine göre de iman; kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla ameldir.⁴⁵ Ancak onlar Harici ve Mu‘tezile gibi büyük günah işleyen bir kimseyi tövbe etmemesi halinde sonsuz cehennemde bulunması anlayışına sahip değildirler. Büyük günah işleme durumunda da Haricilerin kabul ettiği imandan çıkılacağı görüşünü benimsememekle onlardan ayrılmışlardır. Ameli imana dahil ettiklerinden dolayı da imanın kişiden kişiye artıp eksilebileceğini söylemişlerdir.⁴⁶

3. İMAN VE AHLAK İLİŞKİSİ

Din; iman, ibadet ve ahlâk esaslarından oluşan bir bütündür. İman olgusunun ahlakla, adaletle ve ibadetle ilişkisi de bu bütünün bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Kur’an bu bağlamda insanın Allah’la, kâinatla, diğer insanlarla ve kendisiyle olan ilişkilerini düzenleyerek, dünya ve ahiret mutluluğunu hedefleyen, aşırılıklardan uzak ve dengeli bir hayat tarzını yerleştirmeye çalışan bir dünya görüşü oluşturmaktadır.⁴⁷

3.1. İNSANIN AHLAKİ ZAAFLARI

⁴³Ayhan, *Ayetler Işığında İmanın Mahiyeti*, 14.

⁴⁴Hatice Polat, “Mu‘tezilî Düşüncede İman-Amel İlişkisi Tartışmaları ve Mürtekb-i Kebîre’nin Durumu”, *Mutalaa* 2/1, (Haziran 2022), 89-90.

⁴⁵Ahmed Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı: Tekfir Mes’alesi* (Cağaloğlu, İstanbul: Marifet Yayınları, 2000), 23.

⁴⁶Esra İkbâl Danişan, *İmam Maturidi ve İmam Eş’ari’nin İman Anlayışlarının Karşılaştırılması* (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2021), 35.

⁴⁷Talip Özdeş, “Ahlak-Vahiy İlişkisi ve Kur’an’da İman-Amel-Ahlak Bütünlüğü”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2006), 21.

İnsan varoluşu itibariyle karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Özellikle felsefe ilminde insan hakkında farklı tanımlamaların yapıldığını görmekteyiz. Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ b. es-Sâîğ b. Bâcce (ö. 533/1139); insanı evrenin küçük bir modeli şeklinde ele alarak “insan küçük bir alemdir” tanımlaması yapar. Onun, hayvani ve akli yönlerinin bulunduğuna işaret eder.⁴⁸ İbn Bâcce bu tanımları ortaya koyarken özellikle bu iki yönün ayırıcı kuvvetinin, akıl olduğu vurgusunu yapar. Aklın katılmadığı hiçbir etkinliğin insani olmadığına işaret eder. Farabi ise insanı; iki cevherden oluşan bir bileşik şeklinde tanımlayarak oluş ve bozuluş kanunlarına tabi olduğunu ifade eder.⁴⁹ Bu tanımlamalardan hareketle insan, içerisinde farklı yönler barındıran bir varlıktır.

Kur'an-ı Kerim insanın görevi, kapasitesi ve yeteneklerinin yanı sıra özellikle fitri ve ahlaki zafiyetlerini de ön plana çıkararak geniş bir çerçeve sunmaktadır. İnsan kabiliyetleri açısından ayetlerde özellikle; sorumluluk sahibi olduğu, iyilik yapmayı sevdiği, Allah'tan hakkıyla korktuğu, haksızlığa karşı yardımlaşan, iyiliği emreden ve kötülükten alıkoyan nitelikleriyle ön plana çıkarılmaktadır.⁵⁰ Zaafları yönüyle ise; insanın kan dökücü olduğu, zayıf yaratılışlı, vefasız ve nankör olduğu, zalim ve cahil olduğu, tartışmayı seven bir varlık olduğu gibi olumsuz yönleri vurgulanır.⁵¹ Bu ayetler bize insanın yaratılış itibari ile her iki açıdan da özelliklere sahip olduğunu gösterir. Kişinin zaaflarına yenilerek bunlara göre hareket etmesi, ahlaki açıdan hem bireysel hem de toplumsal bozulmanın sebebi olarak görülmekte ve bu hususta uyarılmaktadır.

Ahlak, bireylerin doğruyu yanlıştan ayırt etme, toplumla uyum içinde yaşama ve insana özgü erdemleri geliştirme çabasıdır. Ancak, insanın bu erdemleri gerçekleştirme yolunda çeşitli ahlaki zaaflarla karşı karşıya kaldığı da bir gerçektir. Bu zaaflar, bireyin bencil dürtülerinden, kısa vadeli çıkarlarından veya toplumsal baskılardan kaynaklanır. Burada iman ise, ahlaki sorumlulukları yerine getirme konusunda insanın içsel gücünü pekiştiren bir yapı olarak önemli bir rol oynamaktadır. Ahlaklı olmak, yalnızca bireysel bir yükümlülük değil, aynı zamanda toplumsal bir gerekliliktir; çünkü bir toplumun sağlıklı işleyişi, bireylerin ahlaki değerler doğrultusunda hareket etmelerine dayanır. İnsan kendi içindeki zaaflarla mücadele ederek ahlaki sorumluluğu üstlenmeli ve bunun

⁴⁸Yaşar Aydın, “İbn Bâcce”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/349.

⁴⁹İrfan Görkaş, “Farabi'nin İnsan Tasavvuru”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, (2013), 292.

⁵⁰Ahzab 33/72, Lokman 31/14, Enfal 8/2, Şu'ra 42/39, Al-i İmran 3/104

⁵¹Bakara 2/30; Nisa 4/28; Yunus 10/12; İsra 17/67; Ahzab 33/72; Kehf 18/54.

bilincinde olarak hem kendi iç huzurunu hem de toplumsal düzeni sağlamalıdır. Bu bağlamda, iman ve ahlak arasındaki ilişki, insanın en yüksek erdemlere ulaşabilmesi için gerekli bir dengeyi oluşturur. Bu açıdan kişinin sahip olduğu inanç değerleri; zafiyetlerini tespit etme, onları iyiye yönlendirebilme veya terbiye edebilme açısından bireye kolaylık sağlamaktadır.

Ayetlerin de ifade ettiği nefis mertebelerinden olan nefis-i emmare⁵², kişinin benliğinde bulunan zaafırları anlama ve tedbir alma noktasında kişiye önemli bir açılım sağlamaktadır. Kişi kendisinde bulunan hayvani ve şehvani arzularından dolayı günah ve hata işlemeye meyilli bir varlıktır. İçerisinde bulunan öfke, kaygı, nefret gibi duygular sosyal hayatta en çok karşımıza çıkan ve kişileri olumsuz etkileyen duygulardır. Kişi kendisinde bulunan bu duyguları inancı ve değerleri ile yönlendiremediğinde hem kendine hem de çevresindekilere zarar verici bir konuma gelir. Burada bireylere düşen en büyük vazife, Allah'ın insanı hem iyi hem de kötü işler yapabilecek potansiyelde yarattığının bilincinde olmaktır. Bunu dengede tutmak ve sağlıklı bir ahlaki çizgide olmak ancak bununla mümkündür. Ayrıca zaaf diye nitelendirebileceğimiz bu hususları ancak kişinin samimiyetle inancının gereklerini yerine getirmesi, tövbe ve tevekkülle Allah'a sığınarak tedavi etmesi mümkündür.

3.2. İNANÇSIZ AHLAKLI OLMANIN İMKÂNI

Ahlâki davranışlar, insana özgü bir özellik olarak, bir duygu, düşünce veya özgür iradenin ürünü olarak kabul edilir. İnsan dışındaki akıl ve irade sahibi olmayan varlıkların ahlâkî değerlere sahip olamayacağı ve davranışlarının ahlâki bir karşılığa dönüşmeyeceği ortadadır. Değerlendirilemeyeceği genel bir kabul görmektedir. Bu sebeple ahlâk, tarihsel süreç içerisinde bir temel üzerine inşa edilmesi gerektiği düşünülen bir kavram olmuştur. Bu temel, kimi düşünürler tarafından insanın doğasına, kimi zaman ise dini inançlara dayandırılmıştır. Bu bağlamda ahlakın temeli konusunda iki farklı bakış açısı karşımıza çıkar. Birey ve toplum üzerindeki etkisine göre ahlak; dini ve din dışı olmak üzere ikiye ayrılır:

Din dışı ahlâk; dine dayanmayan, otoritesini, emir ve yasaklarını dinden almayan ahlâk demektir.⁵³ Seküler ahlâk olarak da tanımlanan bu kısımda, tüm ahlâki

⁵²Kötü ve günah olan işlerin yapılmasını emreden hayvanî nefis olup, insanı çirkin şeylere, dünyevî zevklere sevk eden tabii kuvvet yerine kullanılan bir terimdir. (bkz: Mehmet Şirin Ayış, Nefis Mertebelerinin Psikolojideki Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme: Robert Frager Örneği s: 547 - 567)

⁵³Mustafa Türkgülü, "Ahlakın Kaynağı Tartışmaları ve Ortaya Çıkan Ahlak Telakkileri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1998), 295.

değerlerin merkezinde insan bulunur. Bu düşünceler ahlakın din kaynaklı değil de psikolojik ve sosyal bir olgu olduğu yönündedir. İlkçağ felsefesinde Sofistlerin her şeyin ölçüsü insandır anlayışını ortaya atmaları bu anlayışa temel oluştururken, bunun sonucu olarak da ahlak kurallarının cemiyetten cemiyete, fertten ferde değişiklik arz edeceğini ortaya koymuşlardır. Bu kabullere göre din dışı ahlakın temelleri; akıl, sezgi ve duygu kavramları üzerinde şekillenir. Her bir başlığın kendi içerisinde temsilcileri bulunur. Ahlakı akıl ile temellendiren kişiler arasında; Aristo⁵⁴ ve Immanuel Kant⁵⁵ gibi düşünürler yer alır.

Aristo ahlak felsefesinde, akli merkeze alır. Ona göre erdemli hayatı mümkün kılan aklın teorik ve pratik iki yönü bulunur. Bu iki yön ahlaki yaşam söz konusu olduğunda birlikte hareket ederler. Teorik akıl nihai hedef olan mutluluğun bilgisini verir fakat bu ahlaki davranışların gerçekleşmesi yeterli değildir. Bunun gerçekleşebilmesi ancak pratik akılla mümkündür.⁵⁶ Bu sebeple erdemlerin gelişiminde ve uygulanmasında akıl önemli bir rol oynar. Aklın bu faaliyeti ile insan, mutluluğun kemaline ulaşır. Kant ise ahlakı; pratik akıl üzerine temellendirmiştir. Ona göre pratik akıl teorik akıldan üstündür.⁵⁷ Doğru ve iyinin kavrayıcısı olan akıl, dünyanın bilgisini verirken pratik kullanımda ise genel geçer prensipleri belirler. Dolayısıyla pratik akla sahip olan insan kendi kendini idare edebilen ve ahlak kurallarını kendi koyan özgür bir faildir. Zira Kant’a göre Tanrı’dan hareketle ahlaka gidiş imkansız olduğu için ahlaktan teolojiye gitmek daha anlamlıdır. Bu sebeple Kant’ın ahlak anlayışının temelinde Tanrı değil pratik aklın yönlendirdiği insan bulunmaktadır.⁵⁸ Kant’ın bu anlayışı, insanın ahlaki davranışının tamamen aklın belirlediği evrensel ilkelere dayandığını ifade eder. Ancak bu yaklaşım, insanın duygularını, toplumsal bağlamını ve inanç dünyasını yeterince dikkate almaz. Ahlaki kararların sadece akıl yoluyla verilmesi gerektiğini savunmak, gerçek hayattaki karmaşık ve duygusal durumları göz ardı etmeye neden olabilir. Ayrıca Tanrı’nın ya da aşkın bir otoritenin dışlanması, bazı bireylerin ahlaki motivasyonunu zayıflatır. Bu nedenle Kant’ın sistemi, insanın ahlaki yönünü sadece akılla sınırlayarak eksik bir bakış sunar.

⁵⁴M.Ahmet Tüzen, “Aristoteles’in Ahlak Anlayışında Pratik Aklın Rolü”, *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 (2023), 119.

⁵⁵Murat Kayacan, “Kur’anî Perspektiften Kant Ahlakı”, *Eskiye: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 37-52 (2014), 38-39.

⁵⁶Tüzen, “Aristoteles’in Ahlak Anlayışında Pratik Aklın Rolü”, 120.

⁵⁷Aziz Sekman, “Kant’ın Ahlak Delili”, *İnönü Üniversitesi Kültür Ve Sanat Dergisi* 3/2 (2017), 59.

⁵⁸Mehmet Önal - Tuncay Saygın, “Kant’ın Yetiştirdiği Dini Atmosfer ve Tanrı İnancı”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2011), 121.

Ahlak'ın temelini sezgi olarak kabul eden Edward Moore⁵⁹; ahlaki iyiyi insanın herhangi akli muhakeme ya da delillendirmeye ihtiyaç duymadan sezgi yoluyla kavrayabileceğini savunur. Ona göre kişi sezgi yoluyla ahlaki değerler koymamakta var olan değerleri keşfetmektedir. Bu değerler doğruluğu ya da yanlışlığıyla insana açıkça gözükür. Ahlaki bir prensibi doğrulamak için akıl yürütmeye ya da herhangi bir işleme gerek yoktur.⁶⁰

Son olarak ahlakın kaynağını duygu olarak gören David Hume ise ahlakî değerlerin aslında duygularımızın bir ifadesi olduğunu savunmakta ve teorisini bunun üzerine temellendirmektedir. O akli, duygu ve tutkuların emrine vermiş, akli; ahlaki iyi ve kötüyü belirleyen, insanın tutkularının tatmin yollarını arayan bir araç olarak görmüştür. Ona göre ahlaki açıdan karar vermede akıl ve duygu arasında bir birliktelik vardır. Duygu hareket ettirici ilk nedenken akıl değerlendirme yetisidir. Davranışların değerlendirilmesinde her ikisine de ihtiyaç vardır. Zira duygunun yardımı olmadan akıl ahlaksal ayrımları kavramada yeterli güce sahip değildir.⁶¹

Din temelli ahlak anlayışı; ahlakın temelinde Tanrının varlığı ve vahiy gerçeğinin yattığını savunur. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi ilahî kaynaklı dinlerde ilahî emir ahlakî anlayışı hakim görüştür. Dinî referanslarla oluşan ahlak anlayışları, insanı ve insana ait değerleri merkeze almayıp Tanrı ve vahiy merkeze alırlar. Eylemin ve ahlakî değer belirleyicisi, aynı zamanda da değerlendircisi olarak insanı yeterli gören ahlak teorilerinin aksine, ilahî emir ahlakı, kural koyucu ve hüküm verici olarak Tanrı'yı ve otoritesini kabul eder. Bu durumda insan ilahî emirler dışında herhangi bir ahlakî yargıda bulunamayacağı gibi onlardan bağımsız gerçekleştirilen eylemlerde ahlakîlikten söz edilemeyeceği vurgusu ortaya çıkmaktadır. İlahi dinlerin ilki olan Yahudilik'te ahlak anlayışı, tek Tanrı inancı temelinde şekillenmiştir. Ahlaki ilkelerin kaynağını doğrudan Tanrı'nın buyrukları oluşturduğundan, bu ilkeler yalnızca toplumsal değil, aynı zamanda ilahi bir boyut taşır. Tanrı'nın belirlediği bu kurallar, Yahudi ahlakına kutsal ve evrensel bir nitelik kazandırır. Bu nedenle Yahudilik'te

⁵⁹Ferhat Akdemir, "Ahlâki Normların Ontolojik Kaynağı ve Epistemolojik Değeri Bağlamında Din/Tanrı-Ahlâk İlişkisi", *Muhafakâr Düşünce* 5/19-20 (2009), 36.

⁶⁰Recep Kılıç, "G. Edward Moore'un Ahlak Felsefesi", *Felsefe Dernegi Yayını* 1 (Temmuz 1991), 50-51.

⁶¹Yavuz Kılıç, "Hume'un Ahlak Görüşünde Duygunun Yeri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (2005), 132.

ahlak, bireyin Tanrı'ya itaat etmesiyle doğrudan ilişkilidir. Yahudi ahlakı; Tanrısal ve toplumsal boyut olarak iki açıdan ele alınır.⁶²

Ahlakın Tanrısal boyutu, Yahudilik'in tek Tanrı inancı üzerine kuruludur. Tevrat'ta geçen "Onun yolunda yürüyeceksin"⁶³ ifadesi, Tanrı'nın yolunu izleyen insanın doğru ahlaki davranışlara ulaşacağını vurgular. Bu anlayışa göre insan, Tanrı'nın suretinde yaratılmıştır ve ancak O'na benzemeye çalışarak ahlaki olgunluğa erişebilir.⁶⁴ Tanrı'nın emirlerine uymak, insanın ahlaki kimliğini kazanmasının temel yoludur. Ahlakın toplumsal boyutu ise Tanrı'nın buyruklarının birey ve toplum üzerindeki düzenleyici etkisini ifade eder. Tanrı'nın emirleri sadece bireysel yaşamı değil, aynı zamanda toplumsal düzeni de hedef alır. Böylece Yahudi toplumu, bu kutsal ilkeler doğrultusunda kolektif bir ahlaki kimlik geliştirir. Toplumun her bireyi, bu ilkeleri benimseyerek hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ahlaki bir sorumluluk taşır. Ancak zamanla Yahudiler, kendilerine atfedilen "seçilmiş halk" anlayışını bir sorumluluk ya da görevden çok, bir üstünlük ve ayrıcalık göstergesi olarak yorumlamışlardır. Bu durum, seçilmişlik kavramının ırkçı bir yaklaşıma evrilmesine neden olmuştur.⁶⁵ Böylece bu algı, Yahudi ahlak anlayışını da etkilemiş; ahlaki değerlere aykırı sayılabilecek bazı tutum ve davranışların meşrulaştırılmasına zemin hazırladığını söyleyebiliriz.

Hristiyanlığın ahlak anlayışı ise sadece insan aklına ya da bireysel değerlendirmelere dayanan bir yapı değildir; tam tersine, tabiatüstü bir niteliğe sahiptir. Bu ahlâk anlayışının temelinde mistik bir sır ve iman yer alır. Hristiyan inancına göre birey, ahlâki davranışı aklıyla değerlendirdiği için değil, imanının gereği olarak, inancının yönlendirmesiyle yerine getirir. İyilik ve kötülüğün ölçütü, Tanrı'nın yasasıdır.⁶⁶ Ahlâki doğrular, Hz. İsa tarafından açıklanmış ve insanlığa bildirilmiştir. Fakat İsa'nın getirdiği yeni ahlâk anlayışı, Yahudi ahlâkında bulunan "seçilmiş ırk" düşüncesine karşı bir duruş niteliğindedir. Bu yeni anlayış, bireyin içsel benliğine dayanan, yüksek ahlaki değerlere önem veren ve tüm insanlığı kapsayan evrensel bir

⁶²Abdülkadir Kıyak, "Yahudilik'te Ahlak, Değer ve İdeal İnsan Tasavvuru" (Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası, Erzurum, 2014), 1/135.

⁶³*Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)* (İstanbul Kitabı Mukaddes Şirketi: Yeni Yaşam Yayınları, 2020), Yas.Tek.11:22.

⁶⁴Emine Gören, *İnsanın Arınma İhtiyacına Dini Ahlâkın Katkısı* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 33.

⁶⁵Hülya Çetin, "Lawrence Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişim Kuramı ve Dinlerin Hedeflediği İdeal İnsan", *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi* 5/9 (2019), 149.

⁶⁶Gören, *İnsanın Arınma İhtiyacına Dini Ahlâkın Katkısı*, 37.

ahlâk modelidir. İsa, Yahudi toplumundaki ayrımcı, dışlayıcı ve ırk temelli yaklaşımları reddederek, tüm insanların kardeşliğini esas alan bir evrensel birlik çağrısı yapmıştır.⁶⁷ Hristiyan ahlâkının en temel ilkelerinden biri de, insanın Tanrı'ya benzemesi gerektiği düşüncesidir. Bu benzerlik, fiziksel değil, ruhsal bir nitelik taşır. İnsan, Tanrı ile anlamlı bir iletişim kurabilecek kapasitede yaratılmıştır. Bu yönüyle diğer tüm varlıklardan ayrılır. Tanrı'ya benzemek, aynı zamanda insana bilgi, doğruluk, kutsallık gibi yüksek nitelikler kazandırır ve onu diğer varlıklar üzerinde sorumlu bir yönetici konumuna getirir.⁶⁸ Sonuç olarak, Hristiyan ahlâkı, Tanrı'nın kendi doğasını ve amacını insanlığa, Hz. İsa aracılığıyla vahyetmesi inancına dayanır. Bu vahiy, insanlığın iyiliği için sunulmuş ahlâki bir rehber niteliğindedir.

İslam inancına göre insan, hem bedeni hem de ruhu olan bir varlıktır. Hristiyanlıkta yer alan “asli günah” anlayışı İslam'da bulunmaz. İslam, her insanın doğuştan temiz, günahsız ve yaratılışına uygun (fitrat üzere) bir şekilde dünyaya geldiğini kabul eder.⁶⁹ Bu nedenle bireyler, ancak ergenlik çağına ulaştıktan sonra dini ve ahlaki sorumluluk altına girerler. İslam, bireysel sorumluluğa büyük önem verir ve kişi sadece kendi yaptıklarından sorumlu tutulur. Müslümanların uyması gereken ahlaki ilkeler Kur'an ayetlerinde ve Hz. Muhammed'in sünnetinde açıkça belirtilmiştir. Kur'an'da yer alan emirler, Müslümanlar için sabit ve değiştirilemez kurallardır. İslam düşüncesinde ahlak, dinin ayrılmaz bir parçasıdır. Dini davranışların çoğunun amacı, ahlaki erdemlerin bireyde yerleşmesini sağlamaktır. Arapça'da “dini-seküler”, “kilise-devlet” ya da “kutsal-kutsal dışı” gibi ayrımlar bulunmaz. Bu, İslam'da dinin hayatın tüm yönlerini kapsadığı anlamına gelir.⁷⁰ İslam ahlakının en temel özelliklerinden biri, ölçülü ve dengeli olmasıdır. Her türlü aşırılıktan uzak olan bu anlayış, aslında tüm peygamberlerin ortak ahlaki mirasını temsil eder. İslam'ın hem bireysel hem de toplumsal düzeyde en çok önem verdiği değerlerden biri de samimiyettir. Samimiyet, yalnızca inanç alanında değil, insanlar arası ilişkilerde de temel bir ilkedir.⁷¹ Bu anlayışı destekleyen şu hadis oldukça anlamlıdır: “Bir kişi kendisi için istediğini, kardeşi için de istemedikçe gerçek mümin olamaz.”⁷² Kur'an'da ahlaka dair doğrudan veya dolaylı pek çok emir bulunmaktadır. Aynı zamanda ibadetlerin de bireylere çeşitli ahlaki

⁶⁷İsmail Raci Faruki, *Hristiyan Ahlakı*, çev. İbrahim Kapaklıkaya (İstanbul: Mahya Yayınları, 2015), 112-114.

⁶⁸Gören, *İnsanın Arınma İhtiyacına Dini Ahlâkın Katkısı*, 37.

⁶⁹En'âm 6/164; İsrâ 17/15.

⁷⁰Mustafa Köylü, *Dünya Dinlerinde Ahlak* (İstanbul: Dem Yayınları, 2010), 173.

⁷¹Köylü, *Dünya Dinlerinde Ahlak*, 173.

⁷²Buhârî, İman, 7.

meziyetleri kazandırması hedeflenir. Kur'an; hoşgörü⁷³, sabır⁷⁴, şükür⁷⁵, azim ve irade gücü⁷⁶, dürüstlük⁷⁷, emanete riayet⁷⁸, nezaket⁷⁹, kötülüğe karşı iyilikle karşılık verme⁸⁰, gibi birçok olumlu niteliği teşvik eder. Buna karşılık Kur'an, insan öldürmek⁸¹, fitne çıkarmak⁸², ahlaksızlık, zulüm, saldırganlık⁸³ gibi olumsuz davranışları da açıkça yasaklamaktadır. Sonuç olarak, İslam ahlakının temel hedefi ahlaklı bireyler ve bu bireylerden oluşan ahlaklı bir toplum inşa etmektir. Kur'an bu amacı gerçekleştirmek için yapılması gereken ve sakınılması gereken davranışları açık şekilde ortaya koymuştur. Bunlarla birlikte kelimelerin de genel olarak ahlakı, dini bir temele dayandırdıkları görülmektedir.⁸⁴

Mu'tezile ahlak prensibini, usulü'l hamsenin bir esası olan adalet ilkesi üzerine bina etmiştir. Ona göre Allah adil olup kulları üzerinde zulmedici değildir. Ahlak kurallarının tespitinde vahyin rolünü, aklın bilineni doğrulamak ve akla tamamlayıcı bilgiler vermek şeklinde yorumlamıştır.⁸⁵ Böylece insan iradesini önceleyen bir anlayış ortaya koydukları görülmektedir. Eş'arilere göre ise; ahlaki ilkelerin temeli tümüyle ilahi buyruklarla belirlenmektedir. Böylece vahyiden önce insan aklının iyi ve kötüyü ayırt etme yeteneği yoktur. Eş'arî'nin anlayışında ahlâk prensiplerini belirleyen bizzat Allah'ın emir ve yasaklarıdır.⁸⁶

Mâtürîdî, insanın akıl sayesinde güzellikleri ve çirkinlikleri tanıdığını ve bu sayede diğer varlıklardan üstün olduğunu kabul eder. Akıl ile vahiy arasındaki ilişkiyi denge kurarak izah etmeye çalışan Mâtürîdî, tanrısal eylemlerle ahlak arasındaki güçlü bağa vurgu yapar. Nitekim iyiye yönelmeye kabiliyetli olan akıl bunu gerçekleştirebileceği gibi kişisel ve sosyal ilişkilerin karmaşık yapısına tam anlamıyla vakıf olamadığı için vahye ihtiyaç duyar. Ona göre her şeyin ayrıntılı olarak iyi ve kötü özellikleri bilinemez. Bu ancak peygamberin, vahyin, tefekkürün yönlendirmesiyle

⁷³Teğabun 64/14.

⁷⁴Bakara 2/45.

⁷⁵Bakara 2/152.

⁷⁶Âl-i İmrân 3/159.

⁷⁷Bakara 2/42.

⁷⁸Meâric 70/32.

⁷⁹Nisâ 4/86.

⁸⁰Mü'minûn 23/96.

⁸¹Nisâ 4/93.

⁸²Mâide 5/33.

⁸³Nahl 16/90.

⁸⁴Mehmet Kenan Şahin - Aydın Fındık, "Ahlâkî Değerlerin Ontolojik Kaynağı (Eş'arî ve Mâtürîdî Örneği)" (ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2023), 29.

⁸⁵Recep Kılıç, *Ahlâkî Dinî Temeli* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 101.

⁸⁶Hüseyin Aydın, "İyi- Kötünün Belirlenmesinde Aklın ve Vahyin Rolü", *Marife* 2 (ts.), 137.

mümkündür. Allah insana iyiyle kötüyü ayırt edebilen bir yeti vermiştir. Kişi bu yeti sayesinde hem davranışlarından sorumlu olacak hem de bununla sınanacaktır. Bunun bilgisine de peygamberin bildirmesi ya da düşünüp akıl yürütmesiyle ulaşacaktır.⁸⁷ Mâtürîdî'nin bu görüşü ahlaki ilkeler ve değerler konusunda akıl ve nakil arasında bir dengeyi benimsediğinin göstergesidir.

Söz konusu görüşlerden anlaşılacağı üzere ahlak, temeli ne kabul edilirse edilsin toplum ve birey için gerekli bir değerler bütünüdür. Ahlak her toplumda bu fonksiyonunu farklı şekillerde yerine getirebilir. Bu anlamda da farklı ahlak ilkelerinden söz etmek mümkündür. Ancak her toplumda farklı ahlaki ilkeler bulunmakla birlikte evrensel ölçekte geçerli olan ahlaki ilkeler de bulunur. Örneğin hırsızlık, adam öldürme, şiddet vb. durumlar her toplum tarafından hoş görülmeeyen eylemlerdir. Ancak ahlakın evrenselliğini ortaya koyarken yukarıda ifade edilen akıl, duygu, sezgi olguları bunu açıklamak için yeterli değildir. Çünkü insan bir boşlukta değil, yaşadığı toplumun değerleri ile de şekillenen bir varlıktır. Özellikle ateist olmakla birlikte ahlaklı eylemler ortaya koyan insanların varlığı, bazı kişiler tarafından ahlakın kaynağının din olmadığı yargısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu sebeple insanoğlu inançsız/Allahsız bir ahlak mümkün müdür sorusu ile karşı karşıya kalmıştır. Dinsiz bir insan ahlaklı olabileceği gibi, dindar bir insan da ahlaksız olabilir. Buna imkan tanıyan özellik ise insanın yaratılış fitratıdır. Kişinin yaratılışı itibariyle belli yetkinliklere sahip olması anlamına gelen fitrat, kişinin doğuştan getirdiği bazı özellikleri ifade eder. Bu özellikler Allah'ın kişinin fitratına yüklemiş olduğu evrensel ahlaki ilkeleri de kapsar.⁸⁸ Ancak burada, “dinsiz birinin bir bütün olarak ahlakı kâmil bir niteliğe sahip olabilir mi?” sorusu önem kazanmaktadır. Bu soru, ahlaki davranış ile ahlaki kemal arasındaki ayrımı gündeme getirir. Dine inanmayan bir birey, fitratında var olan evrensel ahlaki ilkelere dayanarak ahlaklı davranışlarda bulunabilir. Ancak ahlaki kemal, yani bütüncül ve derinlikli bir ahlak yapısına ulaşmak, davranışları bir otorite tarafından kontrol edilerek sürekliliğini sağlamak bir Yaratıcı fikrine sahip olmakla mümkün olabilir.

Din insanın fitratında bulunan bu ilkeleri hatırlatmak içinde vardır. Fakat bu kişinin fitratının bozulmayacağı, tahribata uğramayacağı anlamına gelmez. Nitekim Hz. Peygamber'in “Her çocuk fitrat üzere doğar sonra onu ana ya da babası Yahudi ya da

⁸⁷Ebu Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Mehmet Erdoğan - Bekir Topaloğlu (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 17/243.

⁸⁸Tuncay İmamoğlu, “Ahlaksız Hukuk ve Dinsiz Ahlak Mümkün Müdür?: Felsefi Bir Yaklaşım”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (Haziran 2021), 245.

Mecusi yapar” şeklindeki hadisi bunu göstermektedir. Fıtrat bozulsun ya da bozulmasın ahlaki değerlerin kaynağının Tanrı olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu sebeple ateist ya da başka inanca mensup olan birinin ahlaklı olması akla aykırı bir düşünce değildir. İnanmayan bir insanın ahlaklı davranışlarda bulunması fıtratına yaratıcı tarafından yerleştirilmiş olan ilkelerin bozulmaya uğramamasına bağlanabileceği gibi, içinde yaşadığı kültürel ve sosyal zeminde kuvve halinde var olan ilahi mesajın bir yansıması olarak da düşünebilir.⁸⁹

3.3. ALLAH İNANCI VE AHLAK İLİŞKİSİ

Ahlak, toplumsal düzenin temel taşlarından biri olarak farklı kaynaklardan beslenen bir olgudur. Bu kaynaklar arasında en başta bireysel akıl ve vicdan yer alır; birey, içsel değer yargıları ve mantıklı çıkarımlar yoluyla doğru davranışları belirler. Bunun yanında, toplumların oluşturduğu sosyal normlar ve kültürel değerler de ahlakın şekillenmesinde belirleyici rol oynar. Toplumlar, tarihsel süreçte geliştirdikleri gelenekler, yasalar ve örfler aracılığıyla ahlaki ölçütler koymuş, bireylerinde bu ölçütlere uygun hareket etmesini sağlamaya çalışmışlardır. Ahlakın bir diğer önemli kaynağı ise, dinî inançlardır; birçok din, bireylerin yaşamını düzenleyen ahlaki ilkeler sunarak doğru ve yanlışın ne olduğunu belirler. Özellikle İslam, ahlakı Tanrı’nın iradesine dayandırarak, insanın doğru yolu bulmasında ve toplumla uyum içinde yaşamasında rehberlik eder. Biz bu başlıkta özellikle ahlaklı olmanın Allah inancıyla bağlantısı üzerinde duracağız.

Tarihin her döneminde insanların inandığı, tapındığı varlıklar vardır. İnançsız bir topluma rastlamak mümkün değildir. Tanrı olarak kabul edilen, kendisine bağlanılan varlık her zaman en kutsal ve her şeyin kendisiyle anlam kazandığı bir güç olarak tasavvur edilir. Onun varlığını kabul eden kişiler taleplerini, beklentilerini bu güçlü iradeye yönlendirirler. Bu sebeple tarihten bugüne kadar bütün inanç sistemlerinde yüce varlık veya bir diğer ifadeyle Allah inancı söz konusudur.⁹⁰ İslam’ın kabul ettiği Allah inancı ise; insanlığın sonradan kazandığı bir şey olmayıp kişinin kendisiyle doğan fitri bir inançtır. Allah bütün insanları kendisini tanıma yeterliliğine sahip şekilde yaratmıştır. Her insan doğarken Allah duygusu ile doğar zamanla Allah’ı içinde hissetmeye başlar.

⁸⁹İmamoğlu, “Ahlaksız Hukuk ve Dinsiz Ahlak Mümkün Müdür?: Felsefi Bir Yaklaşım”, 247.

⁹⁰A.Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, ts.), 50.

Allah'a iman soyut bir kavram olup, hayatla ilgisi olmayan bir inanış değildir. İnsanı amel ve ahlak açısından her an aktif tutan, onu hayatının her alanında iyiye yönlendiren bir güç halidir. Kişi Allah'a iman edince O'nun gönderdiği emir ve yasakları da kabul etmesi ona göre yaşaması gerekir. Zira Allah hem varlığın hem de dini/ahlaki yargı ve kabullerin kaynağıdır.⁹¹ İslam dininin temel özelliği din ile dünya, madde ile mana arasında bir bütünlük ortaya koymasıdır. Bu bütünlük bir diğer yönüyle kişisel istikrarı sağlayan inanç-davranış bütünlüğüdür. Kişinin inandığı değerleri pratiğe dökmesi asıl olandır. Hz. Peygamber İslam'ı sadece teorik olarak öğretmemiş, hayatın her safhasında ne şekilde tatbik edileceği konusunda Müslümanlara rol-model olmuştur.

İnsan kendinde bulunan güçsüzlük, acizlik, vb. duygulara bağlı olarak kendinden daha üstün, daha güçlü bir varlığa sığınma ve yöneliş gösterir. Bu yöneliş din duygusunun oluşmasının en temel unsurudur. İnsanın hem kendi hem de kainatla ilgili hususlarda bir kudretin varlığını hissetmesi, O'nun himayesi altında olduğunu bilmesi O'na güçlü bağlarla bağlanmasını gerekli kılar. Bu bağ ne kadar kuvvetliyse davranışların değişimi de o kadar kuvvetli olacaktır. Yani kişinin kabul ettiği inancın beklediği davranışın aksine hareket etmesi mümkün olmayacaktır. Zira içinde güçlü bir iman barındıran ve yaşamını ona göre şekillendiren kişi, her daim Allah'ın gözetimi altında olduğu bilincinde olur; yüksek ahlaki değerlere bağlı kalır ve kötü eylemlerden uzak durur.⁹²

Kişide bulunan sevgi, korku, bağlanma gibi duygular kişinin davranışlarında belirleyici bir temel oluşturur.⁹³ Çünkü din bir anlamda davranışlar için bir güdü işlevi görür. Eğer dinin ortaya koyduğu kalıplarla davranışlar arasında bir zıtlık oluşursa normatif tutarsızlık meydana gelir. Başka bir açıdan bakıldığında inançtan tamamen arınmış bir davranıştan bahsetmek mümkün değildir. Bu anlamda inançlı olmak sadece kuramsal inanç değerlerine sahip olmak değil, aynı zamanda insanın davranışlarına yön veren inançlara da sahip olmak manasına gelir. Bu manada inanılan değerler farklı şekillerde de olsa kişinin davranışlarına etki eder. Bu etkileri saptamak, sınırlarını belirlemek zor olsa da insanın davranışlarında izlerini bulmak mümkündür. Bu değerler kişilerin davranışlarının bizzat ana nedeni olabileceği gibi ikincil bir neden olarak etki

⁹¹Mustafa Acar, *Allah'a İmanın Ahlâki Boyutu* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2017), 105.

⁹²Temel Yeşilyurt, *Çağdaş İnanç Problemleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 71.

⁹³Yurdağül Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda (5-6 Yaş) Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi: Dini Konularda Anne-Çocuk İletişimi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 12-14.

kaynağı işlevi de görür.⁹⁴ Zira bireyler de bilişsel ve duygusal olarak bağlandığı normlara uygun yaşamak isterler. Eğer birey bunu başarırsa kendi içerisinde tutarlı olduğunu düşünerek kendisiyle ve değerleriyle barışık olur. Anlaşılacağı üzere inanan kişi açısından davranışlar, inanan kişiyle inanılan varlık arasındaki ilişkinin sonuncunda ortaya çıkmaktadır. Çünkü İslam’a göre ahlaki davranışlar, yalnızca insanın toplumsal huzurunu değil, aynı zamanda Allah’a yaklaşmasını ve ruhsal arınmasını da sağlamada önemli bir rol oynamaktadır.

⁹⁴Hasan Kayıklık, “Bireysel Dindarlığın Bireysel Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3 (2006), 496.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİDDET OLGUSU VE ÇEŞİTLERİ

1. ŞİDDETİN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

Şiddet, ilk insanın yaratılışıyla birlikte tarihin her sahnesinde toplumlarla var olan ve günümüzde de önemli bir sorun olarak varlığını sürdüren bir olgudur. Varlığı insanlık tarihi kadar eski olsa da gerçekleştiği yere, zamana ve nedenine bakılmaksızın tüm dini öğretiler, evrensel insan hakları ve ahlak ilkeleri tarafından engellenmesine yönelik çözümler sunulmuştur. Hayatın neredeyse her alanında güçlü olandan zayıf olana doğru yöneltilen şiddet olayları meydana gelmektedir. İnsanlık kadar eski ve yaygın olan şiddet olgusunu, tek bir açıdan tanımlamak güç olsa da farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Aşağıda farklı açılardan tanımlar ortaya konulacaktır.

Şiddet kelimesi, شد fiilinden türemiş bir mastar olup "bir şeyi sağlamlaştırmak" manasında kullanılan⁹⁵ bir kavramdır. Türk Dil Kurumu bu kavramı bir hareketin, bir gücün derecesi; yeğinlik, mecaz anlamda ise karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, duygu veya davranışta aşırılık şeklinde bir tanım ortaya koymuştur.⁹⁶ 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’una göre şiddet; “*Kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranışı*” şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁷

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından ise şiddet; kişiye, bir gruba veya topluluğa karşı yaralama, ölüm, psikolojik zarara yol açan kasıtlı uygulanan fiziksel güç şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁸ DSÖ’nün yaptığı tanımlamaya göre şiddete maruz kalan birey üzerinde onun yaşamına dair psikolojik, fiziksel vb. zararlar oluşturma amacı açıkça görülmektedir. Psikolojik bir terim olarak şiddet; öfke, düşmanlık gibi duyguların, kişilere ve nesnelere yönelik fiziksel şekilde ortaya konması, insanın

⁹⁵el-İsfehânî, *Müfredât (Kur’an Kavramları Sözlüğü)*, 542.

⁹⁶Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, 2024, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁹⁷“Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” (www.mevzuat.gov.tr) (Erişim 25 Şubat 2025).

⁹⁸*World report on violence and health* (Geneva: World Health Organization, 2002), 5.

özgürlüğünü ve iradesini saldırgan bir boyutta hiçe sayan aşırılığın ileri boyutu olarak tanımlanmaktadır.⁹⁹

Tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere şiddet, farklı boyutları içeren, geniş bir sahaya yayılmış, sebepleri ve sonuçları itibariyle değişkenlik gösteren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kime karşı ya da hangi sebeple uygulanırsa uygulansın şiddet asla kabul edilen bir durum olmasa da hayatın içinde her zaman var olan bir gerçektir. Şiddet kelimesi ilk bakışta dayak gibi fiziksel bir eylemi çağırırsa da kavram bununla sınırlı değildir. Nitekim bir kimsenin başka bir kimseye zararı sadece fiziksel olmaz. Bu sebeple şiddetin türlerinden bahsetmek mümkündür. Şiddet türlerini; fiziksel şiddet, duygusal-psikolojik şiddet, ekonomik şiddet, cinsel şiddet, siber ve sözel şiddet gibi çeşitli şekillerde isimlendirmek mümkündür.

2. KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE ÇEŞİTLERİ

İnsanlık tarihinin bir parçası haline gelen şiddet, bireylerin birbirine olan saygısını yitirmesi, ahlaki değerlerin zayıflaması ve toplumların vicdani sorumluluklarını yerine getirememesi sonucunda ortaya çıkan ciddi bir problemdir. Bu sorunun temelinde cehalet, sevgisizlik, adaletsizlik ve bireylerin birbirine karşı duyarsızlaşması yatmaktadır. Bu problemde tarih boyunca en çok zarar gören kesimlerden biri ise kadınlar olmuştur. Örneğin; ilkçağda kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi, Ortaçağ'da kadının değersiz ve ikinci sınıf bir varlık olarak görülmesi, bazı toplumlarda eşleri öldüğünde kadınların kendini feda etmeye zorlanması gibi uygulamalar, toplumsal ahlakın ne kadar yozlaşabildiğinin açık örnekleridir. Türkiye de ise kadına şiddet konusu, 1987 yılında kadın dayaağını meşru gören yargı kararını protesto etmek için kadınların sokağa çıkması ve şiddeti kınamaları ile gündeme taşınmıştır.¹⁰⁰ Bu olay, halkın adaletsizliğe karşı çıkma ve toplumsal duyarlılığı artırma çabalarının bir göstergesi olmuştur. Günümüzde de ne yazık ki şiddet; aile yapısındaki bozulma, bireyler arası saygının azalması ve ahlaki değerlerin göz ardı edilmesiyle birlikte artmaya devam etmektedir. Bu nedenle şiddet kavramının kökenlerini, ahlaki temellerde irdelemek ve toplumsal yapımız üzerindeki etkilerini detaylı şekilde ele almak büyük önem taşımaktadır.

2.1. FİZİKSEL ŞİDDET

⁹⁹Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2009, s.689.

¹⁰⁰Cemile Arıkoğlu-Ündücü, "Kadına Yönelik Şiddetin Tarihi", *Alternatif Politika* Toplumsal Cinsiyet Özel Sayısı II (Şubat 2016), 9.

Şiddet olgusundan bahsettiğimiz zaman ilk aklımıza gelen şiddet türü fiziksel şiddettir. Bunun sebebi, fiziksel şiddetin gözle görülür sonuçlar doğurmasıdır. Diğer şiddet türleri ile kıyasladığımız zaman fiziksel şiddetin daha fazla ön plan çıktığı ve toplum tarafından artık alışlagelmiş bir durum olduğu gözlenebilmektedir. Fiziksel şiddet; başkasının vücut bütünlüğüne zarar veren, onun acı çekmesine sebep olacak her türlü saldırı olarak tanımlanmıştır.¹⁰¹ Tokat atma, vurmak, tekmelemek, yumruklamak, tartaklama, kesici ve delici aletlerle yaralama, öldürme gibi davranışlar fiziksel şiddete örnek verilir. Bu tanım ve örneklerden de anlaşılacağı üzere fiziksel şiddet, güce dayalı ve bedene yönelik bir saldırı türüdür. Fiziksel şiddet çoğu zaman bireyler arasında güç dengesizliğinden, öfke kontrol eksikliğinden, sabırsızlık ve empati yoksunluğundan kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda bu tür davranışların temelinde çoğu zaman ahlaki ve vicdani zayıflıklar yer almaktadır. Sağlıklı bir toplum yapısında, bireylerin birbirine karşı saygı, sabır ve merhametle yaklaşması beklenirken; şiddet bu temel insani değerlerin zedelenmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde 2015 yılında Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün desteğiyle Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yapılan ‘‘Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması’’ verilerine göre ülke genelinde yaşamının herhangi bir diliminde evlendiği eşi tarafından fiziksel şiddete uğradığını belirten kadınların oranı %36 olup, araştırmadan önceki 12 ay içerisinde evlenen kadınların ise %8’inin eşi tarafından fiziksel şiddete maruz bırakıldığı tespit edilmiştir.¹⁰² Yapılan bazı araştırmalar, erkeklerin de yaşamları boyunca en az bir kez aile içi şiddete maruz kaldığını ortaya koymaktadır. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu’nun Türkiye genelinde gerçekleştirdiği bir çalışmaya göre, erkeklerin %34’ü aile içinde şiddet gördüğünü, %56’sı ise sözlü şiddete uğradığını belirtmiştir. 2012 yılında yapılan başka bir araştırmada ise erkeklerin %93’ü duygusal şiddet yaşadığını, %37’si fiziksel şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir.¹⁰³ Bu veriler, aile içi şiddetin yalnızca kadınları değil, erkekleri de etkileyen bir sorun olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, şiddetle mücadelede daha bütüncül ve kapsayıcı bir yaklaşım benimsemek, kalıcı çözümler geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

¹⁰¹İlyas Özgentürk vd., ‘‘Aile İçi Şiddet ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi’’, *Polis Bilimleri Dergisi* 14/4 (2012), 58.

¹⁰²İlknur Yüksel vd. (ed.), *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*, Ankara, 2015 (Ankara: T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015), 83.

¹⁰³A. Hümeysra Kutluoğlu Karayel, ‘‘Kadına Yönelik Şiddet’’, *İNSAMER*, (Şubat 2019), 4.

Aynı zamanda bu veriler, toplumun belli kesimlerinde sağlıklı iletişim, empati ve saygı gibi insani ve ahlaki değerlerin yeterince yerleşmediğini göstermektedir. Fiziksel şiddetin her türlü; aile içi huzuru, bireylerin psikolojik sağlığını ve toplumsal bütünlüğü tehdit eden bir problemdir. Bu nedenle eğitimle, bilinçlenmeyle, değerler eğitimiyle ve hukuki düzenlemelerle bu tür davranışların önüne geçilmesi, sağlıklı bir toplum yapısının inşasında son derece önemlidir.

2.2. SÖZEL ŞİDDET

Sözlü şiddet olarak da karşımıza çıkan sözel şiddet; sözlerin veya davranışların korkutma, cezalandırma, yıldırma, baskı kurma veya kontrol aracı olarak düzenli kullanılması anlamına gelmektedir. Bir diğer açıdan insanın kendisi ve değer verdiği şeyler üzerinden birtakım söz ve davranışlarla alaya alınması, aşağılanması sonucunda kişinin ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyen her türlü söz ve davranışlardır. Reddetme, bağırma, umursamama, dini ve etnik kimliğine hakarete bulunma, küçük düşürme, alaya alma, iletişimi yasaklama, tehdit etme, görüş ve düşüncelerini küçümseme gibi eylemler sözlü şiddete örnek verilebilir. Sözlü şiddet kişiler üzerinde fiziksel şiddet kadar olumsuz izler bırakmaktadır.¹⁰⁴

Yapılan araştırmalara göre “Kadınların % 53,6’sı sürekli olarak kötü söz ve hakarete maruz kalmaktadır.”¹⁰⁵ Bu oranlar ortaya konulsa da sözel şiddet uygulayanlar ve sözel şiddete maruz kalan kişiler genellikle bunun farkına varmazlar ya da farkında olsalar bile önemsemezler.¹⁰⁶ Dolayısıyla bu durumda sözel şiddetin varlığını, kapsamını ve boyutunu ortaya koymada yetersiz, geçersiz ve güvenilir olmayan sonuçlar verebilir.

2.3. EKONOMİK ŞİDDET

Ekonomik şiddet, mali anlamda bir şahsa uygulanan her türlü yaptırımı içermektedir. Özeldir ise kadınların bireysel olarak ekonomik özgürlüklerinden mahrum bırakılmasını, paranın bir kontrol ve tehdit aracı kullanılmasını ifade eder. Bu şiddet türü uygulama açısından farklı şekillerde karşımıza çıkar. Bunlar; kadının istihdama katılmasının engellenmesi, zorla çalıştırma, kadının kazandığı gelire el koyma, para harcamasını kısıtlama ya da harcayacağı yerlere karışma, mali konularda sadece erkeğin

¹⁰⁴Kutluoğlu Karayel, “Kadına Yönelik Şiddet”, 4.

¹⁰⁵Faruk Kocacık - Mustafa Çağlayandereli, “Ailede Kadına Yönelik Şiddet: Denizli İli Örneği”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 6/2 (2009), 29.

¹⁰⁶İsmail Orbay, “Görünmeyene Işık Tutmak: Psikolojik Şiddet”, *Toplum ve Sosyal Hizmet* 33/1 (Ocak 2022), 274.

karar merkezi olması, ihtiyaçları karşılamada mali kaynaktan yoksun bırakılma gibi davranışlar bu türe örnek verilebilir.¹⁰⁷ Aynı zamanda bu şiddet türü, kadınların çalışma durumuna bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Çalışmayan kadınlar açısından; harçlık verilmemesi ya da yetersiz verilmesi, temel ihtiyaçların karşılanmaması ve kadının çalışmasına engel olunması gibi biçimlerde görürken; çalışan kadınlarda ekonomik şiddet; maaşının veya banka kartının eş ya da partner tarafından kontrol edilmesi, kazandığı parayı özgürce harcayamaması ve ev içi sorumlulukların paylaşılmaması gibi şekillerde deneyimleyebilmektedir.¹⁰⁸ Ekonomik baskılar çoğu zaman sessiz ve fark edilmesi zor bir şekilde ilerlediğinden, bu şiddet türü hem görünmez hale gelmekte hem de uzun vadede kalıcı zararlara yol açmaktadır. Kimi zaman, bireyler bu tür uygulamaları toplumda alışılmış veya olağan sayıldığı için şiddet olarak değerlendirmemekte, bu da sorunun devam etmesine neden olmaktadır. Ancak ekonomik şiddetin sınırlarının belirlenmesi, bireyler arası anlayış farklılıkları ve toplumsal normlar nedeniyle her zaman kolay olmamaktadır. Maddi yetersizlik, her durumda bir şiddet biçimi olarak değerlendirilemez. Örneğin, ekonomik imkânları sınırlı olan bireylerin tüm çabasına rağmen eşinin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamaması, niyetle ilişkili olarak farklı şekilde ele alınmalıdır. Bununla birlikte, bireylerin para kullanımına yönelik tutumları da (örneğin bir tarafın cimri diğerinin savurgan olması gibi) ekonomik çatışmaların kaynağı olabilir ve bu durumlar her zaman şiddet kapsamında değerlendirilmeyebilir. Bu nedenle, ekonomik ilişkilerde denge ve karşılıklı anlayış esastır. Ancak unutulmamalıdır ki, bir tarafın diğerini sistematik olarak mali kaynaklardan yoksun bırakması, ekonomik kararlara katılımını engellemesi ya da kazançlarını kontrol etmesi durumlarında ekonomik şiddetten söz etmek mümkündür. Dolayısıyla, bu şiddet türünün tanınmasında bağlamın, niyetin ve davranışın sürekliliğinin dikkate alınması büyük önem taşır.

Ailenin en temel sorumluluklarından biri, bireylerinin maddi ihtiyaçlarını karşılamaktır. Beslenme, barınma, giyim, eğitim ve sağlık gibi ihtiyaçlar bu kapsamda yer alır. Kur'an-ı Kerim, bu tür ihtiyaçların karşılanmasını babanın temel görevleri arasında saymıştır.¹⁰⁹ Dünyanın birçok yerinde aile yapısı bu sorumluluğu doğal bir görev olarak kabul ederken, İslam dini ise babanın, çocukları kendi geçimlerini

¹⁰⁷T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025)*, (Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021), 15.

¹⁰⁸Rabia İnci, “Çalışan Kadınlarda Şiddet Algısı ve Bu Algıda Ekonomik Şiddetin Yeri”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi* 2/3 (2020), 190.

¹⁰⁹Bakara 2/233.

sağlayacak yaşa gelene kadar onların ihtiyaçlarını karşılamasını dini bir yükümlülük olarak görmektedir.¹¹⁰ Ailenin maddi sorumlulukları içerisinde Kur'ân-ı Kerim'in özellikle üzerinde durduğu en önemli noktalardan birisi de, babanın bu görevini yerine getirirken helâl daireden sapmaması ve eşinin de ona yardım etmesidir. Kur'ân, hem kazancın helâl olanını tercih etmeyi hem de bu kazancı helâl yollarla elde etmeyi önce tüm insanlara, ardından da iman eden müminlere hitap ederek açıkça emretmektedir.¹¹¹

Aile içinde adalet, yardımlaşma ve paylaşım esastır. Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin..."¹¹² ayetiyle mal üzerindeki haksız tasarrufu da yasaklanmış, Hz. Peygamber de kişinin sorumluluğu altındaki kimselerin hakkını gözetmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, ekonomik kaynakların adil paylaşımı, eşler arasında güvenin tesisi ve bireylerin onurunun korunması, hem dini hem insani açıdan temel bir sorumluluktur.

Yapılan bir araştırmaya göre kişilerin yaşamlarının herhangi bir döneminde ekonomik şiddete maruz kalan evli kadınların oranının yüzde 30, son 12 ayda ise bu tarz davranışlardan en az birine maruz kalanların oranının ise yüzde 15 olduğunu ortaya koymuştur.¹¹³ Bu veriler, ekonomik şiddetin toplumun önemli bir kesimini etkilediğini ve bu konuda toplumsal farkındalığın artırılması gerektiğini göstermektedir. Eğitim, ahlaki bilinç ve dini hassasiyetlerin güçlendirilmesi, bireylerin hak ve sorumluluklarını daha iyi anlamasına ve aile içi adaletin sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

2.4. CİNSEL ŞİDDET

Toplumsal yapıya bağlı olarak cinsellik ya da cinselliğe bağlı konular konuşulmaktan kaçınılan bir başlıktır. Bu sebeple cinsel şiddette toplumda dile getirilmeyen bir konu halini almaktadır. Toplumlarda sık rastlanan bir vaka olmasına rağmen konuşulmayan cinsel şiddet; bir kadını, çocuğu ya da bir erkeği istemediği mekanda, zamanda veya şekilde cinsel ilişkiye zorlama, kişilerin rızası olmadan cinsellik sayılacak eylemlerde bulunma, cinselliği bir tehdit ya da kontrol aracı olarak kullanma, kişiyi sadece cinsel bir nesne olarak görme demektir.¹¹⁴ Cinsel şiddeti diğer türlerden ayıran en temel özellik, toplumda mahrem alan diye kabul edilen, tabu olarak

¹¹⁰İbrahim Yıldız, "Kur'ân Âyetleri Işığında Ailenin Görevleri", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Aralık 2023), 258.

¹¹¹Bakara 2/168; Bakara 2/172.

¹¹²Nisa 4/29.

¹¹³Yüksel vd., *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*, Ankara, 2015, 97.

¹¹⁴Özlem Öztürk vd., "Kadına Yönelik Şiddetin Kadın ve Toplum Sağlığı Üzerine Etkileri", *Sağlık Akademisyenleri Dergisi* 3/4 (2016), 140.

görülen ve bu sebeple maruz kalan kişi tarafından da gizlenen ve tespiti oldukça zor olan bir olgu olmasıdır. Burada İslam dininin cinselliğe bakışını ele almak konuyu sağlıklı değerlendirmek açısından yerinde olacaktır.

Cinsellik, insanın temel ihtiyaçları arasında yer alır. Yaratılış gereği bu arzu ve his insana Allah tarafından verilmiştir. Bu sebeple, cinsel isteğin bastırılması ya da tamamen görmezden gelinmesi, fıtrata aykırı bir durumdur. Bu sebeple İslam dininde ruhbanlık anlayışı yoktur.¹¹⁵ Üstelik insan soyunun devamı da cinsellik yoluyla sağlanmaktadır. Cinsellik; İslam'ın uygun gördüğü ölçüler içinde yaşandığında, insan hayatının doğal ve vazgeçilmez bir yönüdür. Kur'ân-ı Kerîm, bir hayat ve fıtrat rehberi olması sebebiyle, cinselliği de ele almış ve bu konuda insanlara ölçü ve sınırlar koymuştur.¹¹⁶ Neslin devamı, ancak kadın ve erkeğin evlilik yoluyla bir araya gelmesiyle mümkündür. Bu nedenle eşler arasındaki en önemli sorumluluklardan biri, cinsel birlikteliği ihmal etmemektir. Eşlerin bu konuda birbirlerine karşı duyarsız davranmaları ya da eşini reddetmeleri İslam kaynaklarında hoş karşılanmaz.

Hadislerde bu meseleye dikkat çeken şu rivayet yer almaktadır: "Bir erkek eşini yatağa davet ettiğinde, kadın bu davete karşılık vermez ve erkek de bu yüzden ona kırgın şekilde uyursa, melekler sabaha kadar o kadına lanet eder."¹¹⁷ Bu hadis, cinselliğin evlilik içinde ne denli önemli olduğuna işaret eder. Çünkü kadın ve erkek, bu ihtiyacı helal dairede sadece birbirleri aracılığıyla karşılayabilirler. Bu anlamda her iki taraf da birbirine muhtaçtır.

Eşlerin cinsel yakınlıktan kaçınmaları ya da birbirlerinden uzaklaşmaları, evlilik bağlarını zedeleyebilir. Buna karşılık, eşlerin bu yakınlığı birlikte yaşamaları sevap kazandıran bir davranış olarak görülür. Sahabelerden bazıları bu konuda şaşkınlıklarını dile getirince, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şu şekilde açıklama yapmıştır: "Bir kimse bu arzularını haram yoldan giderse günaha girmez mi? O halde helal yoldan giderdiğinde elbette sevap kazanır."¹¹⁸ Sonuç olarak İslam'da, eşler arasındaki cinsellik dahi Allah'ın rızasını kazanma vesilesi olarak görülmektedir.¹¹⁹ Ancak İslam dini meşru bir evlilik içinde dahi belirli zaman, yöntem ve rızaya uygunluk şartlarına uymayan

¹¹⁵Hadid, 57/27.

¹¹⁶Nûr, 24/2; Bakara, 2/222; Bakara, 2/223; Bakara, 2/187; Nisâ, 4/24; Mâide, 5/6.

¹¹⁷Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Davud*, çev. İbrahim Koçaşlı (İstanbul: Erkam Yayınları, 2008), Sünen 3/476.

¹¹⁸Müslim, Sahih, II, 697.

¹¹⁹İshak Emin Aktepe, "Cinsiyet ve Cinsellik Tartışmalarına İslam Perspektifinden Bakış", *İslam'da Cinsiyet, Cinsellik ve Evlilik*, ed. Turgut Akyüz - Osman Paköz (İstanbul: Ravza Yayınları, 2023), 167.

cinsel ilişkileri hoş karşılamaz. Dolayısıyla, rızaya dayanmayan ve zorla gerçekleştirilen bir eylem olan tecavüz, evlilik içinde bile olsa, İslam açısından asla mazur görülemez ve kesin bir biçimde yasaktır. Bu bağlamda İslam'ın, cinsel ilişkiyi hem evlilik bağı ile sınırlandırması hem de rızayı esas alması, onun tecavüz gibi insan onurunu ve bedensel bütünlüğü ihlal eden eylemlere sessiz kalmasının mümkün olmadığını açıkça ortaya koyar.

Cinsel şiddet çoğunlukla kadınlara yönelik gerçekleşse de, zaman zaman erkekler de bu tür saldırıların mağduru olabilmektedir. Tarihsel ve dini metinlerde de benzer örneklerle rastlanmakta, özellikle bazı toplumların bu fiilleri yaygınlaştırarak toplumsal çöküşe sürüklendikleri ifade edilmektedir. Bu bağlamda Kur'an'da anlatılan Lût (a.s.) kavmi, cinsel sapkınlıklarıyla dikkat çekmekte; melek suretinde gelen misafirlere yönelttikleri arzular, Lût (a.s.)'ı derin bir çaresizlik içinde bırakmaktadır. Bu örnek, cinsel şiddetin bireysel değil, toplumsal bir bozulmaya da işaret edebileceğini göstermektedir. Bu durum Hud suresinin belli ayetlerinde çarpıcı şekilde ele alınmakta ve bir peygamberin, kavminin cinsel sapıklıklarından kaynaklanan şiddet durumu karşısında düştüğü zorlu durumu ortaya koymaktadır.¹²⁰ İslam, bu konuda kadın başta olmak üzere, tecavüzden kaynaklanan her türlü şiddet olayına önemli yaptırımlar getirmiştir. Tecavüz İslam hukuku çerçevesinde ele alındığında, bağımsız bir suç olarak değil, zina başlığı altında değerlendirilir. Fıkıh kaynaklarında tecavüz, bir erkeğin zor kullanarak bir kadınla cinsel ilişkiye girmesi şeklinde tanımlanmıştır.¹²¹ Bu fiile ilişkin cezalar genellikle zina suçuna uygulanan had cezası çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak had cezasının uygulanabilmesi için gerekli şartların bulunmadığı durumlarda, İslam hukukunda hâkimin takdirine bırakılan ve daha hafif ya da farklı şekillerde uygulanabilen tâzir cezası devreye girmektedir. Bununla birlikte işlenen suça karşı haddin yanı sıra diyet cezası da öngörülür.¹²² Hz. Peygamber ise cinsel şiddetin farklı bir türü olan ve karşılıklı rızaya dayanmayan şıgar nikahı¹²³, süreklilik sağlamayan mut'a nikahını¹²⁴ kaldırmış yerine bugün geçerli olan ve karşılıklı rızaya dayanan meşru nikah anlayışını getirmiştir.¹²⁵ Bu şekilde cinsel ihtiyacın, insanın doğasında var olan

¹²⁰Hûd, 11/77-80.

¹²¹Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: BİLMEN, 1968), 3/197-200.

¹²²Adem Yıldırım, “İslam Hukukunda Cinsel Dokunulmazlığa Karşı İşlenen Hetk-i Irz (Tecavüz) Suçunun Cezası ve Kur'an Ceza İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi”, *DEUIFD*, (2018), 226-228.

¹²³Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, Nikâh, 29; Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, Nikâh, 60.

¹²⁴Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, Nikâh, 32.

¹²⁵Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, Nikâh, 63.

fitrî bir yönelim olarak meşru bir çerçevede karşılanması sağlanmış; aynı zamanda kadının onurunu ve saygınlığını zedeleyen ve zorla evlendirme uygulamaları da ortadan kaldırılmıştır. İslam'ın benimsediği nikâh anlayışında yalnızca şiddet unsurlarına yer verilmemekle kalınmaz, aynı zamanda bir aileyi huzurlu ve dengeli kılacak temel prensiplere de vurgu yapılır. Karşılıklı rıza, kişiler arasında denklik, saygı ve sevgiye dayalı bir bağ, ilişkinin sürdürülebilirliği ve yalnızca meşru yollar ve zamanlarda cinsel ilişkinin gerçekleşmesi bu prensipler arasında sayılabilir. Öyle ki, meşru bir evlilik içinde dahi meşru zaman ve yöntemler dışında kurulan cinsel ilişkiyi yasaklayan İslam'ın, zorla ve rızaya dayanmayan bir eylem olan tecavüze sessiz kalması ya da bunu mazur görmesi asla söz konusu olamaz.¹²⁶

Cinsel şiddet; kişinin beden ve ruh sağlığına zarar verir, özsaygısını zedeler, güven duygusunu yok eder ve yaşam kalitesini ciddi ölçüde düşürür. Bu nedenle toplumda cinsel şiddetin tanınması, konuşulabilir hale getirilmesi, mağdurların utanmadan, çekinmeden haklarını arayabileceği bir güven ortamının oluşturulması gerekmektedir. Aynı zamanda bu sorunun çözümünde eğitim önemli bir rol oynamaktadır. Aileden başlayarak tüm eğitim kademelerinde bireylerin mahremiyet, rıza, saygı, sınır kavramları konusunda bilinçlendirilmesi; sağlıklı iletişim, empati ve sorumluluk duygusunun geliştirilmesi, cinsel şiddetin önlenmesine yönelik güçlü bir toplumsal zemin oluşturacaktır.

2.5. PSİKOLOJİK ŞİDDET

Fiziksel bulgu bulunamaması nedeniyle bu şiddet türünü tanımlamak ve fark etmek oldukça güçtür. Kişinin ruh sağlığını hedef aldığı için çok boyutlu bir kavramdır. Kişilere karşı sistemli olarak psikolojik baskı uygulamak, duygusal anlamda sömürmek ve aşağılamak bu şiddet kapsamında değerlendirilir. Bir başka ifadeyle şiddet eylemlerinin psikolojik baskıyla kullanılıp kişinin ruh sağlığının ve psikolojik bütünlüğünün ihlal edilmesi durumudur. Bu tür bir şiddet de sadece sözler değil duygular da bir yaptırım ve korkutma aracı olarak kullanılmaktadır. Psikolojik şiddeti diğer şiddet türlerinden ayıran iki önemli fark bulunmaktadır. Birincisi; fiziksel ve cinsel şiddette bulunan somut bulguların psikolojik şiddette olmamasıdır.¹²⁷ İkincisi ise; cinsel veya fiziksel şiddete maruz kalan bir kişinin aynı zamanda psikolojik şiddete de maruz kalmasıdır. Duygusal şiddet olarak da ifade edilen bu şiddet türü, görünürde bir

¹²⁶Musa Çetin, “Hadisler Bağlamında Şiddet Olgusu”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2015), 395.

¹²⁷Oğuz Polat, “Şiddet (Violence)”, *MÜHF - HAD* 22/1 (ts.), 31.

zarar doğurmadığı için diğer şiddet türleri (fiziksel-cinsel) kadar önemsenmemektedir. Ancak bu şiddetin etkileri mağdurun ruhunda, kişiliğinde derin izler bırakmaktadır. Ülkemizde neredeyse her kesimden kişinin psikolojik şiddete maruz bırakıldığını, bu durumunda coğrafi konum, eğitim, kültür ve ekonomik koşulların doğrudan olmasa da etkileri olduğu gözlenmiştir.

Ülke genelinde psikolojik şiddetin düzeyi incelendiğinde, evli kadınların yüzde 44'ünün, duygusal istismar biçimlerinden en az birine hayatlarının herhangi bir aşamasında maruz kaldığı görülmektedir. Bölgeler arasında ise bu oranın yüzde 35 ile yüzde 54 arasında değiştiği ortaya koyulmaktadır.¹²⁸ Bu oranlar bize psikolojik şiddetin diğer şiddet türleri için ilk basamak hatta habercisi olduğunu ortaya koymaktadır.

3. KADINA ŞİDDETİN NEDENLERİ

Şiddet kime uygulandığı fark etmeksizin çok boyutlu incelenmesi gereken bir kavramdır. İnsanların hayatlarını ve geleceğe karşı bakış açılarını olumsuz yönde etkileyen istenmeyen bir davranış kalıbıdır. Şiddet içeren duygu, düşünce ve davranışlar hem mağdur hem de tanık olanlar için risk faktörlerindedir. Bu faktörleri doğru anlamak ve objektif değerlendirmek kadına şiddete dair önlemler almak açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü risk faktörleri ile şiddet arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Şiddetin çok fazla kaynaktan beslenerek ortaya çıkması şiddetin nedenlerinin de çeşitlenmesine yol açmaktadır. İnsanın yaratılış itibarıyla karmaşık yapısı bu olgunun da nedenlerini geniş bir zemine yaymıştır. Bu nedenler aşağıda kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

3.1. PSİKOLOJİK NEDENLER

Kadına yönelik şiddetin psikolojik nedenleri oldukça karmaşık ve çok boyutludur. Kişilerin geçmişte yaşadıkları travmalar, aile içindeki olumsuz deneyimler ve toplumsal cinsiyet rollerinin birleşmesiyle şekillenir. Özellikle çocukluk deneyimlerine atıfta bulunan görüşler, erken yaşta maruz kalınan olumsuz davranışların, kişileri davranışsal sorunlara sevk ettiğini ortaya koymuştur.¹²⁹ Aile içi şiddet gören bireyler bu tür davranışları normalleştirerek yetişkinlik dönemlerinde de şiddet uygulamaya eğimli olabilmektedirler. Bununla birlikte kişilerin özsaygı ve özgüven eksiklikleri de şiddetin psikolojik nedenleri arasında ele alınmaktadır. Kişiler bunlardan kaynaklanan içsel boşluklarını başkalarını kontrol etme yoluyla doldururlar. Özellikle

¹²⁸Yüksel vd., *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*, Ankara, 2015, 92-94.

¹²⁹Zainab Jasim Hameed Hameed, *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetin Farklı Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi* (Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 18.

kendini duygusal olarak güçsüz hisseden bireyler şiddetle başkalarını kontrol etmeye çalışırlar.

3.2. EKONOMİK NEDENLER

Toplumlarda bireylerin gelir seviyesinin düşmesiyle birlikte yaşadıkları stres düzeyinde artış gözlemlenmektedir. Bu durum, aile içi ilişkilerde çeşitli gerilimlere sebep olabilmekte ve kadına yönelik şiddet vakalarının artmasına zemin hazırlayabilmektedir. Kadına yönelik şiddetin ekonomik nedenleri çoğunlukla; maddi yetersizliklerin doğurduğu stres, ekonomik bağımlılık ve aile içi güç dengesizlikleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹³⁰ Ekonomik stres; bireyin işsiz kalması, gelirinin temel ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi ya da güvencesiz iş koşullarında çalışması gibi durumlarla ortaya çıkabilir. Bu tür zorluklar, kişinin psikolojisini olumsuz etkileyebilir, öfke ve stres yönetiminde zorlanmasına sebep olabilir. Ancak bu durum, şiddet gibi etik ve hukuki açıdan asla kabul edilemeyecek eylemleri haklı kılmaz. Öte yandan, şiddet yalnızca ekonomik yoksunlukla açıklanamaz. Fakirlik, bireyin cehaletle ve ahlaki değerlere uzak bir yaşam biçimiyle birleştiğinde, şiddet riski daha da artmaktadır. Eğitimsizlik, şiddeti meşrulaştıran kültürel tutumlar ekonomik sıkıntılarla birleştiğinde ortaya çok daha yıkıcı sonuçlar çıkabilmektedir. Bu nedenle, kadına yönelik şiddet çok boyutlu bir sorundur ve yalnızca ekonomik nedenlerle sınırlandırılmaz.

Bazı bireylerse, yaşadıkları içsel huzursuzlukları dışa vurmak için yanlış yollar tercih edebilmekte, öfke kontrolünü sağlayamayıp en yakınlarındaki kişilere, özellikle kadınlara yönelik şiddet uygulayabilmektedir. Bu noktada bireyin sorumluluğu devreye girmekte, ekonomik sıkıntıların varlığı, şiddet uygulayan kişinin davranışını mazur göstermez.

Kadının kendi geçimini sağlayamaması, ekonomik karar alma süreçlerine katılamaması, onu hem psikolojik hem de pratik anlamda savunmasız hâle getirebilmektedir. Bu durum bazı erkekler tarafından bir güç aracı olarak kullanılarak kadın üzerinde baskı kurulmasına yol açabilmektedir.¹³¹ Oysa İslam düşüncesinde adalet, sorumluluk ve merhamet temel prensipler arasında yer almakta; şiddet hiçbir şekilde meşru bir araç olarak kabul edilmemektedir.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) Veda Hutbesi'nde kadınlara iyi davranılmasını tavsiye etmiş, aile bireyleri arasındaki ilişkilerde sevgi, anlayış ve saygıyı esas almıştır.

¹³⁰Hameed, *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetin Farklı Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi*, 19.

¹³¹Hameed, *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetin Farklı Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi*, 19-20.

Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, ekonomik koşulların kötüleşmesi bireylerin ahlaki sorumluluklarını ortadan kaldırmaz; aksine zor zamanlarda dahi adil ve merhametli davranmak inancın ve insanlığın gereğini oluşturur.

3.3. TOPLUMSAL NEDENLER

Kadına şiddette toplumsal boyutun belirleyici olduğu görüşünü savunanlar, şiddetin kültürel aktarımla öğrenilen bir davranış olduğu ve bu aktarımın toplum tarafından kabul görüldüğü görüşünü benimsemektedirler.¹³² Toplumların tarihsel gelişim sürecinde, kadınlar ile erkekler arasında görev ve sorumlulukların farklı biçimlerde dağıldığı gözlemlenmiştir. Bu rol dağılımı, sosyal normlar ve kültürel değerler çerçevesinde şekillenmiştir. Bazı durumlarda bu dağılım, kadınların karar alma süreçlerine katılımını sınırladığı görülmüştür. Toplumsal yapının bu özellikleri, bireyler arası ilişkilerde dengesizliklere yol açarak kadına yönelik şiddetin ortaya çıkmasında toplumsal bir neden olarak değerlendirilebilir.

Bireyler, doğdukları andan itibaren içinde bulundukları toplumun kültürel değerleri ve alışkanlıkları doğrultusunda kadın ve erkeklere yönelik farklı beklentilerle karşılaşabilmektedirler. Kadın ve erkek arasında gözlemlenen tutum ve davranış farklılıklarının büyük ölçüde biyolojik değil, toplumsal ve kültürel etkilerle şekillendiği görülmektedir. Bu farklılıklar, kişilere yaşamları boyunca çeşitli görevler, sorumluluklar ve roller biçimlendirebilir.¹³³ Toplumun benimsediği ve kültürün baskın geldiği toplumlarda, cinsiyet rollerinde bulunan farklılıkların biyolojik değil de toplumun belirlediği sınırlarda şekillenmesi, şiddet olayının toplum içerisinde devamlılığına zemin hazırlayabilir.

3.4. ŞİDDETİN AİLEVİ NEDENLERİ

Sosyal öğrenme kuramına göre saldırgan tavırlar ve şiddet gözlemlene-taklit yoluyla öğrenilmektedir. İnsanın hayata gözlerini açtığı, hayata dair ilk davranışlarını kazandığı yer ailedir ve toplumsallaşma bu kurumda başlamaktadır. Bandura; modern toplumlarda saldırgan davranışların üç önemli kaynaktan beslendiğini ve en önemli kaynağın model alınan ve pekiştirilen yerin aile olduğu vurgusunu yapmıştır.¹³⁴ Tıpkı

¹³²Bahar Soyluğan, *Kadına Yönelik Şiddet Konusundaki Görüşlerin ve Şiddet Türlerine İlişkin Farkındalık Sosyolojik Analizi: Niğde İli Örneği* (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 13.

¹³³Mustafa Aslan - Selim Şeker, “Aile İçi Şiddetin Bir Boyutu Olarak Kadına Yönelik Şiddet: Toplumsal Algı Ve Tutumlar”, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (Bahar 2013), 173.

¹³⁴Necmi Karşı, “Psiko-Sosyal Açından Şiddet ve Çözüm Yolları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/3 (2016), 77.

diğer davranışlar gibi şiddet de aile öğrenilir. Öğrenilen bir davranış şekli olmasından dolayı toplumda görülme sıklığını arttıran bir faktör haline gelmiştir.

Aile içerisinde benimsenen görev ve sorumluluk dağılımındaki dengesizlikler, iletişim eksiklikleri, gelenek temelli aile yapıları ile kız ve erkek çocuklara yönelik farklı tutumlar, zamanla bireyler arası ilişkilerde çatışma ve gerilime neden olabilmekte; bu durum, bazı durumlarda şiddet davranışlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Baskıcı bir ortamda yetiştirme, cezalandırma davranışlarına sıkça maruz kalma, ilgi ve sevgi yetersizliği, aile ya da akraba içerisinde suç işlemiş kişilerin çocuklara olumsuz rol-model olması, şiddete maruz kalma ya da şiddete tanık olma şiddeti uygulamayı etkileyen risk faktörleri arasında değerlendirilir.¹³⁵ Bunlar bize şiddetin genellikle anne baba tutumuna bağlı olarak aile içerisinde öğrenilen bir davranış olduğunu göstermektedir.¹³⁶

3.5. CİNSİYET ROLLERİ

Cinsiyet, insanın yaradılışında var olan ve kadınla erkeği ayırt eden biyolojik bir özelliktir. Bu ayrım, yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda ilahi bir düzene de dayanır. Kur'an-ı Kerim ve sünnet, kadın ve erkeğin farklı özelliklerle yaratıldığını ve her birine farklı sorumluluklar verildiğini açıkça ortaya koyar. Bu farklılıklar bir üstünlük değil, fitrata uygun bir görev paylaşımıdır. Toplumsal cinsiyet ise, karmaşık olan toplumsal ilişkiler içerisinde kadın ve erkeğe yüklenen sorumluluklar olarak ifade edilir.¹³⁷ Toplum içerisinde kadın ve erkekten beklenen sorumluluklar ise daha çok kültürel yapı, geleneksel değerler ve sosyal normlar doğrultusunda şekillenmektedir. Bu kapsamda, bireylerin ait oldukları toplumda karşılaştıkları tutum ve beklentiler, kadın ve erkek açısından farklılık gösterebilir. Bu yapı, toplumun sağlıklı işleyişine katkı sunabilecek bir denge oluşturabileceği gibi, söz konusu sorumlulukların katı kurallara dönüştürülmesi ya da bağlamından kopararak yorumlanması, çeşitli toplumsal sorunlara da yol açabilir.

Genel olarak toplumda, erkeklerin daha güçlü, lider, karar verici ve dış dünyada aktif bireyler olmaları; kadınların ise daha sakin, uyumlu ve ev içi sorumluluklara odaklanmaları yönünde beklentiler oluşabilmektedir. Ancak bu tür kalıplaşmış

¹³⁵Soyluğan, *Kadına Yönelik Şiddet Konusundaki Görüşlerin ve Şiddet Türlerine İlişkin Farkındalığın Sosyolojik Analizi: Niğde İli Örneği*, 16.

¹³⁶Hamide Dindaş, *Kadına Yönelik Eş Şiddetinin Sosyoekonomik Durum ve Yaşam Kalitesi İle İlişkisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 6.

¹³⁷Fikret Yazıcı - Şahbaz Değer, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadına Yönelik Şiddet ve Türkiye'de Yazılı Basına Yansıması", *Intermedia International e-Journal* 7 (12) (Haziran 2020), 131.

beklentiler, bireylerin kişisel farklılıklarını ve tercihlerini göz ardı edebilmektedir. Bu durum, zamanla bireyler arası ilişkilerde dengeyi bozarak iletişim sorunlarına, çatışmalara zemin hazırlayabilir. İslam dininde ise bireyler arası ilişkilerde adalet, merhamet ve karşılıklı sorumluluk esastır. Güç ya da liderlik sorumluluğu, bir üstünlük aracı değil; toplumda adaleti sağlama, koruma ve dengeyi gözetme amacı taşır. Kadına atfedilen sorumluluklar da onun güvenliğini, saygınlığını ve toplumsal bütünlük içindeki yerini korumaya yönelik olarak değerlendirilir

Sonuç olarak, cinsiyet rolleri Allah tarafından belirlenmiş bir fitrat düzenine dayanır. Ancak bu farklılıkların yanlış yorumlanması veya kötüye kullanılması, bireyler ve toplum açısından ciddi zararlara yol açar. Hem kadın hem erkek, kendi rollerini fitri, adil ve karşılıklı sorumluluk bilinciyle yerine getirdiğinde, daha sağlıklı ve huzurlu bir toplum yapısı mümkün hâle gelir.

4. DİN ALGISI VE ŞİDDET

Din ve şiddet kavramları, ilk bakışta birbirine zıt gibi görünse de, tarih boyunca zaman zaman bir arada anılmıştır. Ancak burada dikkatle ayrıştırılması gereken önemli bir nokta vardır: Şiddeti doğuran dinin kendisi değil, dini inançların insanlar tarafından farklı dönemlerde, farklı bağlamlarda ve bazen de hatalı şekilde yorumlanması olmuştur. Aynı durum, herhangi bir inanca sahip olmayan bireyler ya da gruplar için de geçerlidir. Dolayısıyla din ve şiddet arasındaki ilişki, doğrudan ve tek yönlü bir bağdan ziyade; tarihsel, kültürel ve toplumsal etkenlere göre şekillenen, karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Dini öğretiler, birçok toplumda bireylerin değerlerini, davranışlarını ve sosyal kuralları belirlemede etkili bir rol oynamıştır. Ancak bu etki, her zaman olumlu ya da barışçıl sonuçlar doğurmadığı gibi, yalnızca dine özgü bir durum da değildir. Bu nedenle şiddeti din ile ilişkilendirmek yerine, onu ortaya çıkaran toplumsal, siyasal ve psikolojik dinamikleri bütüncül bir şekilde ele almak daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

İlahi kaynaklı dini öğretilerin şiddeti meşrulaştırması veya teşvik etmesi düşünülemez. Aksine dini öğretilerde, bireysel veya toplumsal düzeydeki adaletsizliklere karşı mücadele etmek, gerektiği durumlarda ahlaki ve hukuki çerçevesi belirlenmek şartıyla savaş ilan etmek veya belirli topluluklarla çatışmak gibi eylemler ise haklı ve meşru bir zemine dayandırılmıştır. Bu açıdan söz konusu iki durumu birbirine karıştırmamak gerekir. Zira konunun diğer boyutuna bakıldığında dinin şiddeti meşrulaştırıcı değil, önleyici rolünün daha çok ön plana çıktığı görülmektedir.

Birçok dini gelenek, toplumsal barışı ve bireyler arasında hoşgörü, merhamet ve anlayış ilkelerini vurgular. Örneğin, İslam'daki "barış" (selam) kavramı, Budizm ve Caynizm'deki "zarar vermemek (ahimsa)"¹³⁸ ilkesi, insanları şiddetten uzak durmaya ve başkalarına zarar vermemeye teşvik eder. Bu tür öğretiler, şiddetin önlenmesine yönelik güçlü bir ahlaki temele dayanır ve dini inançların barışı teşvik edici gücünü ortaya koyar. Dolayısıyla, dinin şiddetle olan ilişkisini değerlendirirken, yalnızca şiddeti meşrulaştıran öğretilere değil, dinin varlık sebebi olarak ön plana çıkarılmış olan rahmet ve barış yönünün dikkate alınması gerekir.

Kadına yönelik şiddet, dinî öğretiler ile toplumsal normların etkileşim içinde olduğu önemli bir alandır. Bu tür şiddet vakaları, yalnızca bireysel davranışlar olarak değil, aynı zamanda tarihsel, kültürel ve sosyal etkenlerin birleşimiyle şekillenen yapısal bir sorun olarak değerlendirilmelidir. Dinî metinler, farklı dönemlerde ve toplumsal koşullarda çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bu yorumlar zaman zaman kadınların toplum içindeki konumunu belirleyen normlar oluşturmuş; bazı durumlarda kadınları daha edilgen bir pozisyonda çerçevelemiş; bazı durumlarda ise kadınların hak ve değerlerine vurgu yapan anlayışlara kaynaklık etmiştir. Örneğin, bazı dinî yorumlarda kadınların daha itaatkâr ve pasif bir rol üstlenmesi gerektiği vurgulanırken; başka yorumlarda ise kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu çeşitlilik, dinî metinlerin kendisinden çok, o metinlerin nasıl yorumlandığının ve hangi toplumsal yapılar içinde uygulandığının önemli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, şiddetin toplumsal olarak nasıl üretildiği ve hangi değer sistemleriyle desteklendiği dikkatle incelenmelidir.¹³⁹

Gerçek anlamda dinî öğretiler incelendiğinde, genel olarak şiddeti —özellikle de kadına yönelik şiddeti— doğrudan meşrulaştıracak bir temel bulmak kolay görünmemektedir. Ancak bu öğretilerin toplum içinde nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı, pratikte çok farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle, sorunun kaynağı yalnızca dinî metinlerde değil, bu metinlerin sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamlar içinde nasıl yorumlandığında yatmaktadır.

4.1. İSLAM DİNİNDE İNSAN VE KADINA ŞİDDET ALGISI

İslam dini, insanı hem bireysel hem de toplumsal düzeyde inşa etme amacı güden derin bir öğretilerdir. Bu öğreti, insanın yaratılış amacını, varlık felsefesini ve ahlaki

¹³⁸Hasan Yerkazan (ed.), *Ahlâk ve Din Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2021), 355-360.

¹³⁹Detaylı Bilgi İçin Bkz: Din ve Şiddet Paradoksu, Şinasi Gündüz s.9-31.

sorumluluklarını kapsamlı bir biçimde ele alır. İslam düşüncesine göre insan, yalnızca biyolojik bir varlık olmanın ötesinde, sosyal ve manevi yönleriyle de bütüncül bir varlık olarak tasarlanmıştır. İslam, insanı bedensel, zihinsel ve ruhsal yönleriyle bir bütün olarak değerlendirir.¹⁴⁰ Kur'an ve hadis'te insanın en yüce amacının Allah'a kulluk etmek ve O'nun rızasına ulaşmak olduğu vurgulanmakla birlikte, bu süreçte insanın içsel gelişimi ve toplumsal sorumlulukları da göz ardı edilmemiştir.¹⁴¹ Bu açıdan İslam, insanı hem bireysel hem de toplumsal bir varlık olarak şekillendiren bir özellik taşımaktadır.

İslam'ın insanı inşa etme anlayışının temel taşlarından biri, insanın merhamet duygusuyla şekillenmesidir. Merhamet, hem Allah'a karşı kulluk anlayışının bir tezahürü hem de insanın toplumsal ilişkilerindeki en önemli erdemlerden biridir. Kur'an, Allah'ın en belirgin sıfatlarından biri olarak "Rahman" ve "Rahim" sıfatlarını öne çıkarır. Bu sıfatlar, Allah'ın insanlara karşı olan derin merhametini ifade ederken, aynı zamanda insanlara da birbirlerine karşı merhametli olma yükümlülüğü getirir. Merhamet, sadece duygusal bir his değil, aynı zamanda sosyal bir sorumluluk ve bireysel bir erdem olarak ortaya çıkar. İslam'daki merhamet anlayışı, sadece bireysel anlamda değil, toplumsal düzeyde de önemli bir yer tutar. İnsan, başkalarına karşı merhametli davranarak toplumsal barışı, huzuru ve adaleti sağlamakla yükümlüdür. Bu bağlamda, İslam'ın insanı inşa etme süreci, bireysel erdemlerin toplumsal düzeyde yansımaları olarak görülmelidir. Bu erdemli inşa sürecinin temelinde ise Kur'an'ın insan merkezli ve kuşatıcı bakış açısı yer alır. Kur'an'ın ortaya koyduğu insan modeli, cinsiyet, ırk, renk ya da coğrafya gibi ayrımları aşan bir ontolojik eşitlik anlayışına dayanır. Bu nedenle insan, farklılıklara rağmen, tüm diğer insanlara karşı sevgi, merhamet ve şefkatle yaklaşmakla yükümlüdür. Bu ilahi ve evrensel bakış açısının dayanak noktalarından biri de şudur: “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratarak ikisinden birçok erkek ve kadın meydana getiren Rabbinizden sakının”¹⁴² Bu ayet, insanın ontolojik kökeninin birliğini hatırlatarak farklılıkları üstünlük sebebi olmaktan çıkarır, toplumsal adalet ve yaratılıştaki eşitlik anlayışını da ilahi bir zemine oturtur. Dolayısıyla, bireyin toplumsal hayatta üstlendiği rol, bu

¹⁴⁰İlhan Yıldız, “İnsanın Üç Hâli: Beşeriyet, Ademiyet ve İnsan-ı Kâmil”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2024), 175.

¹⁴¹Zâriyât 51/56; Bakara 2/177.

¹⁴²Nisâ, 4/1.

derinlikli insan anlayışıyla şekillenmeli; bireysel ahlak, sosyal sorumlulukla bütünleşmelidir.¹⁴³

İslam dini, kadına yönelik öğretileri ve toplumsal statüsü konusunda derin bir anlayışa sahip olup kadının hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki rolünü şekillendirirken, onun; bireysel kimliğinin bulunduğunu, ahlaki bir değeri olduğunu ve onuru korunması gereken bir kişi olduğunu vurgular.¹⁴⁴ İslam'ın kadına yüklediği anlam, onun sadece bir birey olarak değil, aynı zamanda toplumun yapısal bütünlüğüne katkı sağlayan önemli bir varlık olarak kabul etmesidir. Kadın, İslam'da Allah'ın bir emaneti olarak görülür ve bu nedenle ona karşı gösterilen saygı, merhamet ve adalet, dinin temel öğretileriyle garanti altına alınır. Kur'an ve hadis'te kadına yönelik şiddet, zulüm ve haksız muamele açıkça reddedilmiş; kadının haklarının korunması gerektiği vurgulanmıştır. İslam, kadının fiziksel, psikolojik ve duygusal zarar görmesinin önüne geçmeyi, onun huzurlu bir yaşam sürmesini sağlamayı amaçlar. Bu bağlamda, kadına yönelik şiddet sadece bireysel değil, toplumsal bir sorun olarak ele alınır ve İslam, kadına yönelik her türlü şiddeti reddederek ona haklarını teslim eder. Zira hak ettiği insanlık değerini ve saygıyı, görev ve sorumluluklarını, varoluşsal amacı ve hedeflerini Kur'an'dan başka kesin ve açık bir şekilde ortaya koyan başka bir dini metin de yoktur.

Konunun temelinde insan unsuru olduğu için kadına yönelik şiddet olayları dindar toplumlarda da görülebilir. Bu durum, kadına yönelik şiddetin sosyal, kültürel ve dini temellerinin detaylı şekilde ele alınması, bu bağlamda daha kapsamlı değerlendirmeler yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Kadına yönelik şiddetin ortaya çıkmasında din bir etken olarak değerlendirilmemekle birlikte, kadın ve erkeklere atfedilen sorumlulukların şekillenmesinde dini referansların toplum üzerindeki etkisi önemli bir rol oynayabilmektedir. Kadına şiddetin üretilmesinde de toplumsal kabullerin etkisi olduğu için dini referanslar şiddeti temellendirmede bir argüman olarak kullanılabilir. Konunun bir diğer yönü de ayetlerde kadınlarla ilgili anlatılan hususların kadına karşı şiddet bağlamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğidir. Bu bağlamda, Kur'an'ın kadına yönelik şiddete meşru bir zemin hazırladığına dair bazı yorum ve kabullerin,

¹⁴³Sadık Kılıç, “Kur'an'ın Öngördüğü Model İnsan (Kur'an İnsanı)”, *Hiz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzeni* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 42.

¹⁴⁴Neslihan Er, “Tek Tanrılı Dinlerde Kadının Yeri ve Rolü: Sosyolojik Bir İnceleme”, *Şura Akademi Dergisi* 7 (2024), 80.

ilgili ayetlerin bağlamı ve bütünsel mesajı çerçevesinde dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi gerekir. Zira ayetlerin önyargılı ve taraflı bir şekilde bağlamından kopuk bir şekilde okunması İslam'a kadın konusunda birçok eleştiri yöneltilmesine sebep olmaktadır. Ancak bu eleştirilerde haklılık payının bulunup bulunmadığı hususu ayetlerin bağlamı içerisinde doğru bir şekilde tahlil edilmesiyle ortaya konabilir. Kur'an'da özellikle Nisa suresi 34. ayetinde geçen “kavvâm, nüşûz ve darabe” gibi kavramlar çerçevesinde birçok tartışmanın yürütüldüğü görülmektedir. Bu açıdan meselenin anlaşılması için klasik tefsir kaynaklarına ve güncel yorumlara bakarak konunun tahlil edilmesi önem taşımaktadır.

Söz konusu ayette şu şekilde geçmektedir: *“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta) dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da "gayb" korurlar.(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövin. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın.” Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür.”* Burada geçen kavram ifadesini Taberi: erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyeti şeklinde anlamakta, erkeklerin onları terbiye etmek ve eğitmek hususunda kadınlardan bir derece üstün olup hakim olduklarını ifade etmektedir. Fakat bu üstünlük sorumluluk yüklenmesi bağlamında ele alınmakla birlikte tahakküm anlamı taşımamaktadır. Ayette yer alan "size üstünlük sağlamalarından veya emirlerinize uymadıklarınızdan endişe ettiklerinize belli uygulamaları yapın" ifadeleriyle özellikle ön plana çıkan kadını dövme uygulaması ise şiddete dönüşen bir eylem değildir. Burada dövmekten maksat vurup kırmak değil terbiye etmek anlamındadır ve başka çarenin kalmadığı durumlarda tercih edilen bir durumdur. Bu iznin verilmesinin bir başka açısı da dövmenin boşamaktan daha hayırlı olacağıdır. Çünkü boşamakla yuva yıkılıp aile düzeni bozulurken, hafif zarar ağır zarara mukayese edildiğinde hafif zararı vermek normal sayılır.¹⁴⁵

Mâtürîdî ayetteki bu kavramı; erkeklerin kadınların yöneticisi ve koruyucusu olduğu şeklinde yorumlamıştır. Buna göre Allah kadını, kocasına isyan etmeyi yasaklamış ve bedeni hakkında kocasına itaat etmeyi emretmiştir. Ancak bu itaat,

¹⁴⁵Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *“Taberi Tefsiri”*, terc. Mehmet Keskin, İhtisar ve Tahkik: Muhammed Ali es-Sâbûnî -Salih Ahmed Rıza (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2006), 1/397-398.

kadının iradesini ve onurunu yok sayan, rızasını hiçe sayan bir zorlama biçimine dönüşmemelidir. İslam’da evlilik, karşılıklı hak ve sorumluluklara dayalı bir sözleşmedir; bu bağlamda cinsel birliktelik de karşılıklı rıza ile gerçekleşmelidir. Dolayısıyla kadının bedeni üzerindeki tasarrufu, evlilik bağı içinde dahi, rızasıyla sınırlandırılır. Fakat kadının kocasına başkaldırması durumunda Kur’an sırasıyla üç yol uygulanmasını söyler. İlk sırayı kadına nazik ve yumuşak dille öğüt vermek alır. İkinci sırayı yataktan terk etmek ile korkutmak alır. Son sırayı ise kadına şiddette de dini bir referans kabul edilen kadının itaat etmemesi durumunda kadının dövülmesi uygulaması alır. Fakat burada ki dövme yaralamayacak şekilde dövmektir. Bedeni çirkinleştirmeyecek, iz bırakmayacak şekilde bir uygulamadan bahsedilir.¹⁴⁶ Burada asıl olan kadını terbiye etmek ve korumaktır. Ayrıca kadınların yaptıkları ilk isyan sebebiyle de cezalandırılmaması gerektiği üzerinde de durulur. Elmalılı Hamdi Yazır ise ayette geçen dövme bahsini, isyan yoluna giden hırçın kadına insanca olmak kaydıyla birkaç tokat atmak şeklinde ele alır.¹⁴⁷

Muhammed Esed’e göre bu ayet kadının sadece gayri ahlaki davranışta bulunması sebebiyle dövülebileceğini, bunun da acı vermeyecek şekilde olması gerektiğini söylemektedir. Bundan kasıt da hafif ve sembolik nitelik taşıyan misvak, katlanmış mendil gibi materyallerdir. Fakat İslam alimleri dövmeye istisnai durumda müsaade vermiş, tercihen bundan sakınılması gerektiğini ortaya koymuşlardır.¹⁴⁸ Zira Hz. Peygamber (sav) hayatının hiçbir döneminde kadın dövmemiş ve dövülmesine de müsaade etmemiştir.

Yorum ve tartışmalara da bakıldığında ayet, kadından kaynaklanan sorunun ne şekilde çözülebileceğinin yollarını göstermiştir. Ancak bu çözüm yolları, sadece zaruret durumlarında ve geçici olarak başvurulması gereken yöntemlerdir. Zira bu tür ruhsatlar, dinin özü değil, sıkışan bir durumu geçici olarak düzeltmeye yönelik izinlerdir. Bu çerçevede, kadının sadakatsizlik dışındaki herhangi bir sebeple fiziksel şiddete maruz bırakılması, İslam’ın temel ahlaki ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Ayetlerin tarihsel bağlamı dikkate alındığında, Kur’an’ın söz konusu ruhsatları mutlak bir teşvik olarak değil, dönemin toplumsal yapısı içerisinde zarar azaltıcı bir düzenleme olarak getirdiği anlaşılmalıdır. Bu bağlamda, “dövme” ifadesinin gayr-i müberrih (yaralayıcı olmayan)

¹⁴⁶Ebu Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu - Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: Ensar, 2017), 3/188-189.

¹⁴⁷Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (Zehraveyn, ts.), 559.

¹⁴⁸Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı meal-tefsir*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1996), 1/143-144.

şeklinde sınırlandırılması, bu uygulamanın teşvik değil, sınırlama içerdiğini göstermektedir. Hz. Peygamber'in uygulamaları da bu noktada dikkat çekicidir. İfk hadisesinde Hz. Aişe'ye karşı herhangi bir fiziksel müdahalede bulunmamış, yalnızca mesafe koyarak ve gerçeği araştırarak süreci yönetmiştir. Bu tutum, fiziksel şiddetin bir çözüm yolu olarak benimsenmediğini, aksine Peygamber'in yöntemi olarak nezaketin, sabrın ve istişarenin ön planda olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, ayette yer alan "hafifçe vurma" ruhsatı dahi, son çare olarak, geçici ve istisnai durumlarda değerlendirilmelidir. Modern bağlamda bakıldığında ise bu tür ruhsatların, kadına karşı şiddeti meşrulaştıran bir zemine dönüşmesine kesinlikle izin verilmemelidir. Bugün İslam'ın özüne uygun olan tutum, eşler arası sorunların barışçıl yollarla çözülmesini teşvik etmek ve kadına yönelik her türlü fiziksel müdahaleyi kesin olarak reddetmektir.¹⁴⁹ Esas olan her zaman aileyi ve ilişkileri sağlam tutmak için saygı, sevgi ve anlayış içinde hareket etmektir. Kısaca bu ayet kullanılarak İslam dininin kadına şiddeti meşrulaştırdığı gibi bir anlayış doğru kabul edilemez. Din özünde, hiç kimseye şiddet uygulanması istenmez. İslam, sadece kadına değil, her türlü şiddet eylemine karşı çıkar. Kadın, erkek ve çocuk fark etmeksizin her bireyin haklarını güvence altına alarak korunması gereken esaslar içerisinde ele alır.

Bu bağlamda kadın konusunun Diyanet hutbelerindeki içeriğiyle ilgili bir araştırma dikkat çekicidir. 2006-2016 yılları arasındaki hutbelerde kadınlarla ilgili daha çok şefkat, merhamet, sevgi ve anlayış vurgulanmış, emanet bilinci ön plana çıkarılmış, konuya hassasiyet gösterilmesinin önemine ve kadına yönelik şiddetin İslam'da yeri olmadığına dikkat çekilmiştir.¹⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuda gösterdiği hassasiyet, kadına yönelik şiddetin ve kadın cinayetlerinin önlenmesi noktasında dini bakış açısının ortaya konulması açısından değer taşımaktadır.

Buna göre şiddet ve din arasındaki ilişkiyi belirleyen en önemli faktörün dinin kendisi değil, bireylerin sahip olduğu din anlayışı olduğunu söylemek mümkündür. Zira toplumun sahip olduğu bazı dini anlayış ve yorumların, kültürün belirlediği kadın-erkek rollerine dayanarak dini istismar etmesi ve şiddeti dini düşüncelerle meşrulaştırması mümkün olabilmektedir.¹⁵¹ Yaşanan tecrübelerle bakıldığında çoğu zaman dini

¹⁴⁹Faruk Sancar (ed.), "Kadına Yönelik Şiddetin Dini Temeli Üzerine Bir Analiz", *Din ve Şiddet: Tarihi, Dini, Siyasi, Kültürel, Sosyo - Psikolojik Boyutlarıyla* (Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2016), 339-340.

¹⁵⁰Adem Sağır - Hülya Demirağ, "Din ve Gelenek Bağlamında Kadın ve Kadınlık Tartışmaları: Diyanet Hutbeleri Örneği (2006-2016)", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 6/3 (2017), 592-629.

¹⁵¹Ahmet Albayrak, "Dindarlık Tipleri Açısından Dua Formları", *Marife* 2 (2007), 191.

referansların, şiddet eylemlerini haklı çıkarmak adına bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir.

4.2. ŞİDDETE KARŞI KUR'ANÎ TEDBİRLER

Kadına yönelik şiddet, yalnızca fiziksel zarar vermekle kalmayıp aynı zamanda aile ilişkileri, bireysel haklar ve toplumsal düzen üzerinde de olumsuz etkiler ortaya çıkaran çok yönlü bir sorundur. Küresel ölçekte devam eden bu durum, bireylerin yaşam kalitesini, güvenliğini ve haklarını doğrudan etkileyen önemli bir meseledir. Bu tür şiddetin önlenmesi ve kadınların toplumsal yaşamda daha güvenli ve sağlıklı bir şekilde yer alabilmesi için hukuki düzenlemelerin ve toplumsal farkındalığın artırılmasının yanı sıra, dini değerlerin rehberliğinden de yararlanılabileceği bir gerçektir.

İslam dini, kadının onurunu ve haklarını korumayı temel bir ilke olarak kabul eder ve bu anlamda Kur'an-ı Kerim, kadına yönelik şiddeti reddeden, kadının değerini ve saygınlığını yücelten öğretiler sunmaktadır. Kur'an-ı Kerim, kadına zulmetmeyi ve ona şiddet uygulamayı kesinlikle yasaklamış ve kadının haklarını savunmuştur. Ancak bu öğretilerin gerçek anlamda hayata geçirilmesi, sadece dini bir sorumluluk değil, aynı zamanda toplumsal bir dönüşüm sürecini de gerektirmektedir.

Kur'an, kadının erkeğe karşı haklarını güvence altına alırken, ona karşı gösterilen şiddeti engellemek adına bir dizi tedbir sunmaktadır. Bu tedbirler, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde, kadının haklarını ihlal etmeyi engellemeye yöneliktir. Bu anlamda Kur'an'daki ayetler, kadının rızası, onuru, güvenliği ve haklarının korunmasına dair belirgin ilkeler sunarken, aynı zamanda erkeklerin de sorumluluklarını hatırlatmaktadır. İslam'ın kadına bakış açısının ve şiddetle mücadelede sunduğu öğretilerin daha iyi anlaşılması, toplumlarda kadına karşı uygulanan şiddetin ortadan kaldırılmasına önemli bir katkı sağlar.

Bu başlık, Kur'an-ı Kerim'deki kadına yönelik şiddetle ilgili tedbirleri ele alarak, bu tedbirlerin toplumsal hayata yansımaları ve şiddetle mücadeledeki rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Kadına karşı şiddetle mücadelede, dini perspektifin toplumsal hayatta nasıl bir dönüşüm sağlayabileceğini anlamak, bu sorunun çözülmesi adına önemli bir adımdır. Bu amaçla, Kur'an'ın kadına yönelik şiddeti engellemeye yönelik sunduğu prensipler, modern toplumların bu sorunla nasıl başa çıkabileceği konusunda önemli bir rehberlik sunar. Kur'an'ın genel anlamda insanı, özel olarak da kadını korumaya yönelik tedbirlerine gelince şu başlıklardan bahsetmek mümkündür:

1. Yaşam Hakkını Koruma Altına Alması: Kur'ân-ı Kerim'e göre insanın varoluşu, Allah'ın yaratma, yaşatma ve ölüm verme iradesiyle şekillendiği bir sürece işaret eder. İnsanlar, Allah tarafından yaratılmış ve O'nun tarafından yaşatılmakta ve ölümü tattırılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de birçok ayette, "Hayatı ve ölümü yaratan O'dur"¹⁵² ifadesiyle bu gerçeğe vurgu yapılır. İnsanların huzur ve güven içinde yaşaması için en temel ihtiyaç, yaşama hakkıdır. Bir insanı öldürmek, onun yaşama hakkını elinden almak anlamına gelir. Oysa hayat, insana Yaratıcı tarafından bir emanet olarak verilmiş ve bu emanetin korunması gerekmektedir. Hiçbir insanın, doğrudan öldürme veya yaşamsal imkanlarını elinden alarak yaşam hakkına son vermesi kabul edilemez. Ancak, hayatın sahibi olan Allah'ın izin verdiği durumlar bunun dışında tutulmalıdır. Bu sebeple, yaşama hakkının korunması, insanların huzur ve güven içinde bir yaşam sürebilmeleri için hayati öneme sahiptir.

Allah'ın yarattığı hayat, insanlara bir lütuf ve emanet olarak verilmiş, bu emanetin özenle korunması istenmiştir. Pek çok ayette kişinin canına yapılan kastın kötülüğünden ve uhrevi cezalarından bahsedilmektedir. Şüphesiz, bu konudaki ayetlerle, adam öldürmenin kötülüğünü ve canların kutsallığını vurgulayarak ahlaki bir bilinç oluşturmak hedeflenir. Bu bilinç, kalplere yerleştirilmeli ve sürekli diri tutulmalıdır. Ancak sadece ahlaki yaptırımlar ve uhrevi vaatlerle her bireyin caydırılması mümkün değildir. Bu nedenle Allah, yaşama hakkına yönelik tehditler için dünyevi cezalar ve yaptırımlar öngörmüştür. Kur'ân, hayatın kutsallığını ve korunmasının önemini öğreterek, toplumda huzur ve güven ortamının sağlanmasını amaçlar. Ancak, insanların bu ilahi emirlere tam olarak uyabilmesi için dünyevi müeyyidelerin varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Bu müeyyideler, insanların yaşama hakkını ihlal eden eylemlere karşı caydırıcı bir etki yaratır ve adaletin sağlanmasına katkıda bulunur. Kur'an ise insanın yaşama hakkını kısas ilkesi sayesinde koruma altına alır.¹⁵³ Bu ilke bir Arap atasözünde yer alan ifadeyle "Katili öldürmek, öldürmeyi engellemenin en kesin yoludur"¹⁵⁴ şeklinde ifade edilmiştir. Bu ceza, toplumda caydırıcılık yaratmayı ve suç oranını azaltmayı hedefler.

2. Kadın Erkek Ayrımını Reddetmesi: Kadına yönelik şiddet, insan onurunu zedeleyen ve bireyler arası adaleti bozan ciddi bir sorundur. Bu tür eylemleri gerçekleştiren kişiler,

¹⁵²Mü'min 40/68.

¹⁵³Mehmet Kılıçarslan, "Kadına Yönelik Şiddet: Sebepleri, Önlemeye Yönelik Kur'anî Tedbirler", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (Temmuz-Aralık2018), 968.

¹⁵⁴Kılıçarslan, "Kadına Yönelik Şiddet: Sebepleri, Önlemeye Yönelik Kur'anî Tedbirler", 969.

çoğu zaman kadınlara karşı üstünlük kurma eğiliminde olup bunu doğal ve meşru bir davranış olarak görebilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde kadın ve erkeğin toplum içindeki konumu, sosyal yapılar ve kültürel anlayışlar doğrultusunda şekillendirilmiş, zamanla bu durum bazı yanlış kabullerin yerleşmesine neden olmuştur. Oysa bu anlayış, İslam'ın temel öğretileriyle çelişmektedir. Kur'an ayetleri dikkatle incelendiğinde, kadın ve erkeğin yaratılış özellikleri ve üstlendikleri sorumluluklar bakımından farklılıklar taşıdığı, ancak bu farklılıkların herhangi bir üstünlük ya da değersizlik anlamına gelmediği açıkça görülmektedir. Ancak bu kabul İslam'ın değer ve kıymetine aykırı bir kabuldür. Kur'an'ın pek çok ayeti¹⁵⁵ incelendiğinde kadına ve erkeğe farklı roller yüklenmiştir. İslam'da erkeğin kadından her anlamda üstün olduğunu bildiren bir nas bulunmadığı gibi her bakımdan eşit olduklarını gösteren bir nas da yoktur. Erkek ile kadın insan olarak birbirlerine eşittirler. Her iki cins biri diğerinin eksikliğini tamamlar. İkisi de tek bir nefisten yaratılmıştır. Her iki cinsiyette yaptıkları davranışların, duaların, ibadetlerin karşılıklarını alırlar. Hatta insanlar arasındaki saygınlık ve hürmet anlamında erkeklere nazaran kadınlar ileridir. Zira bir sahabinin Allah Resulüne 'İnsanlar içinde maddi yardımına, manevi ilgime en çok layık olan kimdir?' sorusu üzerine art arda üç kez annendir cevabını vermiş dördüncüde babandır diye buyurmuştur.¹⁵⁶

3. Kadına Mirastan Pay Ayırması: Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, bireyin sosyal ve kültürel kimliğini, toplumsal rollerini ifade eder. Biyolojik cinsiyet doğuştan gelirken, toplumsal cinsiyet toplumların din, örf, adet ve kültürlerine göre şekillenir. Bu da zaman, kültür ve aile yapısına göre farklılık gösterir.

İslam öncesi Arap toplumunda kız çocukları ve kadınların toplumsal cinsiyeti cahiliye örf-adet ve kültürüne göre şekillenirdi. Bu dönemde, kız çocukları ve kadınlar toplumsal cinsiyet açısından baskı altına alınarak miras başta olmak üzere birçok sosyal ve ekonomik haktan mahrum edilirdi. Erkek olmak, silah taşımak ve savaşma kudretine sahip olmak miras hakkına sahip olabilmenin temel şartları arasındaydı.¹⁵⁷ Kadınların toplumsal konumlarını ve haklarını sınırlayan bu durum karşısında Kur'an, cahiliye döneminde ikinci sınıf insan olarak muamele gören, utanılan ve diri diri toprağa gömülen kız çocuklarını, adaleti gözeterek hak ettiği konuma getirmiş, o dönemin toplumsal ve sosyal şartları doğrultusunda her alanda olduğu gibi miras hukuku alanında da Kur'an ve sünnette çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Mirasın taksimi ve

¹⁵⁵Nisa 4/124; Tevbe 9/71-72; Bakara 2/228; Al-i İmran 3/195.

¹⁵⁶Faruk Beşer, *Hanımlara Özel İlmihal* (İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003), 26.

¹⁵⁷Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 68.

dağıtımı, dini ve hukuki kurallara bağlanarak kız ve erkek çocukların mirastan alacakları paylar ayet ve hadislerle tespit edilmiştir. Bu düzenlemeler, kadının toplumdaki statüsünü ve haklarını koruma amacı taşımaktadır.

İslam hukukunda kadına mirastan pay verilmesi, tarihsel ve kültürel bağlamda önemli bir yenilik olarak değerlendirilebilir. Bu uygulama, kadının ekonomik açıdan bir güvenceye sahip olmasını sağlayarak onun toplumsal konumunu güçlendirme potansiyeli taşır. Her ne kadar aile bir bütün olarak karşılıklı dayanışma ve sevgi üzerine kurulsun da, ekonomik güvenceye sahip olmak bireylerin, olası istismar durumlarına karşı daha dirençli olmasına katkıda bulunabilir. Bu noktada ekonomik bağımsızlık, kadının maruz kalabileceği şiddeti azaltıcı faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir. Ancak elbette bu, şiddetin yalnızca ekonomik bağımlılıktan kaynaklandığı anlamına gelmez; farklı sosyo-kültürel ve psikolojik etkenler de şiddet döngüsünde rol oynamaktadır. Dolayısıyla kadına mirastan pay verilmesi, tek başına tüm sorunları çözmez de, kadının haklarını güvence altına alarak onun yaşam koşullarını iyileştirme yönünde önemli bir adımdır. Kadının mirastan pay alması, sadece bireysel bir hak değil, aynı zamanda adalet ilkesinin bir yansımasıdır. İslam’da adalet, herkesin hakkını layıkıyla almasını ve toplumsal sorumluluklara göre adil bir paylaşımı esas alır. Burada karşımıza “İslam hukukunda kadına ve erkeğe farklı oranlarda mirastan pay verilmesi bir adaletsizlik değil midir?” sorusu karşımıza çıkar. İslam miras hukukunda, kadın ve erkeğin aile ve toplumda üstlenmiş olduğu sorumluluklardan hareketle “ihtiyaç ilkesi” esas alınmıştır. “Hukukta eşitlik, paylarda ihtiyaç” ilkesinden hareketle hakkaniyetli bir taksim yapılmış ve adalet ilkesi gözetilmiştir. İslam miras hukukunda erkek çocuğun, kız çocuğuna oranla mirastan iki kat pay almasının temelinde, toplumsal rol ve ekonomik sorumluluklara dayalı bir adalet anlayışı bulunmaktadır. Kadın, İslam hukuk sisteminde mali yükümlülükten muaftır; evlenmeden önce babası, evlendikten sonra ise eşi tarafından geçimi sağlanmakla yükümlüdür. Buna karşılık erkek, hem kendi ihtiyaçlarını karşılamakla hem de eşinin ve çocuklarının nafakasını temin etmekle sorumlu tutulmuştur. Bu noktada kadının ekonomik bağımsızlık kazanması ile İslam’ın kadına çalışmayı zorunlu kılmaması arasında bir çelişki aranması doğru değildir. Burada önemli olan, kadının iradesiyle alacağı kararların aile sorumluluklarıyla dengeli biçimde yürütülmesidir. İslam, ailede erkeğe yöneticilik, kadına ise destekleyici ve tamamlayıcı bir rol verirken; her iki tarafa da adalet, merhamet ve saygı temelli bir işbirliği sorumluluğu yükler. Dolayısıyla ailenin korunması, yalnızca erkeğin değil,

kadının da bilinçli katkısıyla mümkündür. Kadın dilerse ekonomik bağımsızlık elde edebilir fakat geçimi sağlamak zorunda değildir anlayışı daha makuldür. Ayrıca evlilik akdi esnasında erkeğin kadına mehir ödeme yükümlülüğü bulunurken, kadının böyle bir mali sorumluluğu söz konusu değildir. Dolayısıyla erkek çocuğun mirastan daha fazla pay alması, kadının erkekten daha az değerli olduğu anlamına gelmez. Zira bu husus erkeğin üstlendiği ekonomik yükümlülüklerin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.¹⁵⁸ Kadına mirastan pay verilmesi bu şekilde değerlendirildiği takdirde hem kadının İslam nazarında değeri hem de toplum nazarında şiddet eğilimlerini azaltıcı etkisini de ortaya koyar.

4. Kadına Mehir Verilmesini Emretmesi: Birçok toplumda evlenme esnasında eşlerden birinin diğerine veya diğerinin ailesine para ya da sair bir mal verme geleneği vardır. Eski Türklerde ‘kalın’ diye isimlendirilen bir uygulama ile evlenmeden önce aileye kız için bir bedel ödemesi yapılırdı.¹⁵⁹ Bu uygulama Türk aile hukukunun temeli ve güvencesi olarak görülür. Buna benzer bir başka uygulama ise Hristiyanlar da gelin tarafının damada götürdüğü mal veya parayı ifade eden “Drahoma” uygulamasıdır.¹⁶⁰

Cahiliye döneminde de mehir uygulaması bulunmaktaydı. O dönemde yapılan bir evliliğin meşru ve geçerli sayılabilmesi için mehir şartı kabul edilmiştir. Mehir o dönemde kızı velayet altında bulunduran baba, kardeş ya da akrabasına verilir, kadın mehirden pay alamazdı. İslam’ın gelmesiyle birlikte mehir cahiliye dönemindeki şekliyle kabul edilmiş fakat uygulama şeklini kadının lehine çevirerek mehirin bizzat kadına verilmesi şartını getirmiştir. Bu şartla birlikte kadını güvence altına alma ve onu yok saymaktan çıkarma İslam’ın kadına verdiği önemin boyutları açısından büyük önem taşımaktadır.¹⁶¹

5. Nafaka Hakkı Sağlaması: İslam dini, kadına belirli durumlarda nafaka hakkı tanır. Bunlar: Evlilik süresince erkeğin kadının ihtiyaçlarını karşılaması gereken nafaka, boşanma sonrası emzikli çocuğu olan kadının çocuğun mağdur olmaması için emzirme süresini tamamlamaya karar vermesi durumunda aldığı nafaka, boşanmış kadına boşanma sonrası verilecek nafaka ve eşleri ölen kadınlara yönelik nafaka gibi durumlar

¹⁵⁸İbrahim Yılmaz, “İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Mirastaki Payının Cinsiyet İle Temellendirilmesine Analitik Bir Bakış”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (2018), 354-355.

¹⁵⁹Mehmet Mandaloğlu, “İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (ts.), 142.

¹⁶⁰H.İbrahim Acar, “Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 370.

¹⁶¹Elif Kübra Türkmen - Abdullah Acar, “Cahiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslam Hukukuna Yansımaları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (2020), 322.

bu kapsamda yer alır.¹⁶² İslam hukuku çerçevesinde nafaka, kadının ekonomik açıdan desteklenmesine yönelik bir hak olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, nafakanın evlilik birliği sona erdiğinde kadının maddi güvencesine katkı sunabileceği; dolayısıyla ekonomik bağımsızlığını kısmen temin ederek, kadının şiddet içeren bir evlilikte kalma zorunluluğunu azaltıcı bir rol oynayabileceği yönünde yorumlar yapılabilir.

İslâm hukukuna göre, kocanın maddi sorumlulukları iki başlık altında incelenir: zevciyet nafakası ve iddet nafakası. Sahih bir nikâhla kurulan evlilik devam ettiği sürece, kadın nafaka alacaklısı kabul edilirken, koca da eşinin geçimini sağlamakla yükümlüdür. Buna zevciyet nafakası denir. Evlilik; talâk (boşama), fesih (nikâhın hükümsüz kılınması) ya da tefrik (mahkeme kararıyla ayrılık) yoluyla sona erdiğinde ise, kadın için iddet süresi boyunca kocanın nafaka sorumluluğu devam eder. Bu süreçte verilen nafakaya ise iddet nafakası adı verilir.¹⁶³ Burada ele alınması gereken asıl konu iddet nafakasıdır. İslam dinine göre iddet süresini bekleyen ve bu nedenle nafaka alma hakkına sahip olan kadının nafakası, yalnızca iddet müddeti boyunca geçerli olup, bu sürede kadının barınma, yiyecek ve giyecek gibi temel ihtiyaçlarını kapsar. Konuyla ilgili dini naslar açıkça göstermektedir ki, bu nafaka sadece iddet süresiyle sınırlıdır.¹⁶⁴ Bu nedenle, boşanmış bir kadının iddet süresini aşan şekilde nafaka veya barınma talep etmesi, eğer eski koca tarafından bir bağış (hibe) ya da gönüllü bir yardım olarak verilmemişse, dinen caiz değildir. Bu konuda tüm İslam mezhepleri görüş birliği içindedir.¹⁶⁵ Zira bugün çeşitli mağduriyetlere yol açan sürekli yoksulluk nafakası İslam dininde bulunmayan bir uygulamadır. Türk Medeni Kanunu'na göre, boşanma sonucunda yoksulluğa düşecek olan kadın, eğer boşanmada tam kusurlu değilse – yani ya kusursuz, ya eşit kusurlu ya da kocasından daha az kusurlu ise - mahkeme, eski eşini süresiz yoksulluk nafakası ödemekle yükümlü kılabilir.¹⁶⁶

Kanunda yer alan süresiz yoksulluk nafakası uygulaması, adalet duygusuyla örtüşmeyen sonuçlara yol açtığı, sosyal adalet ilkesine zarar verdiği ve bireyleri ömür boyu nafaka ödeme yükümlülüğü altına soktuğu için toplumun çeşitli kesimleri

¹⁶²Kılıçarslan, “Kadına Yönelik Şiddet: Sebepleri, Önlemeye Yönelik Kur’anî Tedbirler”, 977-978.

¹⁶³Recep Çetintaş, “Süresiz Yoksulluk Nafakasının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 41 (ts.), 109.

¹⁶⁴Bakara 2/228, 229, 233, 236; Nisâ 4/19; Talâk 65/1, 6, 7.

¹⁶⁵Ramazan Aksoy, “İslam Hukukunda İddet Nafaka İlişkisi”, *İFD İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2021), 114.

¹⁶⁶Yoksulluk nafakası Madde 175- Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. Nafaka yükümlüsünün kusuru aranmaz. (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>)

tarafından eleştirilmekte ve tartışılmaktadır. Örneğin, Public Status Araştırma ve Danışmanlık Hizmetleri tarafından Kasım 2019’da gerçekleştirilen bir ankete göre, katılımcıların %86,18’i süresiz nafaka uygulamasını adaletsiz bulduğunu belirtmiş ve bunun kaldırılarak daha hakkaniyetli bir sistemin getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁷ Zira boşandıktan sonra bireylerin birbirlerinden faydalanmaları mümkün olmadığı gibi aralarında herhangi bir bağda kalmamıştır. Bu nedenle, erkeğin süresiz olarak nafaka ödemeye mecbur bırakılması, hem adalet ve hakkaniyet ilkelerine hem de nimet-külfet dengesi ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Psikolojik açıdan değerlendirildiğinde ise, bu uygulamanın, kadının boşandığı eşi maddi ve manevi olarak cezalandırmasına ve ona zarar vermesine zemin hazırlayabileceği görülmektedir.¹⁶⁸

6. Evlenme ve Boşanmayı Kurallara Bağlaması: Kur’an- Kerim inmeden önce toplumda yapılan evlilik ve boşanma uygulamaları fitrata uygun değildi. Cahiliye döneminde boşamada bir sınır olmadığı gibi zorunlu iddet süresi de yoktu. Kadın erkeğin elinde oyuncak muamelesi görüyordu. Erkek kadına zulmetmek amacıyla tekrar tekrar boşuyor, nikahın bitmesine yakın tekrar nikahına döndüğünü ifade ediyordu. Böyle yaparak kadına maddi manevi eziyet ediyor, kendisinden boşanan kadınların başka erkeklerle evlenmelerine engel olmayı amaç ediniyorlardı.¹⁶⁹ İslam dininin gelmesiyle birlikte evlilik ve boşanma fitrat zeminine oturtulmuştur. Evlilikte hem tarafları hem de doğan çocukları koruma altına almak için belirli şartlar getirilmiştir. Boşanmayı üçle sınırlandırmış ve kadına üç aylık iddet, yani süre sınırı koymuştur.¹⁷⁰ Bununla birlikte cahiliye döneminde kadınlar, kocalarının ölümünden sonra bile özgür bırakılmıyor, aksine ölen eşlerinin akrabaları tarafından denetim altında tutuluyorlardı. İslam’ın gelmesiyle birlikte bu uygulama ortadan kaldırılmıştır.¹⁷¹

7. Namus Kavramını Hem Erkek Hem de Kadın İçin Ele Alması: Cahiliye döneminde namus kavramı, toplumsal düzenin bir parçası olarak önemli bir yer tutmuştur. Ancak bu kavram, daha çok toplumsal itibar ve kabile onuruna dayalı olarak şekillenmiştir. Kadınların namusu, yalnızca bireysel bir değer değil, aynı zamanda ailenin ve kabilenin itibarıyla özdeşleştirilirdi. Bu anlayışa göre, kadınların davranışları ve cinsellikleri sıkı bir şekilde kontrol edilirken, erkeklerin aynı yükümlülükleri taşıması genelde

¹⁶⁷<https://www.yeniakit.com.tr/haber/anket-arastirmasinda-suresiz-nafaka-soruldu-katilimcilarin-yuzde-8618i-uygulama-duzenlenmeli-dedi-958810.html> (Erişim Tarihi: 09.09.2025)

¹⁶⁸Çetintaş, “Süresiz Yoksulluk Nafakasının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, 122.

¹⁶⁹İsmail Metin, “İslâm Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış”, *Tokat İlmîyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2022), 571.

¹⁷⁰Bakara 2/230; Talak 65/1-7.

¹⁷¹Nisâ, 4/19.

beklenmezdi. Öyle ki, tarih boyunca bazı toplumlarda kadının doğurganlığı üzerinden kimliği ve itibarı sorgulanmış; erkek çocuk doğuramamak bir eksiklik ya da bazen kadının suçu olarak görülmüştür.¹⁷² Kız çocuk sahibi olmanın da kadının değeri üzerinde olumsuz bir algı yaratabildiği bu anlayış, bilimsel cehaletin ve yanlış sosyal değerlerin bir sonucudur. Ancak İslam'ın temel kaynaklarında kız çocuklarının değersiz görülmesi ya da namusla ilişkilendirilmesi gibi bir yaklaşım bulunmamaktadır. Buna karşın, cahiliye dönemi yanlış namus algısı, Kur'an-ı Kerim'de getirilen ahlak temelli eşitlikçi yaklaşımla yer değiştirmiştir. Bu dönüşüm, namusun cinsiyet farkı gözetmeden bireysel ve toplumsal bir değer olarak ele alınmasını sağlamıştır.

Kur'an-ı Kerim, namus kavramını cinsiyetlere özgü bir mesele olarak değil, kadın ve erkek arasında dengeli bir şekilde ele alır. Nur Suresi'nin 30. ve 31. ayetleri, hem erkeklerin hem de kadınların gözlerini haramdan sakınmalarını ve iffetlerini korumalarını emrederek, ahlaki yükümlülüğün cinsiyetler arasında eşit şekilde paylaştırıldığını vurgular. Bu sebeple "şeref" ve "namus" gibi kavramlar doğrudan Kur'an'da geçmemekle birlikte, dinin sosyal hayatı şekillendiren günah ve sevap temelli normatif kodlamaları bu değerlerle örtüşmektedir. Kur'an'da kadınların davranışlarına, giyimine ve cinselliğe dair ayetler, toplumdaki namus kültürüyle uyumlu bir biçimde yorumlanmış; bu konularda ahlaki bir çerçeve çizilmiştir. Ancak, bu çerçevenin ihlali durumunda Kur'an, herhangi bir dünyevi ölüm cezasını açıkça öngörmemekte; cezalandırma yetkisinin Allah'a ait olduğunu, pişmanlık durumunda ise Allah'ın affediciliğini vurgulamıştır. Zina gibi ağır bir suçlamada dahi dört şahit zorunluluğu getirilerek kişilik haklarının korunmasına ve adaletin sağlanmasına büyük önem verilmiştir. Bu yaklaşım, bireyin hem kendine hem de topluma karşı ahlaki sorumluluğunu esas alır.¹⁷³ Kur'an'ın bu bağlamdaki anlayışı; ceza odaklı, tek taraflı bir denetim yerine, adalet ve vicdan temelli bir sorumluluk bilinciyle hareket edilmesi gerektiğini ortaya koyar. Böylece kadın-erkek fark etmeksizin tüm bireyler, kendi sınırlarını ve başkalarının haklarını gözetme yükümlülüğü altındadır. Bu anlayış, bireysel ahlakı geliştirmekle birlikte, toplumsal huzur ve refahın sağlanmasına da katkıda bulunur.

¹⁷²Ömer Sabuncu, "Cahiliye Döneminde Çocuklar", *Akademik Siyer Dergisi Cahiliye Özel Sayısı*, (2024), 118.

¹⁷³Esra Aslan Turan, "Diyarbakırlı Kadınlarda Namus, Kadınlık ve Din", *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi* 20 (2020), 64.

8. Kadına Şiddete de Sebep Olan Zararlı Alışkanlıkları Yasaklaması: Zararlı alışkanlıkların kadına yönelik şiddet üzerindeki etkisi, bireylerin psiko-sosyal dinamikleri ve toplumsal normlar bağlamında ele alınması gereken bir konudur. Alkol ve uyuşturucu madde kullanımı gibi alışkanlıklar, bireylerdeki dürtü kontrolünün zayıflamasına, agresif davranışların artmasına ve empati yetisinin azalmasına yol açar. Zira ağır alkol alımı çiftler arasında çatışmaya zemin hazırlarken kadının şiddet görme riskini de artırır. Kanada'da yapılan bir araştırmaya göre ağır alkol kullanan erkeklerle bir arada yaşayan kadınların eşleri tarafından dövülme riskinin alkol almayanlara göre daha fazla olduğu belirlenmiştir.¹⁷⁴ Bu tür alışkanlıklar, şiddet eylemlerinin tetiklenmesinde önemli bir risk faktörü oluştururken, aynı zamanda mağduriyetin görünmez kılınmasına ve toplumun şiddete karşı duyarlılığının azalmasına da katkıda bulunur.

Dolayısıyla, zararlı alışkanlıkların önlenmesi ve tedavi edilmesi, kadına yönelik şiddetin azaltılmasında kritik bir rol oynar ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde eş zamanlı politikalar geliştirilmesini gerektirir. İslam dini, bireylerin hem kendilerine hem de topluma zarar verebilecek davranışlardan kaçınmasını öğütler ve bu bağlamda alkol ve uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıkları yasaklar. Bu yasaklar, bireylerin akıl ve irade sağlığını korumayı, aile içi huzuru sağlamayı ve toplumsal düzeni muhafaza etmeyi amaçlar. Kadına yönelik şiddetle mücadelede, İslam'ın bu tür alışkanlıkları yasaklaması, bireylerin dürtü kontrolünü güçlendirmesi ve empati yeteneğini artırması açısından önemli bir rol oynar. Kuran-ı Kerimde bu tür alışkanlıkları açık bir dille yasaklayarak yaşanabilecek mağduriyetleri ortadan kaldırmayı hedefler.¹⁷⁵

4.3. HZ. PEYGAMBERİN KADINA ŞİDDETE KARŞI SÖZ VE UYGULAMALARI

Cahiliye dönemi, İslam öncesi Arap toplumunda kadınlara yönelik olumsuz bakış açılarının ve uygulamaların hâkim olduğu bir dönemdi. Bu dönemde kadınlar, çoğunlukla haklarından yoksun bırakılmış ve eşya gibi görülmüştür. Kadınlar mirastan pay alamaz, kendi hayatları üzerinde söz sahibi olamazdı. Toplumdaki genel kabule göre kadının değeri, erkeğin hizmetinde bulunmak ve çocuk doğurmakla sınırlıydı. Toplumun tamamında olmasa da bir kısmında, doğan kız çocuklarının utanç kaynağı

¹⁷⁴Mustafa Akyıldız, *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Bir Model Olarak Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi* (İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 18.

¹⁷⁵Maide, 5/90. , Buharî, Eşribe, 4; Müslim, Eşribe, 67-68

olarak görüldüğü ve diri diri toprağa gömüldüğü bilinmektedir.¹⁷⁶ Diğer taraftan zorla evlendirilip kötü muamele görmeleri yönüyle hak ve adalet kavramlarından oldukça uzak bir anlayış yaygındı. Hz. Muhammed'in mesajı ve ahlaki öğretileri ise bu anlayışa son vermek için güçlü bir dönüşümü başlatmıştır. İslam ile birlikte kadınların değerinin ve haklarının tanınması önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Hz. Peygamber'in kadına yönelik şiddetle ilgili söz ve uygulamaları, İslam'ın kadına dair sunduğu değerlerin ve insan hakları anlayışının temel taşlarını oluşturmaktadır. İslam, kadına onurlu bir yaşam hakkı tanımayı, onun haklarını korumayı ve toplum içinde hak ettiği konuma gelmesini esas alır. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in kadına yönelik şiddeti reddeden yaklaşımı, sadece bireysel bir ahlaki öğreti değil, aynı zamanda toplumsal bir reformun ve insan haklarının savunulması olarak da anlaşılmalıdır. Zira O; şiddet, ayrımcılık ve adaletsizliğin yaygın olduğu bir toplumda bütün bu olumsuzluklara karşı güçlü bir duruş sergilemiştir.

Hz. Peygamber'in kadına yönelik tutumu, yalnızca bireysel bir ahlaki örneklik değil; aynı zamanda hem dinî hem de toplumsal düzeyde köklü bir reform niteliği taşımaktadır. Onun uygulamaları, kadının insan hakları bağlamında değerlendirilmesi gereken birçok temel hakkını ortaya koymaktadır. Kadının eğitim hakkı, mal ve mülk edinme hakkı, boşanma hakkı ve şiddetten korunma hakkı gibi pek çok konuda Hz. Peygamber'in sözleri ve uygulamaları açık ve yönlendirici niteliktedir. Bu çerçevede kadın; erkekle eşit şekilde mirasçı olma, mülk edinme, mesken sahibi olma, ticaret yapma ve hukuki tasarrufta bulunma haklarına sahiptir. Bu haklarını kullanırken herhangi bir kimsenin iznine tabi değildir; kendi iradesiyle ekonomik ve sosyal kararlar alabilir. Ayrıca, İslam hukukunda yalnızca kadına özgü bazı mali haklar da tanınmıştır. Mehir ve nafaka gibi doğrudan kadına tanınan bu haklar, Kur'ân ve sünnet kaynaklı olup, bizzat Allah tarafından güvence altına alınmıştır.¹⁷⁷ Dolayısıyla İslam'ın ilk döneminden itibaren kadın, hem bireysel hem de toplumsal hayatta aktif ve hak sahibi bir birey olarak kabul edilmiş; bu hakların korunması, hem Peygamberî uygulamalarla hem de ilahî hükümle teminat altına alınmıştır. Bu öğretiler, İslam'ın insan hakları perspektifini ve toplumsal adalet anlayışını yansıtan temel ilkeler olarak kabul edilebilir.

¹⁷⁶Orhan Yılmaz, "Hadis/Sünnet Işığında Kız Çocuklarına Verilen Değer", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2017), 178.

¹⁷⁷Recep Özdemir, "İslâm Hukukuna Göre Kadının Malî Hakları", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Aralık 2022), 93.

İslam'ın temel hedeflerinden biri, bireyleri ahlaki olgunluğa erdirmek ve bu ahlaki değerler üzerinde şekillenen bir toplum inşa etmektir. Bu bağlamda, Şiddetin hâkim olduğu bir toplumu dönüştürmek amacıyla Hz. Muhammed'in geliştirdiği yöntemler ve ilkelerin ortaya konulması, günümüzde yaygınlaşan şiddet sorunları karşısında büyük bir değer taşımaktadır. Bu yöntemleri şu şekilde ele almak mümkündür.

A)FİZİKSEL ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK ALDIĞI TEDBİRLER

1-Yapmasını söylediği davranışları kendi örneğinde göstermesi: Hz. Peygamber'in toplumda kabul görmesinin en önemli sebebi, söylediği şeyleri bizzat kendi hayatında tatbik etmesidir. Onun hayatını incelediğimizde kendisinin fiziksel şiddete hiçbir zaman başvurmadığını görürüz. O kadınlara asla sert ve kaba davranışlarda bulunmamıştır. Yanında bulunan kadınlara karşı her zaman nazik ve kibar davranmış bu davranışıyla sahabeler nezdinde örnek bir duruş ortaya koymuştur.¹⁷⁸ Bunun yanında, diğer insanlara da şiddetten kaçınmaları önerisinde bulunmuş, öfkeli durumda olduğu zaman kendine hâkim olarak şiddet uygulamaktan vazgeçeni övmüştür. Allah Rasulü, muhataplarından müsamaha beklemeden önce kendisi de ona uygun şekilde davranmıştır. *"Müsamahakâr ol ki sana da müsamaha edilsin."*¹⁷⁹ Sadece sosyal açıdan değil inanç anlamında da yaşantısıyla da bunu ortaya koymuştur. Hz. Ali'nin O'nu namaz kılarken görmesi, O'nu örnek alarak İslam dinine intisab etmesi demesi de örnektir.¹⁸⁰

2-Gönüllülük ilkesini uygulamıştır: Hz. Peygamber'in kadınlara yönelik tüm uygulamalarında gönüllülük esasına dayanan yaklaşımı dikkat çeker. Kadınların İslam dinini benimsemeleri, inançlarını yaşamaları, toplumsal katkıları, savaşlardaki destekleri tamamen kendi rıza ve isteklerine bağlı olarak şekillenmiştir. Uhud Savaşı'nda bazı kadın sahabeler, Hz. Peygamber'in bilgisi ve izni dahilinde, cephe gerisinde gönüllü

¹⁷⁸Rasûlullah ile Hz. Ömer arasında geçen şu konuşma buna örnektir. Ömer b. Hattab bir gün Rasûlullah'ın yanına girebilmek için izin ister, o esnada Hz. Peygamber'in yanında kendisine çeşitli sorular soran Kureyşli kadınlar vardır ve sesleri Allah Rasûlü'nün sesinden yüksek tonda çıkmaktadır. Hz. Ömer'in izin istediğini duyunca hemen toparlanırlar. Peygamber Hz. Ömer'e izin verip içeri girdiğinde, Ömer Hz. Peygamber'in gülümsediğini görür ve sebebini sorar. O da 'yanımdaki bu kadınların, senin sesini duyunca hemen toparlanmalarına hayret ettim diye karşılık verir. Hz. Ömer 'Ey Allah'ın Elçisi! Sen sakınılmaya ve saygıya daha layıksın!' der ve kadınlara dönerek 'Ey nefislerinin düşmanları! Allah Rasûlünden çekinmiyorsunuz da benden mi çekiniyorsunuz?' diyerek onları azarlar. Kadınlar, 'sen Allah Rasûlünden daha sert ve katısin (bundan dolayı senden korkarız) derler. Hz. Peygamber aralarına girerek, "Ey Ömer, tamam! Allah'a yemin olsun ki, (bu kadar sertlik ve azamet) karşısında şeytan seninle karşılaşırsa mutlaka yolunu değiştirir, başka bir yola sapar!" buyurur. / bkz: Buhari, Edeb, 68.

¹⁷⁹ Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-müsned*, çev. Rifat Oral (Konya: Ensar Yayıncılık, 2003), 1/248.

¹⁸⁰Ebu Davud,es-Sünen,es-Salat,25.

olarak görev almışlardır.¹⁸¹ Aynı şekilde, İslam’a giriş sürecinde de kadınlardan alınan biatlar zorlama ya da baskı olmaksızın, özgür iradeye dayalı olarak gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber, kadınların aidiyetlerini ve katılımlarını ancak içten bir bağlılıkla kabul etmiş; zorlamaya dayalı bir yaklaşımı benimsememiştir.

B)SÖZEL/PSİKOLOJİK ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK ALDIĞI TEDBİRLER

1-Öfke konusunda insanları bilinçlendirmiştir: Toplumda şiddet olaylarının doğmasının temel nedeni kişilerin öfke duygularını kontrol edememeleridir. Hz. Peygamber gücün şiddetle ifade edildiği bir toplumda “Güçlü kimse, güreşte güçlü olan değil, kızgınlık anında kendisine hakim olandır”¹⁸² buyurarak bu duygunun insanı güçlü kılmadığını açıkça ifade etmiş, günümüz tabiriyle öfke kontrolünü çarpıcı bir benzetme üzerinden vermiştir. Zira kişinin öfkesini doğru zaman ve doğru yerde kullanması ve dengelemesi, şiddetin azaltılması için gerekli bir şarttır. Kadına, çocuğa veya hiçbir canlıya yöneltilen öfke kişiyi haklı kılmaz.

2-Ahlaki ilkelere dikkat çekmiştir: Bu başlık şiddet türlerinin tamamına karşı alınan tedbirleri içerir. Örneğin; Kibirlenmeme, yalan söylememe, dürüst olma, istişare yapma, adaletli olma, insanların seviyesine göre konuşma, hataları toplum içerisinde bildirmeme, insanlara alternatifler sunma, doğru bilgiyi aktarma vb. ahlaki özelliklere kendi yaşantısıyla rol model olmuştur. Konuyu derinleştirmek adına buna dair hayatından örnekler vermek yararlı olacaktır.

Hiz. Ayşe’nin bildirdiğine göre “Allah Rasulü, bir kimseyle ilgili bir şey (şikâyet) ulaştığında, “falancaya ne oluyor da böyle söylüyor” demez “bazı kimselere ne oluyor da böyle söylüyor”¹⁸³ derdi.

“Birgün Ensar’dan (Medineli Müslümanlardan) birisinin bahçesindeki hurma ağaçlarını taşıyan Rafi b. Amr’ı bahçe sahibi yakalayarak Hiz Peygamber’e getirdi. Peygamber Rafi’ye neden ağaçları taşıdığını sordu. Rafi aç olduğunu söyleyince “bir daha acıkınca ağaçları taşılama, altına düşenleri al, ye!”¹⁸⁴ buyurdu.

¹⁸¹Zekeriya Akman, “Hz. Peygamber Döneminde Savaşlarda Kadın”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2012), 261.

¹⁸²Müslim, Birr 107.

¹⁸³Ebu Davud, es-Sunne, Edeb, 5.

¹⁸⁴Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, çev. Hatipoğlu (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983), Ticarat 67.

Numan b. Beşir (r.a) anlatıyor: *Babam, "malının bir kısmını bana tasadduk etti (bağışladı). Ancak annem Amra binti Revaha, "Resulullah (s.a.v)'ı şahit tutmadıkça buna razı olmam."* dedi. Babam, bana yapılan bağışa şahit tutmak için Nebi (s.a.v)'ye gitti. Allah'ın Resulü, "bunu bütün çocuklarına yaptın mı?" diye sordu? Babam "hayır" deyince, Resulullah (s.a.v), "Allah'tan korkun! Çocuklarınız hakkında adil olun" buyurdu. Bunun üzerine babam döndü ve o sadakayı geri aldı."¹⁸⁵

*"Siz zorlaştırmacı olarak değil, kolaylaştırmacı olarak gönderildiniz."*¹⁸⁶

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber ideal ahlakın en güzel örneklerini bizzat hayatından tatbik ederek göstermiştir. O, ahlaki öğretilerin özünü ve ruhunu Kur'an'dan almış ve bunu yaşamı boyunca ashabına uygulamalı olarak öğretmiştir. Bunları yaparken bireyleri zorlayıcı, şiddete başvuru bir yöntem kullanmamıştır.

C) CİNSEL ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK ALDIĞI TEDBİRLER

1-Evlenmeden önce eşlerin birbirini tanınması: Hz. Peygamber, evlenmeden önce kişinin evleneceği kişide araması gereken özellikleri ifade ederek ileride çıkabilecek problemlere karşı ümmeti uyarma yolunu tercih etmiştir. Hadiste yer alan ifade ile bir kadınla dört şey için evlilik yapılabileceği, bunların da; malı, soyu-sopu, güzelliği ve dindarlığı olduğudur.¹⁸⁷ Hz. Peygamber bu sözünü, toplumun içinde bulunduğu durumu değerlendirerek bir sosyolojik gözlemde bulunmuştur. Hadisten çıkarılması gereken esas mesaj, bahsedilen dört özelliğin hepsinin ayrı ayrı kıymetlendirilmesi değil, örnek alınması gereken temel ölçütün özellikle vurgulanmış olmasıdır. Bu ölçüt ise, "dindarlık ve güzel ahlâk"tır. Diğer nitelikler, bu temel özelliklerle birleştiği zaman anlam ve değer kazanır.¹⁸⁸ Ancak kişinin dünya ve ahiret huzuru için ahlak ve dindarlığın çok önemli olduğu, bunun özellikle tercih edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Bunun dışında eş seçiminde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus öncelikle, eş adayında bulunması gereken temel niteliklerden biri "muhsanlık" vasfıdır. Bu kavram; iffetli, namuslu, onurlu ve haysiyetli bir kişiliği ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de iffetli kadınlara iftira atanlara yönelik getirilen ağır yaptırımlar¹⁸⁹ bu değer ne denli

¹⁸⁵Muslim, Hıbat, 13.

¹⁸⁶Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu (Soyyigit) (İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, ts.), Taharet 112.

¹⁸⁷Buhârî, Nikah 15.

¹⁸⁸Nuri Kahveci, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019), 50.

¹⁸⁹Nur, 24/4.

önemli olduğunu göstermektedir. Evlilikte sadakat, güven ve ahlaki duruşun korunabilmesi açısından muhsanlık vasfı hayati bir yere sahiptir. Bununla birlikte, eş seçiminde gözetilmesi gereken bir diğer önemli ölçüt de "salih/saliha" birey olmaktır. Kur'ân-ı Kerim'de salih amel işleyen müminler övgüyle anılmakta, bu kişilerin dünya ve ahiret saadetine nail olacağı bildirilmektedir.¹⁹⁰ Hz. Peygamber de "Dünya bir metadır, onun en hayırlısı saliha kadındır"¹⁹¹ hadisiyle bu niteliğe sahip bireylerin aile yapısına sağlayacağı olumlu katkıya dikkat çekmiştir. Eş seçiminde inanç birliği de dikkate alınması gereken temel esaslardandır. Kur'ân'da mümin bireylerin müşriklerle evlenmemeleri gerektiği açıkça ifade edilmiştir.¹⁹² Bu hüküm, farklı inanç sistemine mensup bireyler arasında meydana gelebilecek değer çatışmalarına ve inanç temelli sorunlara karşı bir önleyici tedbir olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda dinî uyum, sadece teorik bir uygunluk değil, pratik yaşamda da birlik ve istikrarı sağlayan önemli bir unsur olarak değerlendirilir.

Bunun yanı sıra, kültürel uyum ve hayat tarzı benzerliği de evlilik birlikteliğini etkileyen önemli faktörlerdendir. Aynı kültürel çevrede yetişmiş, benzer örf ve adetleri benimsemiş bireylerin evlilikte uyum sağlaması daha kolay olmakta; farklı kültürel altyapılardan gelen bireyler arasında ise iletişim ve alışma süreci daha zorlu olabilmektedir. Bu farklılıklar, zamanla çatışma ve anlaşmazlıklara dönüşerek evlilik birliğini olumsuz etkileyebilir. Aileler arası uyum da evlilikte sürekliliği destekleyen önemli bir faktördür. Evlilik sadece iki bireyin değil, aynı zamanda iki ailenin de birleşmesini içerdiğinden, ailelerin sosyo-kültürel yakınlığı ve aralarındaki ilişkilerin uyumlu olması, evliliğe dışsal destek sağlayarak çatışma durumlarında yapıcı bir rol oynayabilir. Son olarak, eşler arasında sosyokültürel denklik (küfüv) konusu üzerinde de durulmalıdır. İslam hukuku bu hususta zorunlu bir hüküm getirmemekle birlikte, sosyal gerçeklikler denk olmayan bireylerin evliliklerinde çeşitli uyum sorunlarının ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Eğitim düzeyi, ekonomik durum, aile yapısı ve yaşam tarzı gibi unsurlarda aşılması güç farklar bulunan bireylerin sağlıklı bir aile ortamı kurmaları güçleşebilir.¹⁹³ Bu açıdan daha makul ve karşılıklı anlayış temeline dayalı bir aile kurmak ve olumsuz durumlardan kaçınmak için gençlerin evlilik öncesinde bilinçlendirilmesi ve birbirinin karakter özelliklerini tanınması büyük önem

¹⁹⁰Tin, 95/4-6; Asr, 103/1-3.

¹⁹¹Müslim, Radâ 2.

¹⁹²Bakara, 2/221.

¹⁹³Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, 51-55.

taşımaktadır. Bu konuya dair hadis kaynaklarında tavsiyeler mevcuttur. Biz konumuz itibari ile bazılarına yer vereceğiz.

Câbir'in rivâyetinde: *"Biriniz bir kadına talip olur da onun hoşuna gidecek ve kendini ona çekecek taraflarına bakma imkânı bulursa baksın."*¹⁹⁴ denilmiştir.

*"Kadınları [sırf] güzellikleri için nikâhlayınız, Çünkü onların güzellikleri onları tehlikeye atabilir. [Sadece] malları için de nikâhlayınız. Çünkü malları onları azdırabilir. Dindar olanını nikâhlayın. Şüphesiz, burnunun bir kısmı kesik, kulağı delik ve teni siyah dindar bir cariye, dindar olmayan bir kadından efdaldır."*¹⁹⁵

Bir adam Ensâr'dan bir kadınla evlenmek istedi de Rasûlullah ona: *"Onu gör, çünkü Ensâr'ın gözlerinde bir şey (küçüklük ya da çakırlık) vardır."*¹⁹⁶ buyurdular.

"Açıkça izni alınmadan dul kadın, rızası anlaşılmadan bekâr kız evlendirilmez." buyurmuş, *"Onun rızası nasıl anlaşılır?"* sorusuna da *"sükûtu ile"* cevabını vermiştir.¹⁹⁷

*"Şu üç şey Âdemoğlunun saadetindendir; salih bir hanım, geniş ev, rahat binek."*¹⁹⁸

*"Dini ve ahlaki sizi memnun eden birisi kız istemek üzere size gelirse onu evlendirin. Böyle yapmazsanız yeryüzünde fitne ve büyük bir fesat olur."*¹⁹⁹

Bu hadislerden anlaşılacağı üzere İslam dini, evliliğe sadece bir akit ya da dünyevi birliktelik olarak değil; aynı zamanda manevi, ahlaki ve toplumsal bir sorumluluk olarak değerlendirir. Bu bağlamda, evlenecek kişilerin birbirlerini tanımaları, karakter ve beklenti uyumlarını görmeleri hem ortaya çıkabilecek olumsuz durumları önlemek hem de evliliğin sıhhat ve devamlılığı için büyük önem taşımaktadır.

2-İlişkilerde sevgi ve merhameti esas alan yaklaşımı: Nebevî mesajın temel dayanağı, sevgi ve merhamet üzerine inşa edilmiştir. Bu ilke; insanları, hayvanları ve tabiatı kapsayan kısacası yaratılmış her şeye karşı derin bir muhabbet beslemeyi ifade eder. Sevgi, bireyleri daha saygılı, nazik ve ahlaklı davranışlara yönlendirirken, şiddet ve öfke gibi olumsuz eğilimlerden uzaklaştırır. İslam'ın temel değerlerinden olan adalet

¹⁹⁴Ebû Dâvûd, Nikâh 19.

¹⁹⁵İbn Mâce, Nikâh, 6.

¹⁹⁶Müslim, Nikah, 12.

¹⁹⁷Buhârî, Nikâh, 40.

¹⁹⁸Müsned, 1/168.

¹⁹⁹Tirmizi, Nikâh, 3.

ve sevgi, Hz. Muhammed'in toplumsal reformları içerisinde kadına gösterilen değer konusunda önemli yer teşkil etmektedir. Yaşadığı dönemde hakim olan ikinci sınıf gibi algılanan bir kadın algısına karşı çıkmış, buna karşılık sevgi, saygı ve adalet prensiplerini barındıran bir yaklaşım benimsemiştir. Onu şefkat ve sevgiyi teşvik eden söylemleri, aile içi ilişkileri düzenleme ve eşler arasındaki iletişimi sağlıklı inşa etme amacı taşımaktadır. Buna dair örnekler hem ayetlerde hem de rivayetlerde mevcuttur.²⁰⁰

Hz. Peygamber, eşlerine karşı son derece ilgili ve duyarlı davranmış, onların huzur ve mutluluğunu önemsemiştir. Onlarla vakit geçirmekten geri durmamış, zaman zaman birlikte dolaşmış ve gezintilere çıkmıştır. Ayrıca, eşlerinin rahatını gözeterek onlara binek tahsis etmiş, böylece onlara verdiği değeri ve sevgisini göstermiştir. Ebu Davud'un naklettiğine göre, *"Mikdam b. Şureyh' in babası Hz. Aişe' ye kır gezisine (bedavet) çıkma hakkında sormuş, Hz. Aişe de ona, Rasulullah'ın (sas) şu karşıda yukardan aşağıya akan su kanallarına geziye çıktığını, yine böyle bir kır gezisine çıkmak istediğini, kendisine de binmesi için zekat develerinden olan ama kullanılmayan bir dişi deve gönderdiğini ve deveye yumuşaklıkla davranması gerektiğini hatırlattığını ifade ederek cevap vermiştir."*²⁰¹ Bu olay bunun delillerindendir.

Hz. Peygamber'in sevgi anlayışı bütün varlığı kapsayacak şekilde kendini gösterir. Ebu Hüreyre (r.a.), şöyle rivayet etmiştir: *"Kıyamet gününde Allah Teala diyecek ki, benim şanım için birbirlerini sevenler nerede? Gölgeinden başka hiçbir gölgenin olmadığı şu günde onları gölgem altında barındıracağım."*²⁰² diyerek bütün insanlardan da Allah rızası için birbirlerini sevmelerini istemiştir.

Allah (c.c.) Tevbe suresinde O'nun hakkında şöyle buyurmaktadır: *"Size içinizden öyle bir peygamber geldi ki, zahmet çekmeniz O'nu incitir ve üzer. Size çok düşkündür, Müslümanlara çok merhametlidir. Onlara hayır diler."*²⁰³ İşte O'nun insanlığa duyduğu sevgiyi gösteren en büyük kanıttır.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Hz. peygamberin hayatında sevgi duygusu merkezde yer alır. Bütün varlıklarla olan ilişkisi bunun üzerine şekillenmiştir. Bireyler arasında sevgi bağı ne kadar kuvvetli olursa kişiye muamele de o çerçevede olur.

D. EKONOMİK ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK ALDIĞI TEDBİRLER

²⁰⁰Rûm 30/21; Nisâ 4/19; Tahrîm 66/1; İbn Mâce; Nikâh, 50; İbn Mâce, Edeb, 6.

²⁰¹Ebu Davud, Edeb 10.

²⁰²Tirmizi, Sünen, Zühhd, 53.

²⁰³Tevbe, 9/128.

Ailede görev ve sorumlulukların paylaşımı: Hz. Peygamberin sünnetine baktığımızda onun hanımlarına yardım ettiği, çocukları ile bizzat ilgilendiği örneklerine rastlamak mümkündür. Bunu yaparken eşlerin birbirlerinin haklarına saygı göstermelerini esas almıştır. Eşlerin bu manada birbirlerine destek olmaları, birbirleri üzerinden yük almaları aile içindeki dengeyi sağlarken ekonomik baskıyı da azaltır. Hz. Aişe ‘nin anlattığına göre; “Hz. Peygamber elbiselerini temizler, koyunlarını sağlar kendi işini kendi görürdü. Elbisesini yamar, ayakkabısını tamir eder ve buna benzer işler yapardı. Hz. Peygamber çoluk çocuğunun işleri ile meşgul olur, namaz vakti gelince de namaza giderdi”²⁰⁴ demiştir. Peygamber döneminde eşler, hayatın her alanında ortak bir paylaşım içindeydiler. Gerek mescitte, gerek evde, gerekse savaş meydanında birlikte hareket ederek yaşamı paylaşıyorlardı. Hz. Peygamber, ev işlerinde eşlerine destek olmanın yanı sıra, kritik ve önemli karar anlarında onların görüşlerine büyük değer veriyordu. Böylece, aile içinde karşılıklı dayanışma ve fikir alışverişi esas alınarak bir yaşam sürdürülüyordu. Nitekim Hudeybiye antlaşmasında eşi Ümmü Süleym’in görüşüne göre hareket etmesi bunun delillerindendir.²⁰⁵ Yaratılış itibariyle kadın ve erkeğin birbirinden farklı özellikleri vardır. Bunlar bir üstünlük aracı değil zenginlik olarak değerlendirilmelidir. Kur’an’a göre erkek, ailenin yöneticisi ve geçiminden sorumludur. Baba olarak ise evlatlarını hayata hazırlamakla yükümlüdür. İslam hukukuna göre, kadın zengin olsa bile her türlü ihtiyacını karşılamak kocasına aittir. Buna karşılık kadınında meşru ölçüler şartıyla kocasına saygı duyması, eşinin bilgisi olmadan evi tamamen terk etmemesi, erkek evde yokken evine ve haklarına sahip çıkması gerekmektedir.²⁰⁶

Bu uygulamalardan da anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, kadınlara yönelik tarih boyunca süregelen ve toplumsal zihniyette kökleşmiş yanlış algıların değişmesi için hayatı boyunca çaba göstermiştir. Kadının insan olarak sahip olduğu değeri vurgulamış, bunu toplumun farklı kesimlerine de hatırlatmaya önem vermiştir. Kadınların sosyal hayatta aktif biçimde yer almalarını teşvik etmiş, onların haklarının korunmasına dikkat etmiştir. Hz. Peygamber, muhatapları arasında sorumlulukları gözeterek adaletli bir tutum benimsemiş; kadın ve erkeklerin farklı konumlarını dikkate alarak dengeli bir yaklaşım sergilemiştir.

²⁰⁴Buhari, Nafaka,8.

²⁰⁵Hatice Dülber, “Şiddetin Karşısında Hz. Peygamber”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 5/6 (2018), 281.

²⁰⁶Mevlüt Topçu, *Kur’an’da Aile Örnekleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 27.

Hız. Peygamber, hayatı boyunca eşlerini veya herhangi bir kimseyi fiziksel olarak incitmemiştir.²⁰⁷ Hız. Aişe'nin anlatımıyla: *"Hız. Peygamber eliyle ne bir kadına, ne bir köleye asla vurmamıştır. Ancak Allah yolunda savaş durumu bundan müstesnadır. Kendisine karşı yapılan bir şeye karşılık asla intikam almaya da kalkışmamıştır. Ama Allah'ın yasak sınırı aşılar ve kutsal değerler çiğnenirse o takdirde gereken ne ise onu yapmaktan da geri durmazdı."*²⁰⁸ Uygulayanlara karşıda ders niteliğinde cevaplar vermiştir. Bir başka hadiste: *"Ömer b. Hattab (r.a.) bir gün Rasulullah (s.a.s)' in yanına girebilmek için izin ister; o esnada Hız. Peygamber' in yanın da kendisine çeşitli sorular soran Kureyşli kadınlar vardır ve sesleri Allah Rasulu'nün sesinden yüksek tonda çıkmaktadır. Hız. Ömer'in izin istediğini duyunca hemen toparlanırlar. Peygamber (s.a.s.) Hız. Ömer'e izin verip içeri girdiğinde, Ömer (r.a.) Hız. Peygamber'in gülümsediğini görür ve sebebini sorar. O da 'yanımdaki bu kadınların, senin sesini duyunca hemen toparlanmalarına hayret ettim' diye karşılık verir. Hız. Ömer 'Ey Allah'ın Elçisi! Sen sakınılmaya ve saygıya daha layıksın!' der ve kadınlara dönerek 'Ey nefislerinin düşmanları! Allah Rasülü'nden çekinmiyorsunuz da benden mi çekiniyorsunuz?' diyerek onları azarlar. Kadınlar, 'sen Allah Rasülü'nden daha sert ve katısın (bundan dolayı senden korkarız) derler. Hız. Peygamber aralarına girerek, 'Ey Ömer, tamam! Allah'a yemin olsun ki, (bu kadar sertlik ve azametini) karşısında şeytan seninle karşılaşır sa mutlaka yolunu değiştirir, başka bir yola sapar!'"²⁰⁹ buyurur. Söz konusu rivayete bakıldığında Hız. Peygamberin kadınlara şiddet uygulaması bir kenara, onlara karşı yumuşak huyluluk ve hoşgörünün nezaket şeklinde yansıdığının göstergesidir. Zira kendisi şiddet uygulamamakla birlikte kendisine şiddet uygulayan erkeklere karşı kadınları uyarmıştır. Nitekim Hız. Peygamber, evlenme konusun da kendisine danışan Fatıma bint Kays'a, eli sopalı olan Ebu Cehm'le evlenmemesini tavsiye etmiş ve "Sen Usame b. Zeyd ile evlen" buyurmuştur. Hız. Peygamber'in bu tavsiyesini tutarak Usame b. Zeyd ile evlenen Fatıma bint Kays'ın kendisi için bu evliliğin hayırlı olduğunu ifade etmiştir.²¹⁰ Hız. Peygamber bununla baskı ve şiddete uğrayan kadın karşısında pasif ya da müsamahakâr bir yaklaşım benimsememiştir. Bu durumu olağanlaştırmak ya da görmezden gelmek yerine mağdurun korunmasını esas alan bir yaklaşım göstermiştir. *"Sabit b. Kays b. Şemmas**

²⁰⁷Recep Aslan, "Rahmet Peygamberi Hız. Muhammed'in Kadına Yönelik Şiddeti Ortadan Kaldırma Konusunda Örnek Alınabilecek Söz ve Uygulamaları", *Diyanet İlmî Dergi* 48/1 (ts.), 38.

²⁰⁸Müslim, Fezâil, 79.

²⁰⁹Buhâri, Edeb, 68.

²¹⁰Müslim, Talak, 36, 47.

*hanımını dövmüş ve kolunu kırmıştı. Karısı Cemile binti Abdullah b. Übey idi. Bu kadının erkek kardeşi Rasulullah (s.a.s)'e gelerek, Sabit b. Kays hakkında şikayette bulundu. Rasulullah (s.a.s), Sabit'e haber göndererek çağırttı ve ona: "Ondan alman gereken şeyi al ve onu serbest bırak (boşa)." buyurdu. Sabit b. Kays da: "Peki" dedi. Rasulullah (s.a.s), kadına bir hayz süresi beklemesini ve sonra da ailesinin yanına dönmesini emretti."*²¹¹ Hz. Peygamberin bu tavrı, şiddet mağduru kadını birlikteliğe zorlamamaktır. Bu yaklaşımla, kadınlara uygulanan fiziksel şiddetin Hz. Peygamber tarafından boşanmayı meşru kılan bir neden olarak değerlendirilmesini ortaya koyar.

Ancak, Hz. Peygamber'in vefatının ardından, kadın hakları konusunda yaşanan gelişmeler, kültürün de etkisiyle onun öğretisi ve tavsiyelerinin tam anlamıyla uygulanmadığını ve bu hakların korunamadığını ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in risalet süresince sergilediği adalet, merhamet ve eşitlik ilkelerinin, kadınların toplumsal statülerinin iyileştirilmesi ve onlara yönelik ayrımcılığın önlenmesi için evrensel bir rehber olduğu görülmektedir.

Görülebileceği gibi günümüzde kadına yönelik şiddeti azaltma çabalarında Hz. Peygamber'in söz ve eylemlerinden ilke ve prensipler çıkarmak, çözümler için yöntemler geliştirmek günümüz insanına önemli bir fırsatlar alanı sunmaktadır. Bu açıdan nebevi sünnetin örnek alınması, anlaşılması ve bu öğretilerin içselleştirilmesi, toplumsal şiddeti en aza indirme konusunda güçlü bir rehberlik sunmaktadır.

²¹¹Nesâî, Talak, 53.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'A GÖRE KADININ KONUMU VE ŞİDDET

1.İSLAMİYET'TE KADININ DEĞERİ VE TOPLUMSAL ROLÜ

Toplumların gelişim süreçleri incelendiğinde, kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel yapılar içinde üstlendikleri rollerin büyük bir dönüşüm geçirdiği görülür. Tarih boyunca farklı medeniyetler, kadınlara yönelik bakış açılarını kendi sosyo-kültürel dinamikleri doğrultusunda şekillendirmiş, kimi zaman kadınları sosyal hayatın merkezine yerleştirirken kimi zaman ise daha dar sınırlar içine hapsedmiştir. Bu değişim süreci, dini anlayışlar ve toplumsal normlarla doğrudan ve dolaylı ilişki içerir.

İslam'ın kadına yönelik algısını tam anlamıyla kavrayabilmek için, İslam öncesi medeniyetlerde ve inanç sistemlerinde kadının toplumsal konumunu detaylı bir şekilde analiz etmek gerekir. Geçmiş medeniyetlerden olan Antik Yunan toplumunda kadınlar doğdukları andan itibaren farklı muamelelere tabi tutulmuşlardır. Onlara eğitim ve anneliğe hazırlanma hakkı tanınmaz, doğum yaptıktan sonra bebekleri ellerinden alınırdı. Kendilerine siyasi hak ve yetkide verilmezdi. Onların yaşantıları ev hayatıyla sınırlıydı.²¹² Kadınlar, toplumsal eşitsizliklerin ve hukuki adaletsizliklerin en fazla etkilediği kesimlerden biri olmuş; temel insan haklarından mahrum bırakılarak sosyal ve ekonomik hayatta ikincil konumda yer almaya zorlanmıştır. Birçok medeniyet, kadını fiziksel ve ahlaki açıdan erkekten daha aşağı bir statüde değerlendirerek, haklarını sınırlamış ve özgürlük alanlarını daraltmıştır. Hammurabi Kanunları olarak bilinen kurallar, kadınlara yönelik adaletsizlikleri daha da pekiştirmiş ve hukuki eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Bu yasalar çerçevesinde, kadınlar bazen işlemedikleri suçların bile sorumluluğunu üstlenmek zorunda bırakılmış, erkekler ise kadınlara karşı işledikleri ağır suçlarda idam cezasından muaf tutulmuşlardır.²¹³ Önceki dönemlerde kadın üzerinden oluşturulan yargılar, önemli isimlerin sözlerine de konu olmuştur.²¹⁴ Örneğin:

“...bütün işlerde kadın erkeğe göre daha zayıfça, daha güçsüzdür...”²¹⁵ (Platon)

²¹²Elvan Albayrak, “Antik Çağ’dan İtibaren Tarih Boyunca Kadının Toplum İçindeki Yeri”, *International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences* 9/68 (2023), 3396.

²¹³Er, “Tek Tanrılı Dinlerde Kadının Yeri ve Rolü: Sosyolojik Bir İnceleme”, 79.

²¹⁴Nazlı Hilal Demir, “Strasbourg Kararlarındaki Karabataklar: (toplumsal) Cinsiyet Stereotipleri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 146 (2020), 275.

²¹⁵Platon, *Devlet*, çev. Cenk Saraçoğlu - Veysel Ataman (İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2005), 455.

“...kadın, (doğal olarak) erkekten farklı olarak düşünme yeteneğini kullanamamaktadır ve bu nedenle yönetmeye uygun değildir; biyolojik farklılığı nedeniyle ise doğum, çocuk yetiştirme gibi özel alanla sınırlı görevleri yüklenmelidir. Kadının görevi korumak olup erkeğin görevi ise kazanmaktır... ” (Aristoteles)

“...kadın, daha küçükken adaletsizliğe boyun eğmeyi ve kocasının haksızlıklarına katlanmayı öğrenmelidir. Bu nedenle Tanrı, kadını, hırçın ve buyurgan olması için değil, nazik, zayıf, girişken ve inandırıcı olarak yaratmıştır... ”²¹⁶ (Rousseau)

İslam öncesi Arap toplumunda toplumsal rollerin büyük ölçüde cinsiyet temelli olarak şekillendiği, erkeklerin kamu ve siyasi alanda daha baskın bir konumda yer aldığı görülmektedir. Ancak bu durum dönemin sosyal yapısı, coğrafi ve kabilesel farklılıklara göre çeşitlilik gösterebilmekteydi. Bu çerçevede, bazı kadınların ekonomik hayatta ticaretle uğraşmaları ya da toplumsal alanda sınırlı da olsa söz sahibi olmaları, tüm kadınlar için geçerli olmasa da dikkat çekici örnekler sunmaktadır. Bu durum, o dönemin kendi tarihsel bağlamı içinde değerlendirilmelidir. Kadınların bu sınırlı konumda bulunmasında, o dönemin göçebe yaşam tarzının etkisi büyük olmuştur. Sürekli yer değiştiren ve zaman zaman diğer kabilelerle çatışmaya girerek ganimet elde etmeye çalışan toplumlarda, savaşçı kimliği ön planda olduğu için kadınlar çoğunlukla pasif bir rol üstlenmek zorunda kalmıştır. Tüketici sınıftan kabul edilen kadınların toplumsal hiyerarşide düşük bir statüye sahip olmaları kaçınılmaz hale gelmiş, bu durum zamanla onların yaşamlarını bile değersizleştiren bir algının oluşmasına yol açmıştır.

İslam dini, öncesi bütün olumsuz algıların yanı sıra kadına yönelik yaklaşımıyla, onu birey olarak değerlendiren ve toplumsal yapının önemli bir unsuru olarak konumlandıran bir anlayış sunmaktadır. İslam'ın gelişile birlikte kadınlar, ailevi kökenleri veya toplumsal statüleri gözetilmeksizin toplumun tam ve eşit bireyleri olarak kabul edilmişlerdir. Daha önce yalnızca erkeklere tanınan birçok hak, kadınlara da hukuki ve dini çerçevede güvence altına alınmış ve onların bireysel özgürlüklerini genişleten önemli adımlar atılmıştır. İslam'ın temel referansları olan Kur'an-ı Kerim ve güvenilir hadis kaynakları, kadına bireysel ve toplumsal düzeyde çeşitli hak ve sorumluluklar tanıyarak onun toplumsal konumunu tanımlamıştır. Zira adalet ve merhameti esas alan İslam; bu yönüyle kadının geri bırakılmasını ya da

²¹⁶J.J. Rousseau, *Emile ya da Eğitim Üzerine*, çev. Yaşar Avunç (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014), 530.

ötekileştirilmesini reddeder. Aksine, onu adaletle korur ve toplumda hak ettiği yeri almasını teşvik eder. Kadının temel haklarına kavuşması ve toplumsal hayatta görünür olması, İslam'ın adalet anlayışının bir yansımasıdır.²¹⁷

Kur'an, kadın ve erkeğin yaratılıştaki eşit olduğunu vurgulamakla birlikte, bu yaratılış özelliklerinden kaynaklanan hak ve sorumlulukları da belirlemektedir. Kadın ve erkek arasında ayırım yapmaksızın, her iki cinsin de adalet temelinde muamele görmesi gerektiğini ifade eder. Kur'an'a göre, bir cinsin diğerine yaratılış itibarıyla üstünlüğü bulunmamakta; asıl üstünlük, kadın ya da erkek olmaktan değil, kişinin takva sahibi olmasından kaynaklanmaktadır.²¹⁸ Bu bağlamda, bireyler cinsiyetlerine göre değil, sahip oldukları ahlaki değerler ve yaptıkları iyi davranışlar üzerinden değerlendirilir. Kur'an'a göre kadın, yalnızca erkeğin hizmetine sunulmuş bir varlık olmaktan öte, kendi bireysel kimliğine ve ahlaki değerlerine sahip, onuru korunması gereken bir birey olarak kabul edilir. Bu kabulde birlikte kadınlara geniş kapsamlı yaşamsal ve sosyal haklar tanıdığıdır. Bunlar arasında mülkiyet edinme ve kullanma hakkı, eğitim alma özgürlüğü, evlilikte söz sahibi olma, çocuk yetiştirme sorumluluğu, mehir, boşanma hakkı, vasiyet hakkı, miras hakkı, çalışma yaşamına katılım ve toplumsal statü gibi unsurlar yer alır.²¹⁹ İslam'ın kadınlara sunduğu bu haklar, önceki toplumlarla kıyaslandığında önemli bir ilerleme kaydetmiş ve kadınların bireysel ve toplumsal hayatta etkin roller üstlenmesini desteklemiştir. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren kadınların her alanda aktif oldukları, toplumda görünür hayat yaşadıklarını söylemek mümkündür.

1.1.KADIN-ERKEK İLİŞKİSİNDE SINIRLAR

İslam dini, kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi sadece biyolojik bir farklılık olarak değil, aynı zamanda ahlaki, hukuki ve sosyal bir sözleşme olarak ele almıştır. Bu anlayış, İslam'ın bireysel ve toplumsal düzeydeki adalet, denge ve ahlak ilkeleri ile şekillenir. Kadın ve erkeğin birbirleriyle olan ilişkileri, yalnızca toplumsal düzeydeki uyumu sağlamakla kalmaz; aynı zamanda her iki tarafın da manevi gelişimini ve ahlaki olgunluğunu desteklemeyi amaçlar. Kur'an-ı Kerim ve Sünnet, bu ilişkinin sınırlarını

²¹⁷Faruk Gün, "İslâm'da Kadın Sorunsalına Kelâmî Bir Bakış", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (Haziran 2024), 104.

²¹⁸Hucurât 49/13.

²¹⁹Ülfet Görgülü, "Kur'an ve Sünnet Perspektifinden Kadın", *İslam Penceresinden Kadın* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019), 31.

belirlerken, bireylerin saygınlıklarını, onurlarını ve mahremiyetlerini de korumayı önceler.²²⁰

İslam'da sınırlar, sadece fiziksel mesafe veya toplumsal normlarla sınırlı değildir; duygusal, zihinsel ve manevi bir düzlemde de belirli ölçütler ve kurallar belirlenmiştir. Özellikle ahlaki boyutta, kadın ve erkek arasındaki ilişkilerde sadakat, iffet²²¹, merhamet²²², anlayış ve adalet²²³ gibi değerler büyük önem taşır. Bu bağlamda, İslam, bireylerin niyetlerinin doğruluğunu, sözlerinin ve davranışlarının ahlaki ölçütlere uygunluğunu sürekli olarak denetler. Kadın ve erkeğin birbirleriyle kurduğu ilişkiler, dışsal bir denetimle değil, içsel bir takva anlayışı ve karşılıklı güvenle şekillenir.

Günümüzde ise, teknolojinin hızla gelişmesi, toplumsal yapıların değişmesi ve bireysel özgürlük anlayışının yükselmesi, kadın-erkek ilişkilerine yeni boyutlar kazandırmıştır. Modern toplumda bireylerin sosyal rollerindeki değişiklikler, kadın ve erkek arasındaki geleneksel denetim mekanizmalarının kırılmasına neden olmuş, bu durumda bazen İslami ilkelerin yeterince anlaşılmadığı ve uygulamadaki boşlukların olduğu bir ortama zemin hazırlamıştır.

Kur'an-ı Kerim ise, kadın-erkek arasındaki ilişkiyi sadece cinsiyet temelli bir farklılık üzerinden değil, yaratılıştaki eşitlik ve karşılıklı tamamlayıcılık perspektifiyle açıklar. Nitekim ayette yer alan *“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının.”*²²⁴ ifadesi kadın ve erkeğin aynı özden yaratıldığına dikkat çekerek, aralarında yapısal bir farkın bulunmadığına işaret eder. Bu sebeple onların birbirlerinin karşısı değil birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak ele alır. Bu denge, her iki tarafın haklarını, sorumluklarını ve sınırlarını belirlerken de korunur. Kur'an'a göre kadın erkek eşit yaratılmış olsalar da, toplumda her birine ayrı roller ve sorumluklar yüklenir. Bu roller ve sorumluluklar, bir tarafın diğer tarafa olan üstünlüğünü göstermez, aksine her birinin yaşamda gerçekleştirmesi gereken fonksiyonları belirler.

İslam dini, kadın ve erkek arasındaki sosyal ilişkilerde dengeli bir yaklaşım benimser. Kadınların ve erkeklerin bir arada bulunması dinen yasaklanmamış olmakla birlikte, bu birliktelikte uyulması gereken belli kurallar bulunur. Bu yaklaşım, kadını

²²⁰Abdullah Kahraman, “Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı”, *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu* (Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015), 30-31.

²²¹Me'aric 70/29.

²²²Rum 30/21.

²²³Nisâ 4/135.

²²⁴Nisa 4/1.

sosyal hayattan tamamen uzaklaştıran anlayışa da onu sınırsız bir özgürlük içinde değersizleştiren bakış açısına da karşıdır. Toplumsal rollerin dönüşüme uğradığı ve dijital gelişimin hayatın her alanına sirayet ettiği günümüzde, kadın ve erkek arasındaki ilişkiler de daha karmaşık ve çok boyutlu bir hâl almaya başlamıştır. Bu değişim, söz konusu ilişkilerin sınırlarını ve sorumluluklarını dinî ve ahlaki referanslar doğrultusunda yeniden ele almayı gerekli hale getirmiştir

Kadın-erkek ilişkilerinin temelinde yer alan en önemli ilke, takvâdır. Takvâ, bireyin zihninde kötü niyet, olumsuz düşünceler ve benzeri ahlaki açıdan sakıncalı fikirlerden uzak durmasını sağlayan önemli bir değer olarak öne çıkar. Sağlıklı ve ahlaki bir ilişkinin temel koşulu, kişinin karşısındaki birey hakkında saf ve temiz düşüncelere sahip olmasıdır. İslam, kadın-erkek ilişkilerinde takvâyı merkeze alarak, bireylerin psikolojik olarak sağlıklı bir yapıya sahip olmalarını ve ilişkilerini ahlaki ilkeler doğrultusunda sürdürmelerini hedefler. Kur'ân, bu ilişkilerde en önemli ölçüt olarak her iki tarafın da takvâlı olmasını ve yaşamın her alanında Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmelerini belirlemiştir. Kur'ân, "*Ey Âdemoğulları, size avret yerlerinizi örtecek giysi, süsleneceğiniz elbise indirdik. Takvâ elbisesi ise daha hayırlıdır*"²²⁵ elbiselerin en hayırlısının takvâ elbisesi olduğunu ifade etmiştir. Zira bir kadın, dış görünüşü itibarıyla tesettürlü olsa dahi, davranışları ve tavırlarıyla karşı cinsin ilgisini çekebilir; aynı şekilde bir erkek de kadınlara umutlar vererek onları nefsanî arzularının aracı haline getirebilir. Bu bağlamda, Kur'ân, bireylerin öncelikle takvâ elbisesini giymelerini ve ahlaki değerlerin öncelikli olarak zihin dünyalarında yerleşmesini teşvik eder. Böylece kadın-erkek ilişkileri, samimiyet, dürüstlük ve karşılıklı saygıya dayalı bir çerçevede şekillenerek sağlıklı bir toplumsal düzenin tesis edilmesine katkıda bulunur. Takvânın gereği olarak bir Müslümanın, konuşurken sesinin tonuna, tavırlarına, jest ve mimiklerine varıncaya kadar takvâyı riayet etmesi, karşı tarafın kendisi hakkında yanlış düşünce ve zannını engelleme açısından önem taşımaktadır.²²⁶ Bu bağlamda Kur'ân kadın-erkek ilişkilerinde şehvetin etkilerini dengelemek adına takvâyı ön plana çıkarır.²²⁷ Kadın-erkek ilişkilerinde takvâdan uzaklaşmak, bireylerin arzularına yenik düşmesine ve şehvi duyguların etkisiyle geri dönülmez yanlışlar yapmasına zemin hazırlar. Bu durumun, ahlaki sapmalara ve

²²⁵A'râf 7/26

²²⁶Hayreddin Karaman ve dğr.. (ed.), *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl Ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017), 4/381.

²²⁷İbrahim Yıldız, "Kur'ân ve Sünnete Göre Sosyal Hayatta Kadın Erkek İlişkisi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Aralık 2019), 92.

kontROLSÜZ davranışlara, değerlerin aşınmasına ve toplumsal huzursuzluğa neden olacağı aşikardır. Sağlıklı ve dengeli bir toplumsal düzenin korunması için takvâ, kişisel ilişkilerde bireysel ve toplumsal sınırları koruyan, zihin ve beden mahremiyetini güvence altına alan temel değerlerden birisidir.

İlişkilerdeki ikinci temel ölçü ise, iffetin ilk basamağı olan zihinsel ve duygusal mahremiyeti korumaya çalışan bakışlardaki sınırdır. Kur'ân-ı Kerim, bakışların yol açabileceği manevi zararları önlemek amacıyla erkeklere ve kadınlara hitap ederek müminleri uyarmaktadır: Nur suresi 30-31. Ayette yer alan “*Mümin erkeklere söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu tutum, onlar için daha temizdir. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarından tam anlamıyla haberdardır.*”, “*Mümin kadınlara söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar...*” ifadeleriyle bu konunun önemini açıkça ortaya koymuştur. Bakışlar, kalbe ulaşan en geniş ve etkili yol olup, duyguların en güçlü taşıyıcısı konumundadır. Bu nedenle, birçok insan bu yolla günaha sürüklenmektedir. Haram işlemeye ve fitneye sebep olabileceğinden korkulan her konuda hem gözlerin hain bakışlarından sakınmak hem de buna sebep olmamak gerekir. Hz. Peygamber’in Hz. Ali (ra)’ye hitaben “*İlk bakışa ikinci bakışı ekleme. Çünkü birincisi senin lehinedir, ikincisi ise senin lehine değildir.*”²²⁸ Uyarısı da bu hakikati göstermektedir.

İlişkilerdeki üçüncü temel ölçü konuşmadaki sınırdır. Konuşma, insanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerdendir. Bireyin konuşma tarzı, onun dünyayı algılama biçimini yansıtan önemli bir gösterge olup duygularının etkili bir şekilde dışa vurulmasını sağlar. Bu bağlamda, Yaratıcı tarafından insana bahşedilmiş olan ses, mutlak anlamda haram veya günah değildir. Nitekim hiçbir âyet veya hadiste de, kadın ya da erkeğin sesinin haram olduğuna dair kesin bir hüküm yer almaz. Kadının sesinin avret olmadığı İslam’ın ilk asırlarından beri uygulamalı örnek olarak karşımıza çıkar. Amr bin Şuayb rivayet edilen bir hadiste; *Bir kadın yanında kızı ile birlikte Resulullah’a (a.s.m.) geldi. Kızın kolunda iki altın bilezik vardı. Resulullah (a.s.m.) kadına sordu: “Bu bileziklerin zekâtını veriyor musun?” Kadın, “Hayır, vermiyorum.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Resulullah (a.s.m.) tekrar sordu: “Peki, kıyamette bu iki bilezik yerine Allah’ın sana ateşten iki bilezik taktırması hoşuna gider mi?” Kadın iki bileziği hemen çıkarıp Resulullah’a (a.s.m.) uzattı ve “Bunlar artık Allah ve Resulüne aittir.”*

²²⁸Ebu Davud, Nikah, 44.

*dedi.*²²⁹ bu hadisten hareketle Hz. Peygamber'in kadınlarla hayatın gerekliliklerine uygun şekilde iletişim kurduğu görülür. Hanımlarla olan konuşmaları genelde onların sorularına cevap vermek, nasihatte bulunmak, şikayet ve taleplerini dinlemek şeklinde gerçekleşmiştir.²³⁰

Dolayısıyla, insanın sesini kullanarak kendini ifade etmesi ve iletişim kurması doğal ve insani bir durumdur. Ancak bu noktada yanlış ve tehlikeli olan; konuşma tarzı, eda ve tavırlar vasıtasıyla nefsanî arzuları harekete geçirecek bir hal içinde bulunmaktır. Bu açıdan ayette, karşı cinslerin iletişiminde eda ve tavırlarına dikkat etmesi gerektiği, kişisel mahremiyet sınırlarının korunmasında önemli olduğu Hz. Peygamber'in hanımlarının şahsında şöyle hatırlatılır: "Ey Peygamber hanımları! Siz diğer kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Bu sebeple, (nâmahrem bir erkekle) yumuşak ve cilveli bir edayla konuşmayın ki, kalbinde hastalık bulunan kimse size karşı herhangi bir ümide kapılmasın. Size yaraşır şekilde ciddî ve ölçülü konuşun!"²³¹ O'nun hayatına bakarak konuşma ve tavırlarda olması gereken ölçüyü rahatlıkla anlamak mümkündür.

İlişkilerdeki dördüncü temel ölçü ise davranıştaki sınırdır. Sosyal yaşamda aynı ortamı paylaşmak durumunda olan ve birbirlerine mahrem olan Müslüman kadın ve erkeklerin, İslamî değerlere uygun davranışlar sergilemeleri beklenir. Bireyler inandıkları değerlerle toplumda var olurken davranışlarıyla da bunu gösterirler. Bu noktada esas alınması gereken ölçü, karşı cinsin ilgisini çekerek onu olumsuz düşüncelere yönlendirmekten kaçınmaktır. Böylece bireyler, sosyal ilişkilerinde İslam'ın belirlediği ahlaki çerçeveye uygun bir tutum sergileyerek sağlıklı ve dengeli bir etkileşim ortamı oluştururlar.

İlişkilerdeki beşinci temel ölçü fizikî temastaki sınırdır. İslam dini, sosyal hayatta kadın ve erkeğin birlikte yaşamlarını devam ettirirken bunu belirli kurallar çerçevesinde düzenlemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda, bazı davranışlar ihtiyatlı bir yaklaşım gereği yasaklanmıştır. Evlilik engeli bulunmayan kadın ve erkeğin birbirine temas etmesi, zinaya yol açabilecek bir durum olduğu için caiz görülmemiş ve buna yol açabilecek yolları tümüyle yasaklayarak kapatmıştır.²³²

²²⁹Tirmizî, Zekât: 12.

²³⁰Ayrıntılı bilgi için bk. Recep Aslan, "Kadınların Hz. Peygamber'e Yönelttikleri Sorular ve Bunların Eğitim Açısından Değeri", *EKEV Akademi Dergisi* 15/49 (2011): 51-64.

²³¹Ahzâb 33/32.

²³²İsra 17/32. , İbn Mâce, Cihad, 43.

Sonuç olarak toplum kadın ve erkekten oluşan bir bütündür. İslam dini sağlıklı bir toplum düzeni oluşturmak ve her iki cinsin sınırlarını korumak adına hem kadına hem de erkeğe bazı kısıtlamalar getirmiştir. Buradaki amaç kişilerin özgürlüğünü kısıtlamak veya amaç onları sosyal hayattan men etmek değildir. Amaçlanan husus, bir takım tedbirler sayesinde meşru alanların gayri meşru alanlara dönüşmesini engelleyerek bireysel ve toplumsal huzuru tesis etmektir.

1.2. KADIN ALGISINDA TOPLUMSAL NORMLARIN ETKİSİ

İnsan, doğası gereği sosyal ve kültürel bir varlıktır ve ait olduğu topluluğun bir parçası olarak yaşamını sürdürür. Toplum içinde var olma ve birlikte yaşama gereksinimi, bireyin çevresindeki ilişkilerini belirli bir düzende şekillendirmesini zorunlu kılar. Bu düzenin sürdürülebilirliği için bireylerin toplumsal kurallara uyum sağlaması kaçınılmazdır. Toplumsal kurallar, insanın doğasından kaynaklanan bir gereklilik olup, bireyin kurduğu ilişkiler sayesinde toplumun ayrılmaz bir unsuru haline gelmesini sağlar. Toplum düzenini sağlamak ve ilişkileri belirli bir düzende tutmak adına temel kontrol mekanizması yasalar olsa da, resmi kuralların dışında toplumun kendi değer yargılarından doğan birtakım sosyal düzenleyiciler de bulunmaktadır. İnanç biçimleri, değerler, duygular, ahlaki kabuller, örf ve adetler gibi unsurlar, toplumsal normlar olarak kabul edilir ve bireylerin davranışlarını yönlendiren önemli faktörler arasında yer alır.²³³ Toplum bu normlar aracılığıyla bireylerin kimliklerini, rollerini ve yaşam biçimlerini yönlendirir.

Toplumsal normlar bireylerin rollerini ve davranışlarını çeşitli şekillerde etkileyebilir. Bu etkiler, bazı durumlarda kadınlar üzerinde daha belirgin hale gelebilir. Kadınlara atfedilen toplumsal roller, genellikle belirli kalıplar doğrultusunda şekillenir. Bu kalıpların oluşumunda aile yapısı, kültürel değerler ve gelenekler önemli bir rol oynayabilir. Tarihsel ve toplumsal süreçler içerisinde inşa edilen cinsiyet ayrımı yaratılış özelliklerinin de etkisiyle, kadınlara çoğunlukla pasif, çekingen, korunmaya muhtaç ve savunmacı roller yüklemiştir.²³⁴ Toplum, kadınlara belirli roller atfederken onlardan aynı anda birden fazla rolü üstlenmelerini bekler; ev kadını, anne ve çalışan birey rollerini eş zamanlı yürütmelerini adeta zorunlu bir norm haline getirir. Bunun yanında, kadına yönelik güzellik algısı, namus anlayışı, cinsellik ve şiddet gibi

²³³Asena Altın Gülova - Güngör İlerler, “Örgütsel Kurallar ve Normlara Uyuma Davranışına Örgüt Kültürü Bağlamında Kavramsal Bir Bakış”, *İzmir Democracy University Social Sciences Journal*, (2020), 107.

²³⁴Orhan Bingöl, “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16 (Özel Sayı I) (2014), 109.

meseleler, toplumsal normların dayattığı çerçeveler içinde değerlendirilir ve bu durum kadınların yaşamını doğrudan ve dolaylı olarak etkiler. Bu başlıkların bazılarını ayrı ayrı ele almak, toplumsal normların kadın algısını nasıl etkilediğini göstermek, çalışmamız açısından yararlı olacaktır.

Toplum, kadın ve erkekte cinsiyetleri doğrultusunda farklı özellikler sergilemelerini bekler. Bu beklentiler, 'toplumsal cinsiyet kalıp yargıları' (stereotipler) olarak adlandırılır ve bireylerin rollerini, davranışlarını ve sosyal ilişkilerini şekillendirirler. Kadınlara dair kalıp yargılar; toplumun kültürü, geleneksel değerleri, ekonomik yapısı ve dini inanışlarıyla şekillenerek ortaya çıkar. Bu durum, toplumsal yaşamda cinsiyet kimliği, işbölümü, roller ve davranışlar açısından belirgin farklar oluşturur. Kalıp yargıların en önemli özelliği ise, değişime karşı dirençli olmalarıdır. Dolayısıyla insanlar da bu kalıpları benimser ve içselleştirirler.²³⁵

Diğer taraftan kalıp yargıların içselleştirilmesine dair örnekler halkın dilindeki atasözleri ve deyimlere de yansımıştır. Atasözleri ve deyimler incelendiğinde, evliliğin temellerine ilişkin pek çok unsur ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Bunlar arasında evlenilecek kadında aranan nitelikler, evlilik yaşı, evliliğin kadın açısından taşıdığı anlam, eş seçiminde ailenin rolü gibi konular öne çıkmaktadır. Ayrıca eşler arasındaki ilişki biçimi, çocuk sahibi olma sürecinde cinsiyet tercihi, çocukların anne ve babalarıyla kurduğu özdeşimde cinsiyetin belirleyici rolü gibi meseleler de sözlü kültürde kendine yer bulur.

Toplumsal normların kadınlara yüklediği önemli başlıklardan biri de, onlara atfedilen geleneksel rollerdir; bu çerçevede, erkeklerden güçlü olmaları ve ailelerinin geçimini sağlamaları beklenirken, kadınların ise sabırlı, anlayışlı olmaları, ev işlerini yürütmeleri ve insan ilişkilerini düzenlemeleri toplumsal bir beklenti haline gelmiştir. Bu durum, geleneksel toplum ve aile yapısında kadın ve erkek rollerine ilişkin kalıplaşmış beklentilerin varlığını ilk bakışta ortaya koyan yargılardır. Bu yargıların dışında kendisine yüklenen rollerin başında “anne” olma sıfatı gelir. Bu sıfata iki açıdan bakmak bu rolü anlamada bize yardımcı olacaktır.

Bu önemli rolün birinci yönü kadının biyolojik olarak anne olmasıdır. Bu süreç; bebeğin anne karnında taşınmasını, doğumunu ve emzirilmesini içeren fiziksel işlevlerdir. Diğer yönü ise bebeğin büyütülmesi sürecinde beslenme, ilgi ve sevgi,

²³⁵Yasemin Apalı, “Sosyolojik Açıdan Kadınlara İlgili Kalıp Yargılar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2011), 49-64.

fedakarlık ve sorumluluk gibi bebeğin tüm ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik daha bir çok husus annelik rolünün bir parçasıdır. Bu rolün yeterli karşılanmadığı baskısı kadın üzerinde farklı sonuçlar doğurur. Bu sebeple anneliğin, babalıktan daha kapsamlı, daha önemli ve zorunlu görülmesi; ideal ve en iyi anne olmak gibi beklentilerle kadın kimliğinin şekillenmesine yol açar.²³⁶

Kadına yüklenen bir diğer rol ise ev hanımlığı rolüdür. Toplumların benimsediği normlara göre ‘ev hanımlığı’ kadın işlerinin en başında gelir. Bu rol hakkında ilk sosyolojik çalışmayı yapan Ann Oakley'dir.²³⁷ Ev hanımları, günlük yaşamda çamaşır ve bulaşık yıkamaktan yemek hazırlamaya, çocuk ve yaşlı bakımından ev temizliğine kadar birçok işi karşılık beklemeden yerine getirmektedir. Tüm bu çalışmalar, büyük bir emek ve zaman gerektirirken, ekonomik bir değer olarak görülmemesi onların katkılarının göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Ann Oakley de yaptığı çalışmalarda, ev kadınlarının bu sebeplerden dolayı memnuniyetsizliğini tatmin olamamaları gibi önemli detayları dile getirmiştir. Bu emeğin takdir edilmesi ve ev hanımlığının bir meslek olarak kabul edilmesi, kadınların yaşadığı memnuniyetsizliği azaltabilir. Ev içi emeğin toplumsal ve ekonomik açıdan değer görmesi, kadınların katkılarının daha adil bir şekilde değerlendirilmesini sağlar.

Toplumsal normların kadınlar üzerindeki etkisini gösteren bir diğer önemli başlık ise namus ve cinsellik konularıdır. Cinsiyet rolleri üzerine yapılan araştırmalar, kadınlara ilişkin özelliklerin genellikle daha olumsuz bir biçimde olduğunu ve toplumun kadınlardan ne beklediğini belirgin bir şekilde ortaya koyduğunu gösterir. Aksu Bora ve İlknur Üstün'ün gerçekleştirdiği çalışmada da bu durum açıkça görülür. Bu çalışmada göze çarpan en dikkat çekici husus ise kadınlık rolünün; kadınlar için emek ifade ettiği, erkekler için ise namus ve itaat anlamına geldiğidir.²³⁸ Kadınlar üzerinde ciddi bir baskı unsuru olarak sadece kadın üzerinden ele alınan namus kavramı, birtakım yanlış uygulamaları da ortaya çıkarmaktadır. Bu durum cinsellik üzerinden kadını değersizleştiren, namus temizleme adı altında cinayeti ve kadına şiddeti meşru gören bir boyuta kadar varmaktadır. Toplumdaki kadın üzerinden yapılan bu olumsuz algının yıkılması ve namus adı altında işlenen cinayetlerin önlenmesi için en etkili yol

²³⁶Aylin Cengiz, *Kadın Ruh Sağlığı ve Toplumsal Cinsiyet; Antalya İlinde Bir Klinikte Uygulama* (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 19.

²³⁷Gülser Akçakaya - Yücel Can, “Ev Kadınlığının Sosyolojik Analizi: Kayseri Örneği”, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 7/4 (2024), 387.

²³⁸Aksu Bora - İlknur Üstün, “*Sıcak Aile Ortamı*”: *Demokratikleşme Sürecinde Kadınlar ve Erkekler* (İstanbul: Tesev, 2008), 43.

eğitimidir. Bu konu, okullarda ve medyada sıkça gündeme getirilerek toplumsal farkındalık artırılmalı, dinin ve ahlaki normların olmasını istediği bilinç düzeyi için toplumsal algı harekete geçirilmelidir.

Sonuç olarak toplumsal normlar, bireylerin sosyal hayattaki rollerini ve kimliklerini biçimlendirmede güçlü bir etki gösterir. Bu normların yoğun etkisi, cinsiyet söz konusu olduğu zaman erkeklerden ziyade kadınlar üzerinde daha çok hissedilmektedir. Bu sebeple söz konusu etkilerle oluşan normlar kimi zaman olumsuz değerleri meşrulaştırmada bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, toplumsal normlar kabul edilirken ve içselleştirilirken eleştirel bakış açısıyla yeniden değerlendirilmelidir.

2. İNANÇ VE AHLAKIN DAVRANIŞLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

İnsanoğlunun varoluşundan bu yana yöneldiği temel sorulardan biri, “Nasıl yaşamalıyım?” sorusudur. Bu soruya verilen cevaplar, bireyin davranışlarını şekillendirir. İnsan davranışları ise, sadece biyolojik ve psikolojik faktörlerle açıklanamayacak kadar çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bireyin neyi, neden yaptığı; hangi koşullarda nasıl davrandığı gibi sorular, sosyal bilimler ve dini düşüncenin özellikle üzerinde durduğu konulardır. Buna göre davranışların şekillenmesinde etkili olan en temel unsurların bireyin sahip olduğu inançlar ve benimsediği ahlaki değerler olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu iki kavram; insanın düşünce yapısını, dünyaya bakışını ve davranışlarını etkilerken bireyin hayatı anlamlandırma çabasına da temel oluşturur. Bu bölümde her iki başlığın kişinin davranışlarını nasıl etkilediği detaylıca incelenecektir.

2.1. İNANCIN İNSAN DAVRANIŞLARINI YÖNLENDİRME GÜCÜ

İnsanın mutlu ve huzurlu bir hayat sürebilmesinde, sahip olduğu erdemli davranışların belirleyici bir rol oynadığı bir gerçektir. Bireyin kendi iç dünyasında şekillenen tutum ve değerler, sadece kişisel yaşamını değil, aynı zamanda ailesi ve içinde bulunduğu toplumla olan ilişkilerini de doğrudan etkiler. Ahlaki olgunluğa sahip bir birey olabilmek, hem maddi hem de manevi açıdan fayda sağlayan davranış becerilerini kazanmakla mümkün hale gelir. Bireyin arzu edilen karakter ve tutumları kazanmasının hangi faktörlere bağlı olduğu uzun yıllardır süregelen bir tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların merkezinde, kimi zaman bireyin doğuştan getirdiği genetik özelliklerin, kimi zaman ise içinde bulunduğu sosyal çevrenin davranış üzerindeki etkisinin daha belirleyici olduğu görüşleri yer almıştır. Davranışların bireyden bireye,

bölgeden bölgeye veya ulustan ulusa birtakım farklılıklar gösterdiği dikkat çekmekle birlikte davranışları yönlendiren belli faktörlerden bahsetmek mümkündür. Çalışmamızın bu kısmında dini inançların, kişilerin davranışlarına nasıl ve hangi yönlerden etki ettiği, bu konuda temel belirleyenlerin neler olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Din, bireylerin davranışlarını şekillendiren, toplumsal yapıyı derinden etkileyen, bireylere ve toplumlara ait her alanda din olgusunun etkilerini görmek mümkündür.²³⁹ Hem kişisel yaşamda hem de toplum içinde belirleyici bir rol oynayan din, insanların değerlerini, tutumlarını ve sosyal ilişkilerini yönlendiren güçlü bir mekanizma işlevi görür. Din, temel olarak inanma üzerine inşa edilmiş bir sosyal kurumdur. Bireyin belirli bir dine mensup olması, o dinin öğretilerine inanmasını, doğruluğunu kabul etmesini ve ona güven duymasını gerektirir. Aynı zamanda, dinin sunduğu değer yargıları ve davranış kalıpları birey tarafından benimsenerek günlük yaşamda rehberlik eden bir sistem haline gelir. Her din kendisini kabul eden mensubundan, değer yargılarına uygun hareket etmesini, iyi-kötü, haram-helal sınırlarını gözeterek davranış sergilemesini bekler. Bu davranışların çeşitliliğine bakıldığında iki şekilde ortaya çıktığı görülür. Bunlardan birisi; ilahi güç ve otoriteye yönelik davranış şekli, diğeri ise; yaratılanlarla olan ilişki şeklidir. Davranış bilimlerinin konu alanı ise sadece ikinci tür davranışlardır.²⁴⁰ Dini ilimlerde insan davranışının açıklanışı, sosyal bilimlerdeki yaklaşımlardan farklıdır. Psikoloji, sosyoloji gibi sosyal bilimlerde insan davranışları genellikle çevresel etkenler, içgüdüler, bilinçaltı süreçler, zihnin işleyiş yasaları ya da toplumsal gelişim gibi faktörlerle açıklanırken, dini düşüncede bu tür sebeplerin yerini sınırsız bilgi, irade ve kudret sahibi olan Allah alır.²⁴¹ Dini düşüncede insan davranışı sadece dışa yansıyan eylemlerle sınırlı değildir; sevmek, inanmak, düşünmek, kuşkulanmak gibi içsel yaşantılar da davranışın bir parçası sayılır. Bu anlayış, zahiri (görünen) ve bâtını (içsel) ameller ayrımıyla ifade edilir. İmanın kalpte başlayan ama davranışlarla desteklenmesi gereken bir süreç olduğu vurgulanır.²⁴²

Kur'an'da ve diğer dini kaynaklarda, imanla birlikte yapılan iyi işler “sâlih amel” olarak tanımlanır ve dünya ile ahiret mutluluğunun ancak iman edip salih ameller

²³⁹Hasan Yavuzer - Esra Cihan, “Din Toplum İlişkisi”, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 6/4 (2023), 109.

²⁴⁰Galip İsen - Veysel Batmaz, *Ben ve Toplum* (İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2006), 170-174.

²⁴¹Murat Kobyay, “Sosyal Bilimler ve Dini İlimlerde Davranış Tasavvuru”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 6/12 (Temmuz 2012), 192.

²⁴²Uludağ, “Amel”, 3/14-15.

işlemekle mümkün olacağı belirtilir. Aynı zamanda, yapılan davranışların değerinin, kişinin niyetine bağlı olduğu vurgulanır; yani Allah insanların amellerini onların niyetlerine göre değerlendirir. Ancak Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle yapılan amellerin makbul ve sevaba vesile olacağı vurgulanır.²⁴³ Kur'an ve Sünnet, güzel ahlakın önemini sıkça vurgular ve ahlaklı davranışları imanının olgunlaşmış bir göstergesi olarak kabul eder. İslam hukukunda ise, insanın sorumlu tutulabilmesi için irade ve güç sahibi olduğu varsayılır; dolayısıyla insan davranışları hem dini hükümlere konu edilir hem de bu davranışların hem bu dünyada hem de ahirette sonuçları olduğuna inanılır.²⁴⁴ Tasavvuf ise bu genel yaklaşıma ek olarak, sadece dışsal davranışlara değil, kişinin iç dünyasına da yoğunlaşır; dünyaya bağlılığı azaltmayı ve Allah'ın iradesine tam teslimiyeti ön plana çıkarır.²⁴⁵

Bu bağlamda din, bireylerin aşkın bir varlıkla bağ kurmasını sağlayarak, onların içsel bütünlüğünü ve tutarlılığını güçlendiren önemli bir unsur olarak da ön plana çıkar. İnsanların manevi dünyalarından kopmadan, toplumsal birliktelik içinde olumlu davranışlar sergilemelerine ve kendilerini geliştirmelerine katkıda bulunur. Bu yönüyle din, toplumsal huzurun korunmasına yardımcı olurken, bireylerin karşılaştıkları zorluklar karşısında psikolojik dayanıklılık kazanmalarına da destek olur. Aynı zamanda, toplumsal düzenin sağlanmasında etkili bir rol oynayarak, bireylerin etik ve ahlaki değerler çerçevesinde hareket etmelerini teşvik eder. İlâhi kaynaklı olan din, bünyesinde inanç, ibadet ve ahlak kurallarını barındırarak onu kabul eden birey ve toplumun hayatına yön verici bir özelliğe sahiptir.²⁴⁶ Böylece din, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde denge ve uyumu sağlayan güçlü bir mekanizma olarak işlev görür.

Kişilere karakter ve irade eğitimi sağlayarak beklenen ahlaki davranışların gerçekleşmesine katkı sunan en önemli unsurlardan birisi ibadet alışkanlığıdır. İbadetler, bireyin kişilik ve karakter gelişiminde düzenleyici ve dengeleyici bir role sahiptir. Bilinçli bir şekilde yerine getirildiğinde, kişinin hem içsel dünyasını şekillendirmesine hem de dış çevresiyle olan ilişkilerini güçlendirmesine katkı sağlar. Allah'ın huzurunda olduğunu bilinçli bir şekilde hisseden insan, hayatını ilâhi emirler doğrultusunda gözden geçirir ve davranışlarını bu çerçevede şekillendirir. Kendini

²⁴³“Temel İslam Ansiklopedisi” (İstanbul: İSAM, 2021), 1/292.

²⁴⁴Zekiyüddin Şa'ban - İbrahim Kâfi Dönmez, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1990), 205-206.

²⁴⁵Reşat Öngören, “Tasavvuf” (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2011), 40/120.

²⁴⁶Uysal, “Dindarlığın Ahlâkî Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2005), 42.

değerlendirerek içsel bir denetim mekanizması oluşturur. Bu bilinç, bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerine de yansır; saygılı, dürüst ve adil bir tutum sergilemesine vesile olur.

Bu açıdan Kur'an-ı Kerim'in sıklıkla vurguladığı 'salih amel' kavramı, bireyin hem kendisiyle hem de çevresiyle uyum içinde yaşamasına yardımcı olan eylemleri ifade eden geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu kavramın ifade ettiği ahlaki değerlilik yaşantısını benimseyen bir kişi; iyilikseverlik, dürüstlük, şefkat, sabır, güvenilirlik ve adalet gibi daha birçok erdemi içselleştirerek karakterini bu değerler doğrultusunda şekillendirir. Böylece birey, hem kendi iç huzurunu sağlar hem de toplumsal düzene sahip olduğu olumlu hasletlerle katkıda bulunur. Olumlu kişilik özelliklerini benimseyen insan; nefret, zulüm, yalancılık, ihanet, haset ve güvenilmezlik gibi olumsuz davranışlardan uzak durarak toplumsal birlikteliği güçlendirir.²⁴⁷ Bu yönüyle din, bireyin ahlaki gelişimini destekleyen ve toplum içinde sağlıklı ilişkiler kurmasını sağlayan, daha huzurlu ve dengeli bir toplumun oluşmasına zemin hazırlayan önemli bir kurumdur. Bu yönüyle din; insanların, duygu, düşünce ve davranışlarını belirleyen ve yönlendiren güçlü bir mekanizma oluşturmaktadır. Zira dini değerler bir takım motivasyon ve eğitim süreçleriyle irade eğitimi sağlayarak ahlaki davranış kalıplarının benimsenmesi ve içselleştirilmesinde güçlü bir rol oynamaktadır.²⁴⁸

2.2. AHLAKIN BİREYLER ÜZERİNDEKİ YAPTIRIM GÜCÜ

Toplumların düzenini sağlamaya yarayan ahlak, bireylerin davranışlarını yönlendiren ve sosyal ilişkilerin devamlılığını mümkün kılan güçlü bir normatif sistemdir. Bu sistem, sadece bireyin içsel kabulleriyle sınırlı kalmayıp, dışsal normlar aracılığı ile de işlerlik kazanır. Aynı zamanda ahlak, kişi üzerinde belirli davranış yargılarını benimsetme ve sapmalar karşısında tepki üretme gücüne de sahiptir. Bu durum, ahlakın bir yaptırım gücüne sahip olduğunu ortaya koymakta; kişilerin davranışlarını kısıtlayan, yönlendiren ve şekillendiren bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahlakın bu işlevi, onun sadece etik bir kavramdan olmaktan öte, toplumsal düzenin korunmasında etkin bir rol üstlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, ahlaki yaptırımların ve onu destekleyen unsurların neler olduğunu incelemek çalışmamız açısından yararlı olacaktır.

²⁴⁷Akif Hayta, "U. Ü. İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İbadet ve Ruh Sağlığı (Psiko-Sosyal Uyum) İlişkisi Üzerine Bir İnceleme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 9/9 (2000), 2.

²⁴⁸Sümeyye Yıldırım, *İbadete Devam Sıklığı İle Ahlaki Olgunluk ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 47.

Yaptırım; kanun, ahlak gibi buyrukların yerine getirilmesi, kurallara karşı yapılan aykırı davranışlara verilen ceza olarak tanımlanır.²⁴⁹ Ahlaki yaptırım ise, bir kuralın yerine getirilmesinde caydırıcı veya teşvik edici güce sahip motivasyon anlamına gelir. Ahlaki yaptırım iki bakış açısı ortaya koyar. Bunlardan birincisi ahlakın bizzat yaptırım türü olması ikincisi ise ahlakı yaptırıma destek veren tüm yaptırım çeşitleri olarak algılanmasıdır.²⁵⁰ Bireyler yaptıkları davranışlar için farklı yaptırım türlerine maruz kalabilirler: Kişiler arası ilişkilerin belirlediği sosyal hayatın zorunlu bir gereği olarak karşımıza çıkan yaptırım türlerini şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

Ahlaki Yaptırım: Bu yaptırım türü bir taraftan övgü, takdir, kötüleme ve ayıplama şeklinde dış yönüyle ortaya çıkarken; diğer taraftan manevi tatmin veya vicdan azabı şeklinde iç boyutuyla kendini gösterir. Ahlaki yaptırım alanı diğer yaptırım türlerinden daha geniş bir alana sahiptir ve esas itibarıyla hukuki yaptırımdan daha önce gelir. Zira hukuki yaptırımlar işin resmi boyutunu oluştururken ahlaki boyut bireyin vicdani ve manevi yönünü esas aldığı için daha kapsamlı ve daha güçlüdür.²⁵¹ Ahlâkî yaptırımlar, hem bireyin iç dünyasında (vicdan azabı, manevi tatmin gibi) hem de toplumda (övgü, ayıplama gibi) etkisini gösteren çift yönlü bir yaptırım türüdür. Bu yönüyle yalnızca dışsal yaptırımlara dayanan hukukî ve toplumsal yaptırımlardan ayrılır. Ancak bazıları, ahlâkî yaptırımların içsel yönü ağır bastığı için bunları etkisiz veya zayıf olarak görme yanlışlığına düşmektedir. Onlara göre hukuk cezalandırır, toplum kınar ama vicdan sadece bireyin içindedir. Oysa ahlâkın etkisi hukuktan daha geniştir. Hukuk yalnızca açık ihlalleri görebilirken, ahlâk niyetleri, kişilik boyutlarını ve derin içsel durumları fark edebilir. Hâkimin vicdanı da bu nedenle hukuku tamamlayıcı bir rol oynar. Ahlâk, hukukun ulaşamadığı alanlara nüfuz edebilir. Ahlâkî yaptırımların hukuk kadar etkili olmadığı da doğru değildir. İnsanların bu yaptırımlardan kaçması, onların etkisizliğinden değil, sonuçlarının farklı oluşundandır. Ahlâkî yaptırımlar bazen hukuktan daha dar, bazen onunla eşit olabilir. Ayrıca hem evrensel (mutlak) hem de kültüre bağlı (izafi) yönleri bulunduğu için zamanla değişebilir. Ahlâkî çelişkiler ve kişilik çatışmaları arttıkça bu yaptırımlar daha belirgin hâle gelir; aksi durumlarda etkisi zayıflayabilir.²⁵² Bu sebeple ahlaki yaptırımdan bahsedildiği zaman resmi ve teorik bir

²⁴⁹<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2025)

²⁵⁰Zeki Aktaş, “John Stuart Mill’in Faydacılık Teorisinde ‘Ahlaki Yaptırım’ Problemi”, *Liberal Düşünce Dergisi* 107 (2022), 2.

²⁵¹Hilmi Ziya Ülken, *Ahlâk*, ed. Gülseren Ülken (İstanbul: Ülken yayınları, 2001), 266.

²⁵²Hüsameddin Erdem, *Ahlak Felsefesi* (Konya: HÜ-ER Yayınları, ts.), 94-95.

çerçeveden ziyade daha derinlikli ve güçlü bir motivasyon kaynağından bahsediyoruz demektir. Örneğin; dindar bir birey için Allah korkusu ve saygısı, vicdanından gelen sesi dinlemeyen bir suçlu için kanun korkusu, toplumun kötölemesi ve dışlamasından çekinenler için kamuoyu baskısı, kişiliğini oluşturmaya başlayan bir birey için benlik ve gurur duygusu gibi hususlar ahlakın farklı şekillerde ortaya çıkan yaptırımlarıdır.²⁵³

Hukuki Yaptırım: Toplumlar için bir yaptırım türü olan hukuk; kişiler arası ilişkileri düzenlemeyi amaçlayan, insanların haklarını koruyarak huzurlu ve özgür bir ortam oluşturmaya amaçlayan ve uyulması zorunlu olan kurallardan oluşmaktadır. Bu yaptırım türünü diğerlerinden ayıran en önemli özellik; kaynağının zor kullanma gücünü elinde bulunduran devlet olmasıdır.²⁵⁴ Kanunların ihlali durumunda ortaya çıkan hukuki yaptırımın asıl amacı, toplumda herhangi bir kötülük ortaya çıkmadan onu önlemeye çalışmaktır. Kötülüğün gerçekleştiği durumda ise toplumdaki düzeni sağlamak adına, kuralları ve ilkeleriyle haksızlığı giderme gücünü elinde bulundurur.

Hukukun oluşturduğu yaptırım sistemi, içerisinde cebri barındırdığı için caydırıcılığı yüksektir. Fakat Herbert Lionel Adolphus Hart'ın²⁵⁵ (ö.1992) ifadesine göre; yaptırımların caydırıcılığı hukuka uymayı kolaylaştırırsa da bu tek ve yeterli bir etken değildir.²⁵⁶ Zira insanlar hukuk kurallarına uymayı ahlaka uygun bulurlar. Toplumlara duyulan saygı ve hukuka olan güven kişileri hukuka uygun davranmaya sevk eder. Bununla birlikte değişen ve gelişen dinamik toplum yapısı yalnızca zorlayıcı hukuk ilkeleriyle düzelmez. Diğer ahlaki kurallar, hukuki yaptırımın tamamlayıcısı olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple hukuk ile ahlak arasında güçlü bir bağın olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Her iki norm da etik kavramı altında toplanır. Her ikisinin de kişi ve toplum için zarureten doğdukları ve apriori tespitlerinin mümkün olduğu gerçeği bilinmektedir.²⁵⁷ Hukuk ve ahlakın insan davranışlarını düzenlemesi açısından birbirlerini tamamladıkları görülmektedir.

Vicdani Yaptırım: Vicdan, bireyin kendi niyet ve eylemlerini, sahip olduğu ahlaki değerler doğrultusunda değerlendirmesine yardımcı olan içsel bir rehberdir. Kişi, vicdanı sayesinde yaptığı veya yapmayı düşündüğü davranışları sorgular ve kendi etik

²⁵³Ülken, *Ahlâk*, 270.

²⁵⁴Engin Topuzkanamış, *Hukuk ve Disiplin Modern Toplumda Hukuka Uymanın Dayanakları* (İstanbul: Zoe Kitap, 2019), 13-17.

²⁵⁵20. yüzyılın önde gelen hukuk filozofu ve önde gelen siyasi filozoflarından biri olan İngiliz filozof, öğretmen ve yazar. (bkz. <https://www.britannica.com/biography/H-L-A-Hart>)

²⁵⁶Fatma Betül Schrawala, “Hukuk, Ahlak ve Etik İlişkisi”, *Eskişehir Barosu Dergisi* 8/2 (ts.), 256-257.

²⁵⁷İsmail Kılıçoğlu, *Ahlak-Hukuk İlişkisi* (İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 1988), 336.

anlayışı çerçevesinde şekillendirir. Vicdan; yanlış ve doğruyu, kötüyü ve iyiyi ayırt eden; kötülükten acı, iyilikten haz duyan içsel bir yeti olarak tanımlanmaktadır.²⁵⁸ Kişi bu yeti sayesinde herhangi bir davranışı yerine getirdiğinde hissettiği içsel huzur ve memnuniyet duygusu veya aksi durumda hissettiği huzursuzluk ve rahatsızlık duygusu ahlaki öznenin doğrudan vicdanında oluşan tepkinin sonucudur. İnsana ait duygu ve eylemleri yargılayan vicdan, yaşanan hayatta nasıl davranmamız gerektiğini bilmeye yardımcı olur. Vicdan meydana getirdiği otokontrol mekanizmasıyla insanı kendine getirmeye, ahlaki bir hayata uyum sağlayacak bir gelişime çağıran hakiki benliğin sesidir. Vicdanın bir başka boyutu ise kendini ahlak ve değerler eğitimi göstermesidir. Bu eğitim sayesinde kişi kimsenin görmediği, duymadığı bir ortamda bile kötülük işlemekten uzak kalabilir.

Dini Yaptırım: Dinî ve ahlâkî bir görev yerine getirildiğinde ahirette karşılık olarak kazanılan ödül (cennet) veya yerine getirilmediğinde karşılaşılan ceza (cehennem), bir yaptırım olarak ortaya çıkar. Bu tür bir yaptırımın gerçekleşebilmesi için, eylemi gerçekleştiren kişinin kendisini belirli bir davranış biçimine yönlendiren bir güce sahip olması gerekmektedir. Bu yaptırımın da geçerli olabilmesi için ancak bir yaratıcıya inanmakla mümkün olur. İmandan kaynaklanan müeyyideler olmadan diğer bütün müeyyideler yetersiz kalır. Bu sebeple bütün ilahi dinler diğerlerinden eksik kalan yanları dini ve uhrevi yaptırımlarla tamamlamışlardır.²⁵⁹

Uhrevi yaptırımlara göre; bu dünyada inançlı olup doğru ve erdemli davranışlar sergileyenler, ahirette ödüllendirilecek ve sonsuz mutluluğa erişecek; inanmayan, iyiliği terk eden ve kötülüğe yönelen kimseler ise, dini ve ahlaki sorumluluklarını yerine getirmedikleri için işledikleri suçların karşılığını adaletle alacaklardır. Bu sebeple ahlakın en kuvvetli gücü uluhiyet fikri ve ahiret inancıdır.²⁶⁰ Zira bu ikisinden de mahrum olan bir kimsenin kötülüğe daha çabuk düşmesi ve yolunu kaybetmesi daha kolaydır. Bu nedenle etkili bir yaptırımın sağlanabilmesi için ahlaki öğretilerin vahiy temelli olması gerekir. Zira insan duygu, arzu ve heveslerinin etkisiyle aklın yaptırım gücünü kullanamayarak yoldan sapabilir. Böyle bir durumda, akla da yardımcı olarak irade motivasyonu sağlayacak değişmez ve güçlü bir kaynağa ihtiyaç vardır, bu da ancak din olabilir.

²⁵⁸Ömer Faruk Erdem, “Vicdan ve Vicdanın Ahlâkî Değeri Üzerine Bir İnceleme”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 21/2 (2021), 782.

²⁵⁹Mustafa Sönmez, “İmanın Ahlâkî Yaptırım Gücü”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/23 (2011), 120.

²⁶⁰A.Hamdi Akseki, *Ahlak Dersleri* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1968), 111.

Dine/vahye dayanmayan ahlaki yaklaşımlar; zaman, mekan ve kişilere göre farklılık göstereceğinden sabit bir ölçütün yokluğunu ortaya çıkarır. Dolayısıyla vahiy temelli dinin sunduğu ahlaki ilkelerin yerini hiçbir düşünce sistemi, felsefî yaklaşım dolduramaz. Zira bunun dışındaki düşünce sistemleri ve felsefî yaklaşımlar her şeye şüphe ile yaklaşırlar. Bu sebeple hiç kimse şüpheli prensiplerin esasına dayanan filleri yapmaz.²⁶¹ Kısaca denilebilir ki, kişiler üzerinde ki en etkili yaptırım gücüne sahip bakış açısı dindir. Çünkü toplumun değer yargılarından ve kanunlardan korkmakla Yaratıcıdan korkmak bir değildir. Toplumdan ve yasalardan korkan bir kimse bunların olmadığı bir yerde kötülük işleyebilecekken Allah’a gerçek manadan inanan ve O’ndan hakkıyla korkan bir kimse en gizli yerde bile kötülük işlemekten çekinir. Zira maddi yaptırımlar bir yerden sonra yetersiz kalmakta ve kalıcı çözümler sunamamaktadır.

Sosyal Yaptırım: İnsanı kötülükten alıkoyacak, himaye edecek bir diğer yaptırım türü olan sosyal yaptırım; toplumun ayıplama, kınama ve dışlama gibi sosyal baskı unsurlarına dayanır. Sosyal baskı, ahlakın hayata yansımada önemli bir yaptırımdır. Diğer yaptırımlara nazaran dağınık ve halkın görüşlerine dayanırlar. Bu yaptırım türü için iki bakış açısı ortaya atılmıştır. Bazı ahlakçılar bu yaptırımın akli esaslara dayanmadığı için adalete uymadığını söylerken, diğerleri toplumun kabullerinin ahlaki esasları korumada bir güç olduğunu kabul etmişlerdir.²⁶² Zira sosyal yaptırım toplumun göstermiş olduğu bir tepki türüdür. İşlevsel olduğunu söylemekle birlikte her zaman ideal ahlakı desteklediğini söylemek mümkün değildir.

Sonuç olarak ahlak, bireylerin davranışlarını şekillendiren ve toplumun düzenini sağlayan temel normatif sistemlerden biridir. Bu sistem, sadece bireyin iç dünyasında gelişen değer yargılarıyla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda dışsal dinamiklerle de güç kazanmaktadır. Ahlaki yaptırımlar; bireyin vicdanında hissedilen içsel sorumluluklardan toplumsal tepkilere, dini inançlardan hukuki zorunluluklara kadar uzanan çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, ahlakın birey üzerindeki yaptırım gücü; vicdani, sosyal, dini ve hukuki mekanizmalar aracılığıyla kendisini göstermekte, bireyi doğru davranışa sevk etmede etkili bir kontrol ve yönlendirme işlevi görmektedir. Bu da ahlakın birey üzerindeki yaptırım gücünün, sadece bireysel bir etik sorumluluk değil, aynı zamanda toplumsal işleyişin sürekliliğini sağlayan çok katmanlı bir denetim mekanizması olduğunu göstermektedir. Her bir yaptırım türü, bireyin farklı yönlerine

²⁶¹Muhammed İkbâl, *İslam’da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, çev. Sofi Huri (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999), 18.

²⁶²Erdem, *Ahlak Felsefesi*, 96.

hitap ederek, davranışlarının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle ahlaki yaptırımların incelenmesi, sadece bireysel davranışın değil, aynı zamanda toplumsal düzenin anlaşılması açısından da önem arz etmektedir.

3. ŞİDDETİ ÖNLEMEDE AHLAK VE DEĞERLER EĞİTİMİNİN ROLÜ

Günümüz toplumlarında artan şiddet olayları, bireysel ve toplumsal düzeyde ciddi sosyal, psikolojik ve ahlaki sorunlara yol açmakta; bu durum, şiddetin yalnızca cezai yaptırımlarla değil, aynı zamanda önleyici ve eğitsel yaklaşımlarla ele alınmasını gerekli hale getirmektedir. Şiddetin temelinde yer alan empati eksikliği, değer erozyonu ve etik ilkelere yabancılaşma gibi unsurlar, bireyin erken yaşlardan itibaren kazandığı değerlerin önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ahlak ve değerler eğitimi; bireylerin toplumsal normları içselleştirmesi, sorumlu davranışlar geliştirmesi ve öfke gibi yıkıcı duygularla başa çıkabilmesi açısından kritik bir role sahiptir. Aynı zamanda dini değerler, merhamet, sabır ve adalet gibi ilkeler aracılığıyla bireyde içsel bir denetim mekanizması oluşturarak şiddet eğilimini azaltmaktadır. Dolayısıyla ahlak ve değerler eğitimi, hem duygusal düzenleme hem de manevi yönelimler aracılığıyla şiddetin önlenmesine yönelik bütüncül ve sürdürülebilir bir yaklaşım sunmaktadır

3.1. DUYGULARIN KONTROLÜ: ÖFKE VE SALDIRGANLIKLARLA MÜCADELE

İnsanlar, düşünebilme yetisine sahip, iradeli seçimlerde bulunabilen ve yaşantılarına çeşitli tepkiler verebilen varlıklardır. Her bireyin bilişsel manada kapasitesi ve donanımı farklılık gösterdiği gibi, aynı durum karşısında verdikleri tepkiler veya tecrübe ettikleri duygular da çeşitlilik gösterir. Bu açıdan bakıldığında duyguların insan üzerindeki yönlendirici etkisi önem taşımaktadır. Duygu kavramının tam bir tanımı konusunda fikir birliği olmamakla birlikte “belli bir uyaran karşısında içsel olarak belirip davranışsal tepkiler meydana getiren yapılandırılmış hisler” şeklinde tanımlanır.²⁶³

İnsanlarda bulunan olumlu veya olumsuz duygusal özellikler normal şartlarda dengeli bir sisteme sahiptir. Hangi duygu durumunda bir dengesizlik varsa orada akıllı bir zihin yönetiminden bahsetmek mümkün değildir. Öyle ki olumsuz duyguların aşırı olduğu durumlarda öfke nöbeti geçiren bir kimse, karşısındaki kimseyi öldürecek pozisyona bile gelebilir.²⁶⁴ Bu yüzden bir kimsenin kendinde bulunan herhangi bir

²⁶³Ferda Kervancı, *Büro Çalışanlarının Duygu Yönetimi Yeterlilik Düzeylerinin Geliştirilmesinde Duygu Yönetimi Eğitimi Programının Etkisi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 28.

²⁶⁴Kervancı, *Büro Çalışanlarının Duygu Yönetimi Yeterlilik Düzeylerinin Geliştirilmesinde Duygu Yönetimi Eğitimi Programının Etkisi*, 31.

olumsuz duyguyu her yönüyle tanıması ve kontrol edebilme yeteneği kazanmasıyla mümkündür. Biz de bu bölümde duyguları kontrol altında tutabilme yöntemlerini öfke ve saldırganlık başlıkları üzerinden kapsamlı şekilde ele alacağız.

Öfke, karşılanmamış istekler, beklenmedik sonuçlar ve gerçekleşmeyen beklentiler karşısında ortaya çıkan doğal bir duygusal tepkidir. Öfke, çevresel faktörler, düşünceler ve psikolojik uyarıcıların karşılıklı etkileşimiyle şekillenen karmaşık bir duygu durumu olarak da ifade edilir. Bu yüzden ortaya çıkan öfke, yalnızca zihinsel değil, aynı zamanda fizyolojik ve duygusal bileşenler de içeren kapsamlı bir deneyim olarak değerlendirilir. Doğrudan gözlenebilen sözel ve davranışsal yollarla ifade edilebileceği gibi, dolaylı biçimde de ortaya çıkabilir. Fiziksel tepkiler arasında tokat atma, vurma, yüksek sesle konuşma yer alırken, sözel ifadeler küfür etme, tehdit savurma, aşırı eleştirel olma ve hata arama şeklinde de kendini gösterebilir. Ayrıca, tartışmacı ve saldırgan bir tutum sergilemek de öfkenin dışavurum biçimlerinden biridir.

Öfke duygusu yapısında üç unsuru barındırmaktadır. Bunlar: “*Öfkeyi ortaya çıkaran bir durum; kolayca tanımlanabilen dışsal veya içsel bir kaynak; bireyi bilişsel, duygusal ve fiziksel olarak provake eden öfke öncesi bir durum.*”²⁶⁵ Bu üç unsurun etkileşimiyle ortaya çıkan öfke duygusu, insanların yaşamları boyunca çoğu zaman yenik düştükleri ve zararlı sonuçlar meydana getiren bir özellik taşımaktadır. Öfke, korku, üzüntü ve suçluluk gibi duygular, doğaları gereği birer sorun teşkil etmezler. Ancak, bu duyguların yoğunluğu, sıklığı ve bireyin davranışlarına etkisi, çeşitli fiziksel, duygusal, sosyal ve hatta hukuki problemlere yol açabilir. Burada önemli olan öfkenin diğer duygular gibi normal bir duygu olduğunu bilerek bunun dengeli bir şekilde yönetilmesidir. Aksi takdirde uygun biçimde ifade edilmeyen öfke bireyde saldırgan davranışlara ve şiddete yönlendirir. Bireyi koruyucu özelliği de bulunan öfkenin tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. Öfkenin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi, onu kontrol altına almak ve uygun biçimde ifade etmekle mümkündür. Bu nedenle, öfkeyi bastırmak yerine, onu doğru bir şekilde anlamak ve ifade etmek büyük önem taşır.²⁶⁶

²⁶⁵Filiz Gültekin, *Saldırganlık ve Öfkeyi Azaltma Programının İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Üzerindeki Etkisi* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008), 29.

²⁶⁶Necmi Karslı, *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi (Erzurum Örneği)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011), 51.

Öfkeyi azaltmak ya da kontrol altında tutma için çeşitli yöntemler ortaya konulmuştur. Bunların başında öfkenin sağlıklı ve işe yarar olabilmesi için öncelikle varlığının kabul edilmesi ve tanınması gelir. Kişilerin kendi öfkelerini, kaynaklarını ve öfkeyi ortaya koyma biçimlerini anlaması öfkeyle mücadelenin ilk basamağını oluşturur. Bununla birlikte kişilerin; kendilerini sakinleştirmeye yönelik egzersizleri düzenli olarak yapması, nabız atışlarını ve nefesini kontrol altında tutması, kendini sakinleştirecek cümle telkinlerinde bulunması, kendini kontrol altında tutma anlamında kararlı duruş sergilemesi, öfke durumunda bulunduğunu karşı tarafa bildirmesi ortamdan uzaklaşarak kendine zaman tanınması ve olayları kişiselleştirmemesi bireyin öfkesini denetlemek adına yapabileceği bir takım önerilerdir.²⁶⁷

Ayrıca kişinin benimsediği inanca dair değerler onun öfkesini kontrol altında tutmasına da yardımcı olan bir diğer husustur. Amerikalı bilim insanları, beynin dua sırasında kendini yeniden yapılandırıldığına dair yayınladığı makaleye göre; beynin arka ve üst bölgelerinin dua ederken daha aktif hale geldiği ortaya konulmuştur. Bu durumun ise, stres anlarında daha sağlıklı ve doğru kararlar alınmasına katkı sağlayacağı ifade edilmektedir.²⁶⁸ Bu sayede ibadetlerin, ritüellerin ve dini değerlerin, günlük yaşamın getirdiği olumsuz durumlar karşısında daha dengeli davranmaya ve daha akılcı kararlar almaya yönlendirdiğini söylemek mümkündür.

Saldırganlık ise; insanlar arasında sıkça görülen, nedenleri ve sonuçları üzerine pek çok araştırmanın yapıldığı ve bu durumun kontrol altına alınması için çeşitli çözüm önerilerinin geliştirilmeye çalışıldığı bir davranış çeşididir. Literatürde farklı saldırganlık tanımları yapılsa da genel manada bir canlıya yöneltilen ve zarar verme niyeti taşıyan davranış olarak ifade edilir.

Saldırganlığın kendi içerisinde çeşitleri bulunur. Bunlar; doğrudan, dolaylı, fiziksel, sözlü, reaktif ve proaktif saldırganlık şeklindedir. Fiziksel saldırganlık; dövme, yaralama, sözlü saldırganlık; hakaret etme, küçük düşürücü ifadeler kullanma, dolaylı saldırganlık; hedef bireye sosyal manipülasyonlarla zarar verme (kişi hakkında söylentide bulunma gibi), reaktif saldırganlık; kışkırtma ve engellemelerle zarar verici davranışta bulunma, proaktif saldırganlık ise; popülerlik kazanma ya da bir hedefe

²⁶⁷Çiğdem Soykan, “Öfke Ve Öfke Yönetimi”, *Kriz Dergisi* 11/2 (ts.), 21.

²⁶⁸Kasım Tatlıoğlu - Mehmet Karaca, “Öfke Olgusu Hakkında Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 6 (2013), 1116.

ulaşmak amacıyla dışsal ödüllerle kontrol edilen ve hedefe zarar veren saldırganlık türleridir.²⁶⁹

Bu bağlamda saldırgan davranışları ortaya çıkaran etkenleri doğru tanımlamak soruna yönelik çözümlerin bulunmasını da kolaylaştıracaktır. Olumsuz bir duygunun kontrol altına alınması ancak sorunun kökenine, nedenlerine inmekle mümkün olabilir. Saldırganlığın ortaya çıkmasında aile yapısı, hormonal ve kimyasal etkiler, kişilik bozuklukları, engellenme hissi, kitle iletişim araçlarının etkisi, çevresel faktörler ve sosyo-ekonomik koşullar önemli rol oynar. Bu unsurlar, bireyin saldırgan davranışlar sergilemesine zemin hazırlayarak şiddetin yayılmasına katkıda bulunur. Bu sebeple saldırganlık davranışını engellemek ya da ortadan kaldırmak için nedenleri ortadan kaldıracak çözümlere ihtiyaç vardır. Bununla birlikte saldırganlığın kontrol altına alınmasında ilaç tedavisi, grup halinde yürütülen psikolojik danışma süreçleri, akılcı duygusal terapi yöntemleri, kas gevşetme teknikleri ve bilişsel davranışçı yaklaşımla harmanlanmış bireysel ve grup terapileri etkili bir şekilde kullanılan yöntemler arasındadır.²⁷⁰ Bu yöntemler, saldırganlık eğilimlerini azaltmaya ve bireylerin bu olumsuz duygularla sağlıklı başa çıkma mekanizmalarını geliştirmelerine yardımcı olur.

Yukarıda yer alan duyguların kontrolü ve öfke-saldırganlıkla mücadele başlığı için dini bir perspektif çizmek de çalışmamız açısından yararlı olacaktır.

İnsanların sergilediği davranışların temelinde duyguları, düşünceleri, inançları ve içinde yaşadıkları toplumun kuralları yatar. Din de, insanın ruh sağlığını koruyan, davranışlarını kontrol etmesini sağlayan temel dinamiklerden birisidir. Zorlu yaşam anlarında dinin sunduğu manevi destek; bireylerin depresyon, öfke, umutsuzluk, yalnızlık gibi olumsuz duygularla başa çıkmasına yardımcı olur. Bu sebeple insan yaşamına rehberlik eden ve ihtiyaç duyulan her türlü bilgiyi içeren Kur'an-ı Kerim, bireylerin düşünce ve davranışlarını şekillendirirken yalnızca akla hitap etmekle kalmamış, bireyleri eğitirken hem akıllarını hem de duygularını dikkate almıştır. Bu eğitim yapılırken Hz. Peygamberin örnekliğiyle somut hale getirilmiştir.

Muhammed Hâmid et-Tehânevî (1158/1745), öfkeyi intikam duygusuyla hareketlenen ruhun, bedensel dışavurumuna yol açan nefsânî bir hâl olarak tanımlarken, Ebü'l-Bekâ Kefevî (1095/1684) de gazabı, öfke duyulan kimseye zarar verme arzusuyla

²⁶⁹İlknur Tayınmak, “Önyargılı Tutumlar ve Saldırganlık”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 4/1 (2020), 72.

²⁷⁰Gültekin, *Saldırganlık ve Öfkeyi Azaltma Programının İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Üzerindeki Etkisi*, 39.

ortaya çıkan bir eğilim olarak ifade eder.²⁷¹ Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere öfke, insanın iç dünyasında güçlü bir hareketliliğe neden olan, yönlendirilmediğinde ise zarara yol açabilecek bir duygu olarak karşımıza çıkar. İslam ahlakı bu güçlü duyguyu tamamen bastırmayı değil, onu anlamlı ve kontrollü bir biçimde yönlendirmeyi öğütler. Bu bağlamda, öfkenin ancak Allah'ın rızasına uygun bir durumda ve ölçülü biçimde ortaya konması, makbul görülebilecek bir istisna olarak değerlendirilir. Hem Kur'an'da hem de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söz ve davranışlarında, öfkeyi kontrol etmenin önemi üzerinde sıkça durulmuş, affetmenin ve sabrın erdemine vurgu yapılmıştır. Bu anlayış, İslam ahlakının temelini oluşturan güzel ahlak ilkeleriyle de birebir örtüşmektedir.²⁷² İşte bu çerçevede, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde öfkenin nasıl ele alındığına bakmak, bu duygunun ne şekilde yönlendirilmesi gerektiğini anlamamız açısından yol gösterici olacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de öfkeyi anlatmak için en yaygın kullanılan kavram “gazap” olmakla birlikte, bu duygunun yoğunluk ve niteliğine bağlı olarak “gayz”, “esef”, “suht” ve “hiddet” gibi farklı kelimelere de yer verilmektedir.²⁷³ Bu kavramlarla birlikte Kur'an'ın birçok ayetinde yer alır.²⁷⁴ Bu ayetlerden hareketle Kur'an-ı Kerim öfkeyi, insanın temel duygularından biri olarak ele almakta; ancak bu duygunun nasıl yönlendirilmesi gerektiği ahlaki bir ölçüyle belirlenmektedir. Öfke, kişinin iradesine bırakılmış ham bir tepki değil; kontrol altına alınması gereken bir içsel hareket olarak değerlendirilir. Öfke savaşılmaması ve yok edilmesi gereken bir duygu olarak görülmemelidir.²⁷⁵ Bu bağlamda öfkeyi tamamen bastırmak değil, onu terbiye ederek faydalı bir yöne kanalizasyon etmek esas alınmıştır. Bir diğer yön ise, inkarcıların öfkesidir. Onların gösterdiği bu tutum hakikate karşı tahammülsüzlük ve kıskançlık şeklinde tezahür eder. Aynı zamanda müminlerin mücadele azmi, kararlılığı ve sabrı inkarcıların hak karşısında ortaya koyduğu öfkede bunun içerisinde değerlendirilir. Bu ayetlerden temel manada anlaşılacak şudur ki, Tüm bu ayetlerden hareketle Kur'an'da öfke; müminin kendisine hâkim olması gereken bir nefis dürtüsü, inkârcının ise hakikate karşı geliştirdiği olumsuz bir tepki olarak çift yönlü biçimde ele alınmaktadır. Kontrol

²⁷¹Kadriye Ortak, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Öfke* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 5.

²⁷²Hasan Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü* (Cağaloğlu, İstanbul: İşaret Yayınları, 2005), 371.

²⁷³Halide Uzun, *Tasavvufî Nefsî Sıfatlarından Öfke* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ordu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 4.

²⁷⁴Şûrâ 42/37; Âl-i İmrân 3/119; Tevbe 9/15; Âl-i İmrân 3/134; Hacc 22/15; Fetih 48/29.

²⁷⁵Mahmut Öztürk, “Öfke Kontrolünde Allah ve Âhiret İnancının Etkisi (Hâbil-Kâbil Örneği)”, *Diyanet İlmî Dergi* 58 (2022), 43.

edildiğinde bağışlayıcılığa, adalete ve sabra dönüşebilen bu duygu; kontrolsüz bırakıldığında ise kibir, inkâr ve düşmanlıkla bütünleşen bir zarara dönüşmektedir. Bu yaklaşım, İslâm ahlâkında öfkenin ne şekilde anlamlandırılması gerektiğine dair güçlü bir referans oluşturmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’in ardından İslâm’ın ikinci temel kaynağı olan hadisler, müminler için dinin doğru anlaşılması ve hayata geçirilmesinde vazgeçilmez bir rehber niteliğindedir. Günümüzde şiddetin, öfkenin ve toplumsal karmaşanın arttığı bir ortamda, onun hayat rehberliği daha da büyük bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Kur’an’da “büyük bir ahlak üzere”²⁷⁶ olduğu bildirilen ve “âlemlere rahmet olarak gönderilen”²⁷⁷ Peygamberimiz, insanlara yalnızca dini tebliğ etmekle kalmamış; aynı zamanda bu ilahi mesajı yaşantısıyla somutlaştırmıştır. İnsanlarla kurduğu ilişkilerde merhameti, hoşgörüyü ve anlayışı esas almış; katı ve kırıncı bir üsluptan özellikle kaçınmıştır. Nitekim, "Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır giderlerdi"²⁷⁸ anlamındaki ayet de onun insan ilişkilerinde benimsediği yumuşak tavrı vurgulamaktadır. Hz. Peygamber, kendisine kötülük yapanlara karşı dahi öfke ile değil, iyilikle karşılık vermeyi tercih etmiş; toplumsal barışı ve bireyler arası sevgiyi önceleyen bir yol izlemiştir. Sevgi, saygı ve ölçülülük ilkesini temel alan yaklaşımıyla, sözlerinde ve davranışlarında her zaman itidal içinde hareket etmiş, aşırılıklardan uzak durmuştur. Bu yönüyle onun sünneti, yalnızca dini değil, insani ilişkileri de düzenleyen evrensel bir ahlak çerçevesi sunmaktadır.

Hz. Muhammed (s.a.s.), öfkenin insan karakterindeki farklı yansımalarına dikkat çektiği bir hadisinde, insanların tabiatlarının çeşitlilik arz ettiğini belirtmiş ve bu bağlamda şöyle buyurmuştur: *“İnsanlar çeşitli derecelerde yaratılmışlardır. Kimi nadiren öfkelenir ve hızla sakinleşir; kimi ise çabuk öfkelenir ama yine çabuk yatıştır. Bazıları da vardır ki çabuk öfkelenir ve zor yatıştır; işte en kötüsü bunlardır. En hayırlıları ise nadiren öfkelenen ve çabuk sükûnete kavuşanlardır.”*²⁷⁹ Bu ifadeyle Hz. Peygamber, olgun bir insan olmanın ölçüsünü, öfkeyi mümkün olduğunca az yaşamak ve onu kolayca bastırabilmek olarak ortaya koymuştur. Peygamberimizin, öfkesini kontrol edebilen kişileri övdüğü, sabırla hareket edenleri yücelttiği ve müminlere bu konuda tavsiyelerde bulunduğu görülmektedir. Ayrıca sadece tavsiye etmekle

²⁷⁶Kalem, 68/4.

²⁷⁷Enbiyâ, 21/107.

²⁷⁸Âli-İmrân, 3/159.

²⁷⁹Tirmizî, Fiten, 24.

kalmamış, öfke anında nasıl davranılması gerektiğine dair pratik yöntemler de sunmuştur. Bu yönüyle onun sünneti, bireysel ahlakın şekillenmesinde olduğu kadar, toplumsal huzurun tesisinde de önemli bir rol üstlenmektedir

H. Muhammed, *“Kuvvetli kimse, (güreşte hasmını yenen) pehlivan değildir. Hakiki kuvvetli, öfkelenildiği zaman nefsini yenen kimsedir”*²⁸⁰ buyurmuşlardır. Öfkeli iken bireyin kendisini kontrol etmesi bireyin nefsiyle mücadele edip yendiğinin göstergesidir. Tasavvuf düşüncesine göre de nefsin en önemli unsuru öfke duygusudur. Öfke, kıskançlık ve haset gibi duygular davranışlara yansıyan ve bireyin kontrol etmesi gereken olumsuz duygulardır. Bir kontrol yöntemi olarak Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla O’nun korumasına sığınarak emirlerine bağlı kalmak ve yasaklarından kaçınmak anlamına gelen takva, öfke yönetiminde etkili bir unsurdur. Takva sayesinde bireyin, öfkenin doğurduğu kin ve intikam gibi olumsuz duygulardan arınarak hoşgörü ve anlayışa yönelmesi kolaylaşır. Böylece, daha dengeli ve sağduyulu bir tutum benimseyerek iç huzurunu koruyabilir. Öfke ve saldırganlık duygusu ile başa çıkma konusunda dinin önermiş olduğu üç yöntemden bahsetmek mümkündür. Bunlar: zihinsel, duygusal ve davranışsal yöntemler olarak ifade edilebilir.

Zihinsel Yöntemler: Öfke duygusunun ne olduğu, faydalı ve zararlı yönlerinin bulunup bulunmadığı, bunu kontrol edebilme imkanının olup olmadığı bilgisine ve bilincine bağlı baş etme yöntemidir. Bu yöntemle ilgili izlenebilecek adımlar şunlar olabilir: Kişinin öfkesini kontrol ettiği zaman Allah’ın ona vereceği mükafatı düşünmesi, öfkesini kontrol etmeyenlerin ahirette karşılaşacağı ceza ve sıkıntıları düşünmek, ölüm düşüncesiyle ahiretteki sorgusunu ve cehennem hayatını düşünmek, öfke anında affetme yaklaşımının Müslümanca tavır olduğunu düşünmesi ve başına gelen her olayın Allah’ın takdiri olduğunun bilincinde olması gibi adımlar kişinin zihnen bu duygudan uzaklaşmasına yardımcı olur.²⁸¹ Yöntemlerden bazılarını aşağıda detaylıca değinilecektir.

Öfkeyle mücadele çarelerinin ilki; öfkesine hâkim olanlarla ilgili olarak Allah’ın verdiği mükâfatı düşünmektir. *“Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları sever.”*²⁸² , *“Bu mükafat, inananlar ve Rablerine tevekkül edenler, büyük*

²⁸⁰Buhari, Edeb, 76

²⁸¹Hüseyin İ. Yeğin, “Öfke Duygusu ve Dini Açıdan Baş Edebilme Yolları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010), 249-251.

²⁸²Al-i İmran 3/134.

*günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanlar, öfkelenedikleri zaman bağışlayanlar içindir.”*²⁸³, “*Onlarla savaşın ki, Allah onları sizin ellerinizle azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin, mü’min topluluğun gönüllerini ferahlatsın ve onların kalplerindeki öfkeyi gidersin.”*²⁸⁴ ayetleri kişinin öfkesini kontrol altına aldığında, duygularının esiri olmadığında ilahi mükafatla destekleneceğini ortaya koyar. Zira öfke ve düşmanlık duygularını kontrol altına alarak affediciliği ön planda tutmak, ahlaki erdemlerin en önemlilerinden biri sayılır ve olgun bir birey olmanın en yüksek seviyesini gösterir.²⁸⁵ "Elmalılı'ya göre bu ayetlerde geçen öfkeyi yutmak; kişiye zarar verenlere karşı gücü yetmesine rağmen intikam almaktan vazgeçmek, olumsuz bir tavır sergilememek, öfkesini içine atarak sabretmek ve durumu sindirmek anlamına gelir.²⁸⁶ Bu bağlamda Hz. Peygamber’in bir gaza dönüşünde “Küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz” buyurması son derece dikkat çekicidir. Ashabın “Büyük cihat nedir?” sorusuna karşılık, “Nefisle yapılan cihattır” cevabını vermiştir.²⁸⁷ Bu söz, dış düşmana karşı verilen savaşın bile, kişinin kendi nefsiyle olan mücadelesine kıyasla küçük kaldığını gösterir. Zira insanın öfkesine yenik düşmeden hareket etmesi, nefsiyle sürekli bir savaş halinde olması anlamına gelir. Bu mücadelede galip gelen kimse, sadece bireysel olgunluk değil, aynı zamanda Allah katında yüce bir mertebeye ulaşma fırsatını da kazanmış olur. Öfkeyi yutmak, affetmek ve sabretmek; hem sosyal ilişkilerde barışı sağlar hem de kişinin manevi yükselişine katkıda bulunur. Dolayısıyla öfkeyle mücadele, büyük cihadın en önemli cephelerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Bir diğer çare ise ahiretteki akıbet üzerine düşünmektir. Âhirette hesap vereceğini düşünen bir kişi, öfkesine yenik düşmekten daha kolay kaçınır. Çünkü kişi, yaptığı her davranışın sadece bu dünyada değil, aynı zamanda âhirette de bir karşılığı olacağını bilir. Bu bilinç, insanın hareketlerini daha dikkatli ve sorumlu bir şekilde kontrol etmesine yardımcı olur. Özellikle inanan bireyler için âhiret inancı; kişinin kendini değerlendirmesini ve yanlışlardan uzak durmasını sağlar. Bu farkındalık, bireyin hem kişisel gelişimine katkı sunar hem de daha kaliteli, huzurlu ve anlamlı bir yaşam sürmesine zemin hazırlar.²⁸⁸ Zira tarih boyunca birbirinden oldukça farklı

²⁸³Şura 42/37.

²⁸⁴Tevbe 9/14.

²⁸⁵Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı, 2006), 17/242.

²⁸⁶Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (Zehraveyn, ts.), 4/285.

²⁸⁷Niyazi Beki, “İslam’da Cihad Kavramının Kapsamı”, *EKEV Akademi Dergisi* 70 (2017), 90.

²⁸⁸Hayati Hökelekli (ed.), *Gençlik Dönemi ve Eğitimi, II: Tartışmalı İlmi Toplantı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003), 103-131.

yorumlar sunmuş olsalar da, ölümden sonra hayat fikrine değinmeyen hiçbir din olmamış ve basit bir olay gibi değerlendirilmemiştir.²⁸⁹

Tevhid inancı, öfkeyi kontrol altına almanın önemli zihinsel yollarından bir diğeridir. Bu inanç, Allah'tan başka gerçek bir failin olmadığını; görünen tüm sebeplerin sadece birer araç olduğunu kavramaktır. İnsan, hoşuna gitmeyen bir davranışla karşılaştığında, "Eğer Allah dilemeseydi, bu olay gerçekleşmezdi" düşüncesine sarıldığında, öfkesini bastırması daha kolay olacaktır.²⁹⁰ Aynı zamanda, yaşanan olayın nefsin ve şeytanın bir oyunu olduğunun farkına varmak da bu süreçte önemlidir. Zira insan, öfkenin yoğunlaştığı anlarda, nefsin ve şeytanın etkisiyle, dinî ve ahlâkî uyarılara kapalı hale gelir.

Duygusal Yöntemler: İslam dininin insanlar arası ilişkilerde koyduğu prensipler insanlar arasındaki iletişimde dikkatli olunmasına ve öfkeye neden olacak iletişim yanlışlıklarından kaçınmalarına yardımcı olur. Sevgi, empati, nezaket, sabır gibi olumlu duyguların içselleştirilmesi olumsuz duyguların ortaya çıkış anında bir tampon görevi sağlarlar. İnsanlar arasında olumlu duyguların azalıp olumsuz duyguların artması sevgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. İslam dini kişiler arasında sevgi ortamını oluşturarak öfke duygusunu gidermeye çalışır. "İman etmedikçe cennete giremezsiniz birbirinizi sevmedikçe de gerçek anlamda iman etmiş olamazsınız."²⁹¹ ve "...Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler..."²⁹² Kur'an ve sünnette yer alan bu ifadeler de bunu destekler mahiyettedir. Öfke kontrolünde kullanılan bir diğer duygu yöntemi ise empatidir. Bu yöntem Hz. Muhammed tarafından sıklıkla kullanılmış ve inanlara tavsiye edilmiştir. Zira "Hiçbiriniz kendisi için istediğini (mü'min) kardeşi için istemedikçe (gerçek) iman etmiş olamaz."²⁹³ buyurarak iman etmede empati duygusunun önemi vurgulamıştır.

Nezaket başlığı da öfke konusunda önemli bir aracıdır. İnsanlar arası iletişimde yumuşak huylu olma, nazik davranma öfke duygusunun oluşumunu engellemektedir. İslam'ın iki temel kaynağı da buna vurgu yapmıştır. Hadislerde "Yumuşaklıktan mahrum olan hayırdan mahrum olur."²⁹⁴ ve "Muhakkak Allah, her hususta

²⁸⁹Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 15.

²⁹⁰İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2008), XII/110.

²⁹¹Tirmizi, Kıyamet, 56.

²⁹²Maide 5/54.

²⁹³Buhari, İman, 7.

²⁹⁴Müslim, Birr ve Sıla, 74, 76.

yumuşaklıkla muamele edilmesini sever.”²⁹⁵ buyrularak mü'minlerin diğer bireylerle olan ilişkilerinde bu hassasiyetleri gözetmeleri istenmiştir.

Davranışsal Yöntemler: Öfke, tüm bedeni etkileyen psikolojik ve fiziksel tepkilere sebep olacak güçlü bir duygudur. Bu sebeple din, kişiyi sadece zihinsel ve duygusal anlamda rahatlatacak yöntemler ortaya koymaz. Bizzat davranışa dair yöntemlerde sunar. Bunlar; istiaze yapmak, bulunduğu şekli değiştirmek (oturmak veya yatmak), abdest almak, toprağa temas etmek, susmak-cevap vermemek, dua ve zikir gibi uygulamalar kişiyi öfke ve saldırganlık anından rahatlatacak uygulamalardır.²⁹⁶

Hz. Peygamber'in “*Biriniz ayakta iken öfkelenirse otursun.*”²⁹⁷ uyarısı, kişinin öfke durumunda bulunduğu pozisyonu değiştirmesi rahatlamasına sebep olacağına işaretir. Aynı zamanda kişinin sağlıklı düşünmesi için kendisine de zaman kazandırır. Bununla birlikte öfke anında aklın düşünme fonksiyonu devre dışı kalır. Bu esnada bedeni ıslatmak, serinletmek fonksiyonu eski haline getireceğinden Hz. Peygamber, öfkenin etkisinden kurtulmak için abdest almayı tavsiye etmiştir.²⁹⁸ İslam düşünürlerinden Abdullatif el-Bağdadi (ö. 629/1231), öfkenin insan bedeninde hararet oluşturduğunu, yani vücut ısını artırdığını belirtir.²⁹⁹ Bu nedenle Allah Resulü'nün öfke anında abdest alınmasını tavsiye ettiğini ifade eder. Ona göre su, bedeni serinleterek kişiyi sakinleştirir. Psikiyatrist Sefa Saygılı da benzer şekilde, abdestin hem fiziksel hem de ruhsal anlamda kişiyi rahatlattığını vurgular. Şiddetli öfke durumunda en etkili çözümlerden birinin vücudu soğuk suyla temas ettirmek olduğunu belirtir. Su, bilindiği üzere ferahlatıcı ve yatıştırıcı bir özelliğe sahiptir. Soğuk su, deri yüzeyindeki damarları daraltarak kalbi rahatlatır, terlemeyi azaltır, solunumu düzenler ve kasları gevşetir. Bu nedenle modern tıbbın da sinirsel gerginlik yaşayanlara duş almayı ya da suyla temas etmeyi önermesi tesadüf değildir.³⁰⁰

Suyun, insan bedeni ve ruhu üzerindeki hem fiziksel hem de manevi etkileri söz konusudur. Su içmenin sağlık açısından birçok yararı olduğu bilimsel araştırmalarla ortaya konmuştur. Bununla birlikte, temizlik amacıyla kullanılan abdest suyunun da hem bedensel hem de ruhsal açıdan olumlu etkileri olduğu çeşitli çalışmalarla

²⁹⁵Buhari, Edeb, 35.

²⁹⁶Yeğin, “Öfke Duygusu ve Dini Açıdan Baş Edebilme Yolları”, 252-255.

²⁹⁷Ebu Davud, Edeb, 4.

²⁹⁸Ebu Davud, Edeb, 4.

²⁹⁹Necmeddin Şeker, “Dinî İbadetlerle Psikoterapi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018), 174.

³⁰⁰Şeker, “Dinî İbadetlerle Psikoterapi”, 174.

desteklenmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen bir ankette, katılımcılara abdestin kendilerinde uyandırdığı duygu ve düşünceler sorulmuştur. Elde edilen yanıtlar, büyük ölçüde abdestin öncelikle bireyi manevi anlamda arındırıp rahatlatıldığını ortaya koymuştur. Katılımcılar, abdestin ruhsal temizlenme yönünü birinci sırada belirtirken, fiziksel temizlik işlevi ikinci planda yer almıştır. Üçüncü sırada ise abdestin kişide canlılık, zindelik, ferahlık ve huzur hissi oluşturduğu; yani hem psikolojik hem de fizyolojik etkiler sağladığı ifade edilmiştir. Ayrıca bazı katılımcılar abdestin, kişiyi suçluluk ve günah duygularından arındırdığını belirtmiş; bu da onun psikolojik anlamda bir rahatlama sağladığını göstermektedir. Bazı yanıtlar ise abdestin kişiye manevi bir güç, güven duygusu ve cesaret kazandırdığını, aynı zamanda bireyi günahlardan koruduğunu dile getirmiştir.³⁰¹ Öfkeliyken vücudun gösterdiği bir diğer tepki ise bedende statik elektrik miktarının artmasıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber öfkeli insanın kalbinde bir kor olduğunu ifade ettiği hadisinde bunu gidermek için toprağa temas edilmesini tavsiye etmiştir.³⁰² Toprağın insan üzerindeki sakinleştirici etkisi yaratılışından da gelmektedir. Zira şeytan Allah'a: *"Beni ateşten yarattın, onu (Adem'i) ise topraktan yarattın"* demiştir.³⁰³ Toprağın sahip olduğu durağanlık onun sakinleşmesine yardımcı olacak bir fonksiyona da sahiptir.³⁰⁴ Peygamber Efendimiz (s.a.v), öfke anında karşı tarafa cevap vermemenin de önemli olduğunu şu olayla açıkça ortaya koymuştur: Bir gün, yanında bulunan Hz. Ebû Bekir'e bir adam sözlü sataşmalarda bulunuyordu. Hz. Ebû Bekir, bu sataşmalara sabredip karşılık vermediğinde, Peygamber Efendimiz bu tavırdan memnuniyet duydu ve sessizliğini takdir etti. Ancak Hz. Ebû Bekir, bir süre sonra kendisine yöneltilen hakaretlere cevap vermeye başlayınca, Peygamber Efendimiz bulunduğu yerden ayrılmak istedi.

Hz. Ebû Bekir, bu davranışının neden hoş karşılanmadığını sorduğunda, Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: *"Sen suskun kaldığın sürece, senin adına bir melek o adama cevap veriyordu. Ama sen de karşılık vermeye başlayınca, melek oradan ayrıldı ve şeytan geldi. Şeytanın bulunduğu yerde ben durmam."*³⁰⁵ Bu olaydan da anlaşılacağı üzere, tartışma sırasında bir tarafın sessiz kalması, öfkenin alevlenmesini engeller ve ortamın sükunetle korunmasına yardımcı olur.

³⁰¹Habil Şentürk, "Namaz İbadetinin Uyandırdığı Duygu ve Düşünceler Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ İlahiyat Fakültesi Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2004), 45.

³⁰²Tirmizi, Fiten, 26.

³⁰³Sad 38/76

³⁰⁴Karslı, *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi (Erzurum Örneği)*, 109-114.

³⁰⁵Ebû Dâvud, Edeb, 49.

3.2. DİNİ DEĞERLERİN ŞİDDETİ ÖNLEMEDE ETKİSİ

Değer; insan için önem taşıyan, kıymetli olan, kişisel ve toplumsal olarak belirgin bir davranış biçimine ya da yaşam amacına ilişkin kalıcı hedeflere denir. Değer kavramı insana özgü olup, insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran bir özelliktir. İnsanın eylemlerini belirleyen ve yönlendiren değerler, başkaları ile olan ilişkilerini düzenlemede etkili bir rol oynarlar. İnsan hayatına anlam veren, tutum ve davranışlarını belirleyen değerler farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Vernon ve Lindzeyden sonra Allport “Değerlerin Araştırılması” adı altında geniş çaplı bir araştırma yaparak, değerleri; estetik, teorik (bilimsel), ekonomik, siyasal, sosyal ve dini değerler olarak altı grup altında toplamıştır.³⁰⁶ Bu sınıflandırmalar yapılsa da her birinin sınırlarını keskin bir şekilde ayırmak mümkün değildir. Değerler, net sınırlarla ayrıştırılamayan, insan doğasına özgü kavramlardır ve bireyin yaşamına yön verici bir rol üstlenirler. Bu durum, değerlerin bireyden bireye ve toplumdan topluma farklılık gösterebileceğini, ancak yine de insan hayatında merkezi bir konuma sahip olduklarını ortaya koyar. İnsani varlık alanına özgü olan bu kavramlar, insanın yapıp etmeleriyle doğrudan ilişkilidir; çünkü insan, eyleyen bir varlık olarak her davranışını mutlaka bir değer ile bağlantılı şekilde gerçekleştirir.³⁰⁷

Değerlerin dayandığı temel kaynaklardan biri de dindir. Din, insanın varoluşunu anlamlandırmasına yardımcı olur ve ona yaşamda rehberlik edecek ilkeler sunar. Dinin değerleri, inançları, uygulamaları, duyguları, ahlaki kodları ve toplumu birleştirici özelliği nedeniyle pek çok insan belirli değer önceliklerini genelde dinde bulur.³⁰⁸ Bu sebeple dini değerler, bireyin tutarlı davranışlar sergilemesinde ve sağlıklı ilişkiler kurmasında önemli bir rehber niteliği taşır. Sadece bireysel manada değil toplumsal yapının güçlenmesinde ve insanlar arası olumlu ilişkilerin oluşmasında da belirli bir rol oynarlar. Bu sebeple dini değerlerin sunduğu ilke ve yaklaşımlar genelde tüm insanlar özelde de kadına yönelik şiddetin önlenmesinde bireylere yol gösterirler. Din, sunduğu temel ilkeler doğrultusunda yalnızca kendi inananlarına değil, tüm insanlığa huzur, barış, adalet, özgürlük, eşitlik ve hoşgörü gibi evrensel değerleri iletmeyi amaçlar. Özellikle büyük dinlerde köklü bir biçimde yer alan sevgi, umut, şükür, bağışlama,

³⁰⁶Naci Kula, “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Dini Değerlerin Önemi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2015), 214.

³⁰⁷Mahmut Zengin, “Herkes İçin Geçerli Uygun Değerleri Belirlemek ve Öğretmek Mümkün mü? Değer Eğitimi Yaklaşımları Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Sakarya University Journal of Education* 7/2 (2017), 434.

³⁰⁸Ali Ulvi Mehmedoğlu - Yurdagül Mehmedoğlu (ed.), *Küreselleşme Ahlak Ve Değerler* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006), 258.

alçakgönüllülük, bilgelik ve öz denetim gibi ahlaki erdemler üzerine yapılan bilimsel araştırmalar; kişilik ve duygu psikolojisiyle birlikte din psikolojisinin önemini ve katkılarını daha belirgin hale getirmektedir.³⁰⁹ Burada bazı değerler üzerinden kadına şiddetin önlenmesinde dini değerlerin öneminden bahsedeceğiz.

Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Bir Dini Değer Olarak Yaratılanı Yaratandan Ötörü Sevmeye Anlayışı: Çalışmamızın başından itibaren kadına yönelik şiddetin sadece bireysel bir suç olmadığını, tarihsel, kültürel ve sosyolojik boyutlarının olduğunu vurgulamıştık. Modern hukuk sistemleri, ulusal-uluslararası sözleşmeler, sosyal politikalar bu sorunu çözmeye çalışsa da, kalıcı ve etkili çözümler için bunlar yeterli değildir. Toplumsal zihniyet dönüşümü, değerler sistemi ve kişiler arası ilişkilerin temelini oluşturan etik ilkelerde bu sürecin bir parçasıdır. Bu noktada karşımıza çıkan Anadolu irfan geleneğinin temel taşlarından biri olan “yaratılanı yaratandan ötürü sevmeye” anlayışı, insanın insana duyduğu değer, saygının ve konumunun belirlenmesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Zira bu anlayış doğrudan bu ifadeyle yer almasa da hem Kur’an’da hem de sünnette temellendirilebilecek güçlü bir ahlaki yaklaşımdır.³¹⁰ Ancak bu yaklaşımın, özellikle İslami bağlamda nasıl anlaşılması gerektiği önem arz eder. Çünkü İslam’da sevgi ve bu sevginin yönü, ölçüsü, sınırları belirlenmiştir. Herkesi aynı düzde, mutlak anlamda sevmek değil; adalet, merhamet ve hikmet merkezli bir yaklaşım esastır. Nitekim Kur’an’da, Allah ve Resulüne düşmanlık eden kimselere karşı kalbî bir sevgi beslemenin doğru olmadığı açıkça belirtilmiştir.³¹¹ Dolayısıyla, “yaratılanı sevmeye” anlayışı, her hal ve şartta herkesi sevmek anlamına gelmemelidir. Bu ifade, daha çok insanın onuruna, temel haklarına, fıtratına ve Allah’ın yaratma fiiline saygı duymak şeklinde anlaşılmalıdır. İnsanı sadece bir birey olarak değil, Allah’ın bir mahlûku olarak görmek; ona zulmü, haksızlığı reva görmemek ve hak temelli bir duruş sergilemek bu yaklaşımın temelini oluşturur. Bu sevgi, zalimin zulmüne değil, mazlumun onuruna yöneliktir. Sevgi, her şeyi kabul etmek değil; gerektiğinde hakkı üstün tutarak zalime karşı durabilmektir. Hz. Peygamber’in hayatında da bu dengeyi açıkça görmekteyiz. O, müşriklerle, hatta kendisine düşmanlık edenlerle bile adalet zemininde ilişki kurmuş, kimseye haksızlık etmemiştir. Ancak bu, düşmanlık edenleri kalpten sevmek anlamına gelmemektedir. Bu

³⁰⁹Ali Ulvi Mehmedoğlu, “Din, Dindarlık ve Değerler”, *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (ts.), 185.

³¹⁰Enbiyâ, 21/107; Mâide, 5/32; Müslim, Birr, 66.

³¹¹Mücâdele 58/22.

yönüyle İslami ahlakta sevgi, hikmetle sınırlandırılmış, iman ve ahlak ilkeleriyle çerçevelendirilmiş bir duygudur.

Bununla birlikte İslam düşüncesinde tevhid inancı, yalnızca Allah’a yönelen bir kulluğu değil, aynı zamanda O’nun yarattıklarına karşı sorumluluk bilincini de beraberinde getirir. Bu bağlamda, yaratılanlara gösterilen sevgi ve merhamet, Allah’a olan bağlılığın ve iman şuurunun bir yansıması olarak değerlendirilir. Dolayısıyla bireyin, insanlara ve tüm canlılara karşı geliştirdiği adil³¹² ve şefkatli³¹³ tutum, dinî bir yükümlülüğün ahlaki boyutunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte sevmeye duyulan, insanları birbirine yaklaştıran ruhsal bir eğilim olmasının yanı sıra kişinin bireyselliğini ortadan kaldırmadan diğer insanlarla birleşmesi ve bağ kurmasıdır. İnsan hayatında son derece anlam ve önemi olan sevgi, kaynağını dinden alarak ve varlıklar arasındaki ilişkinin temel dinamiklerinden biri olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple kadında erkek gibi kendine has bazı özelliklerle Allah’ın yarattığı bir kişidir. Zira kadın ya da erkek olmak bir ayrıcalık değildir. Ancak yaratılmış varlık gözüyle bakarak onu anlamaya çalışmak, farklılıkların ayırt edici değil birleştirici ve tamamlayıcı bir rolü olduğunun bilincine varmak, kadına şiddeti önlemede motive edici bir güç kazandırır. Zira ayetlerin bu iki varlık cinsinin birbiri için örtü olduğunu ifade etmesi de her iki tarafın insanlık onurunu koruyarak olumsuz bütün değer yargılarından uzaklaştırması anlamına gelmektedir. “...Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz...”³¹⁴

Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Bir Dini Değer Olarak Emanet Bilinci: İnsanın kendisine, çevresine ve sahip olduğunu düşündüğü her şeye bakışını şekillendiren “emanet” duygusu, kökenini büyük ölçüde dinden alır. Bu anlayışı benimseyen kişiler çevresinde bulunan her şeyin kendisine emanet olduğu bilincini taşır. Arapça kökenli olan bu kavram, güven ve sadakat anlamlarını içerir. Bu yönüyle emanet, bireyin yaşamını anlamlandırmasında temel bir ahlaki ve manevi ilke olarak karşımıza çıkar. İslam inancında emanet, sadece maddi varlıkların korunmasını değil; aynı zamanda canın, namusun, adaletin, hakların da korunmasını kapsar. Müslüman bilincinde çevre başta olmak üzere bütün canlıların yaşam alanları da insan için bir emanettir. Kadın ise bu emanet anlayışı içinde, hem bireysel değeri hem de aile ve toplum yapısındaki yeri açısından özel bir konumda yer alır. Nitekim Hz. Peygamber veda hutbesinde yaptığı konuşmada “Ey insanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve

³¹²Mâide 5/8-95.

³¹³Müslim, Birr ve Sıla, 23.

³¹⁴Bakara 2/187.

bu konuda Allah'tan korkmanızı isterim. Siz kadınları Allah'ın emaneti olarak aldınız ve onların namusunu kendinize Allah'ın emri ile helal edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız onların da sizin üzerinde hakkı vardır.”³¹⁵ diyerek kadınların da Allah'ın bir emaneti olduğunu, birbirini tüketmeyen ve incitmeyen bir ilişkiyi ifade etmiştir.

Emanet ifadesi, kadın veya erkek olsun eşini “sahiplenme” duygusu ya da ona “sahip olma” ve üzerinde her türlü tasarruf hakkına haiz olma anlamında anlaşılmalıdır.³¹⁶ Hz. Peygamber, “*Yediklerinizden onlara da yedin, giydiklerinizden onlara da giydirin, onları dövmeyin ve kötölemeyin*”³¹⁷ şeklindeki ifadesiyle erkeklere hem maddi hem de manevi sorumluluklarını hatırlatmıştır. Bu yaklaşım, kadının bir emanet olarak görülmesini öne çıkarırken, bireyin bu emanetten dolayı ilahi huzurda hesap vereceği bilincini yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla kadına yönelik şiddetin, emanet kavramı üzerinden değerlendirilmesi, İslam ahlakı bağlamında önemli bir ahlaki ve hukuki perspektif sunmaktadır. Cahiliye döneminde insanlar; soya, güce ve şöhrete göre sınıflandırılırdı. İslam'ın gelmesiyle birlikte “*Hepiniz Âdemdensiniz. Âdem ise topraktır.*”³¹⁸ ilkesiyle insanlar arasında yaratılış itibarıyla bir eşitlik olduğu vurgulanmıştır. Hz. Peygamberin “*Müslüman diğer Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.*”³¹⁹ sözleri de bireylerin birbirine karşı emanet gözüyle bakması ve ona göre davranılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Ancak O'nun vefatıyla birlikte eski cahiliye adetleri tekrar dirilmiş, emanete ihanet kapsamında kadına karşı hassasiyet azalmıştır. Zira Abdullah b. Ömer'in “*Biz, Hz. Peygamber zamanında hakkımızda vahiy indirilir korkusuyla hanımlarımıza karşı söz söylemekten ve istediğimiz gibi davranmaktan çekinirdik. Ancak Hz. Peygamber vefat edince istediğimizi söylemeye ve rahat davranmaya başladık.*”³²⁰ sözleri bir itiraf niteliğindedir. Bugün toplumlarda kadına karşı emanet duygusunun zayıfladığı gerçeğiyle karşı karşıyayız. Kadına sadece fiziksel anlamda zarar vermek emanete ihanet etmek değildir. Aynı zamanda Kur'an ve Sünnetin tavsiye ettiği şekilde davranmama, psikolojik baskı yapma, değersizleştirme, yaratılışında bulunan narin ve kırılgan yapısı itibarıyla onu hor görme ya da ezme durumlarını kendine hak görme

³¹⁵Bkz. Müslim, “Hac”, 147; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 56

³¹⁶Huriye Martı, *Hakları ve Saygınlığıyla İslâm'da Kadın* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023), 43.

³¹⁷Ebû Davud, Nikah, 40-41.

³¹⁸Müsned, 14.

³¹⁹Tirmizi, İman, 12.

³²⁰Buhâri, Nikah, 81.

durumları da emanete aykırı davranışlar arasında sayılır. Şiddet anlayışının ortadan kalkmasını isteyen bir birey öncelikle emanet kavramını içselleştirmeli daha sonra kadını da bu kapsamda değerlendirerek ona göre bir bakış açısı geliştirmelidir.

Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Bir Dini Değer Olarak Şefkat Ve Merhamet Duygusu: Şefkat ve merhamet kavramları, İslam dininin ana dinamikleri arasında yer almakta ve bireyler arası ilişkilerin düzenlenmesinde merkezi bir rol üstlenmektedirler. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın "Rahman" ve "Rahim" sıfatları ile anılması, İslam inanç sisteminde bu anlayışın önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu kavramlar sadece Allah'ın kullarına olan muamelesini değil aynı zamanda Müslüman bireylerin diğer insanlarla olan münasebetinde göstermesi gereken tutumu da belirlemektedir. Bu açıdan şefkat ve merhametin iyi anlaşılması kadına şiddeti önlemede gerekli değerler içinde değerlendirilir.

Nitekim bu duygular ile kadına bakıldığında, onun bizden farklı bir benlik ve kişiliğe sahip olduğunu kabul etmekle birlikte, içinde bulunduğu durumu içtenlikle hissedip anlamaya çalışmamıza yardımcı olur. Bu anlayış, empati ile beslenen bir tutum ve davranışa dönüşerek, kadına yönelik daha duyarlı ve destekleyici bir yaklaşım geliştirmemizi sağlar.³²¹ Hz. Peygamber de kendi yaşantısıyla ve sergilediği örneğiyle bu değerleri kadın için önemini ortaya koymuştur. *"Bilin ki, sizin hanımlarınız üzerinde hakkınız olduğu gibi, hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır..."*³²² ifadelerini kullanarak eşlerin birbirlerine gerçek manada eş olmalarını ve birbirlerine karşı şefkat ve merhamet duygularını gözetmelerini istemiştir. O sadece eşleri hayattayken onlara şefkat ve merhamet beslemez vefatlarından sonrada aynı hassasiyette bulunurdu. Nitekim Hz. Muhammed, vefatından sonra bile Hz. Hatice'ye duyduğu şefkat ve sevgisinden ötürü onun çevresine ikramlarda bulunmuştur.³²³ Hayatının her döneminde kadınlara fıtratlarına göre davranmış bunu da ashabına tavsiye etmiştir. Eşleri adetli iken o günün kabullerine rağmen onları yalnız bırakmaması³²⁴, üzüntülü hallerinde onları teselli etmesi³²⁵ onlarla istişare edip, onlara danışarak değer verdiğini göstermesi³²⁶ gibi davranışları ortaya koyması hanımlarına karşı merhamet ve şefkat örnekleri arasında sayılır. Hz peygamber sadece eşleri hususunda bu davranış

³²¹Kula, "Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Dini Değerlerin Önemi", 221.

³²²Tirmizi, Radâ, 11.

³²³Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 75-78.

³²⁴Buhari, Hayız, 3.

³²⁵Müslim, Hac, 159.

³²⁶Buhari, Şurû, 15.

benimsememiştir. O genel olarak kadınlar konusunda bu anlayışa sahiptir. Kadınların narin ve duyarlı bir yapıya sahip olduklarını fark etmiş, onlara karşı nazik ve anlayışlı davranmanın önemini vurgulamıştır. Kadınlara yönelik tutum ve davranışlarda bu hassasiyetin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmiş, onların duygusal dünyasına saygı gösterilmesini öğütlemiştir. "*Kadınlar eğe kemiği gibi (nazik)tir. Onu doğrultmaya çabalarsan kırarsın, onu olduğu gibi bırakırsan yararlanırsın.*"³²⁷ Nitekim bir yolculuk esnasında hanımlarının yanına giderek onların vaziyetlerini sorduktan sonra develeri sevk eden Enceşe' ye "Ey Enceşe! Yavaş ol, aman kristalleri kırma!"³²⁸ diyerek, kadınlara karşı nezaket ve merhametle davranılması gerektiğini dile getirmiştir. Zira Allah Rasulunun bu dünyada en değer verdiği üç şeylerden birisi olarak güzel koku ve namazla birlikte kadınları zikretmesi³²⁹ onların hak ve hukuk bağlamında da korunması gereken değerler olduğunun işaretidir. Verdiğimiz bu örnekler Hz. Muhammed'in söylemlerinin kendi yaşantısıyla da desteklendiğinin açıkça beyanıdır. Cahiliye döneminde kadınların hor görüldüğü, kız çocuklarını diri diri toprağa gömüldüğü, kadının hiç bir sosyal hakkının olmadığı ortamda Hz. Peygamber, bu duruma son noktayı koymuş ve merhamete en çok kadınların muhtaç olduğunu bildirmiştir.³³⁰

Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Dini Değer Olarak Adalet Duygusu: Adalet duygusu, insanlığın ortak vicdanında yer edinmiş evrensel bir değerdir. Temel insani değerler arasında yer alan bu kavram, yalnızca bireysel yaşamı değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı da derinden etkileyen bir güçtür. Adalet, duygular arası dengeyi sağlayan, toplumsal düzenin inşasında ve sürdürülmesinde belirleyici bir rol üstlenen ahlaki bir ilke olarak karşımıza çıkar. İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve sünnette de adalet ilkesi sıkça vurgulanmış; bireylerin ve toplumların adil bir zeminde yaşamalarını temin etmek amacıyla çeşitli hükümler getirilmiştir. Yaşanabilir bir toplumun inşası ve insani ilişkilerin barış ve güven içinde sürdürülebilmesi, adaletin doğru anlaşılması ve uygulamaya geçirilmesiyle mümkündür. Bu bağlamda adalet, sadece soyut bir ilke değil, toplumsal huzurun ve bireysel hakların güvencesi olan somut bir gerekliliktir.³³¹ Genelde tüm insanlar, özelde ise kadın hakları bağlamında

³²⁷Buhari, Nikah, 80.

³²⁸Müslim, Fedâil, 72-73.

³²⁹Nesai, İşratü'n-Nisa', 1.

³³⁰Yusuf Şen, "Hz. Peygamberin Merhamet Eğitim Metodu", *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/1-2 (2011), 28.

³³¹Ahmet Gürbüz, "Soyut ve Somut Bağlamıyla Adalet Kavramı ve Toplumsal Yaşam Açısından Önemi" (Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar IX Sempozyumu, İstanbul: HFSA, 2019), 136-148.

adalet, sosyal adaletin sağlanması açısından vazgeçilmez bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Zira Hz. peygamber kadınların haklarını gözetmeyi, bu hususta Allah'tan sakınmayı, kadın ve erkeklerin birbirlerinin haklarına riayet etmeleri gerektiğini Müslümanlara bir sorumluluk ve insanlığa bir ölçü olarak açıkça beyan etmektedir. Bu olgunun en önemli motivasyon kaynağı ise ahiret hayatının var oluşudur. Çünkü Allah'ın mutlak adaleti orada tecelli edecektir. Bu manada mutlak adaletin gerçekleşeceği âhiret hayatı, insanların ahlaki değerlerini doğrudan etkiler ve herhangi bir olay karşısındaki tutumlarına yansır. Dünya hayatında adaletin tam manasıyla sağlanamayışı ve kavranamayışı kadına şiddet uygulayan bireyleri cesaretlendirmektedir.

Adalet tam anlamıyla sağlanmadığında, zulüm ve kötü davranışların karşılıksız kalmayacağı gerçeği, ahiret hayatının varlığıyla güvence altına alınır. Böylece, herkesin yaptıklarının bir hesabı olacağı bilinci, adaletin tesis edilmesine katkıda bulunur. Bu düşünceye sahip bir birey kötü bir eylem yapmaktan sakınır, insanlara karşı tutumu da değişir. En önemlisi de kadınlara karşı güçsüz ve savunmasız bir bakış açısıyla yaklaşmaktan kaçınır. Şiddet uygulayan kişi, kadının kendisine karşı fiziksel olarak direnemeyeceğini bilse bile, yaptığı eylemlerin mutlak adaletin sağlanacağı ahirette karşısına çıkacağını bilir. Bu bilinç, bireyin davranışlarını gözden geçirmesine ve adaletin yalnızca dünyada değil, nihai olarak ahirette tecelli edeceğini bildiği için davranışlarında itidalli olmaya çalışır.³³²

Yukarıda belirtilen değerler, insanın yaratılış amacı ve ona yüklenen sorumluluklar doğrultusunda, insani ilişkilerin nasıl olması ve bireylerin birbirlerine nasıl davranması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu değerlerin İslam'da yer almasına ve tavsiye edilmesine rağmen, toplumumuzda bunların çoğu zaman hayata geçirilmediği görülmektedir. Pratiğe yansımada da inançlı olduğunu söyleyen kişilerinde baskı ve zulüm uygulamaları; dövme, yaralama gibi şiddet eylemlerine hatta cinayete kadar varan dinen büyük günah sayılan fiilleri işlemeleri, bu değerleri göz ardı etmeleri ciddi bir çelişki doğurmaktadır. Peki, bu çelişkiyi nasıl açıklamalıyız? Bu kişilerde ilahi adalet ve zulmün karşılığında ceza çekileceği inancı olmasına rağmen kadın cinayetleri neden engellenemiyor? Ahiret inancına sahip olan bir kişi nasıl cinayet

³³²Ömer Karabacak, *Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Ahiret İnancının Etkisi* (Uşak: Uşak Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 60.

işleyebilir? Ortaya koyduğumuz çalışma şiddetin, hiçbir dini öğreti tarafından kabul edilmediğidir. Ancak realiteye baktığımızda, "dindar" olarak tanımlanan toplumlarda dahi şiddet olaylarının devam ettiği görülmektedir. Bu durum, dinin şiddeti engellemedeki rolü üzerine yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Burada temel mesele, dinin kendisinden ziyade, dinin toplum hayatındaki yeri ve bireylerin dini anlayış düzeyidir. Günümüzde din, çoğu zaman bireysel ve ibadet düzeyinde yaşanmakta; sosyal yaşamın belirleyici bir unsuru olmaktan çıkarılmaktadır. Bu nedenle, dinin şiddeti engelleme potansiyeli de etkisizleşmektedir. Dolayısıyla, şiddetin kaynağını dinin kendisinde değil, dinin toplumsal yaşamdan dışlanması ve bireylerdeki yetersiz dini bilinçte aramak daha isabetli olacaktır. Bu bağlamda doğru bir din ve dindarlık algısı geliştirmek, şiddetle din arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Günümüz dünyasında dinlerin şiddeti üretmediğini ortaya koymak elbette önemli bir adımdır; ancak bu, tek başına yeterli değildir. Asıl üzerinde durulması gereken mesele, neden dindarlığın şiddeti ortadan kaldırmada yetersiz kaldığı sorusudur. Bu soru, sadece teorik değil, aynı zamanda pratik sonuçları olan hayati bir sorudur. Zira dindarlığın, doğal olarak iyilik, erdem, fazilet, hayır gibi olumlu sonuçlar doğurması beklenir. Temelinde bu türden yapıcı değerler bulunmaktadır.

Din, insanları birbirine bağlayan, toplumda huzur, güven ve düzenin sağlanmasında rol oynayan en önemli kurumlardan biridir. Kişiye kimlik ve aidiyet kazandırır, sosyal yapının devam ettirilmesine katkı sağlar, insanlara bir dünya görüşü sunar. Bu yönüyle toplumdaki bireyler arasındaki gerilimleri azaltır; farklılıkların çatışmaya dönüşmesini engeller, şiddet eğilimini törpüler. Din, ahlâk anlayışı, vicdan muhasebesi ve günah kavramlarıyla bireyin iç denetimini sağlar. Ayrıca ölüm, hastalık, eşitsizlik gibi zorlayıcı durumlarla baş etme gücü kazandırarak bireyin aşırı tepkiler vermesinin ve şiddete yönelmesinin önüne geçer.

Dolayısıyla, dindarlığın şiddeti neden önleyemediği meselesi, sadece bireysel inançla değil, bu inancın nasıl yaşandığı ve toplumsal yapılarla nasıl etkileşim içinde bulunduğu ile ilgilidir. Bu durumun üzerinde ciddiyetle durulmalı ve derinlemesine analizler yapılmalıdır. Bu realite, “Aslolan nasıl bir dindarlıktır?” sorusuna cevap aramak, barışı ve merhameti esas alan bir dindarlık anlayışının şiddeti ortadan kaldırmada önemli bir adım olacağının da ortaya koyulması demektir.

Dindarlık; kapsamı geniş, çok yönlü bir olgudur; zamanla değişime açıktır. Bu nedenle, dindarlığı yalnızca dini metinler çerçevesinde anlamaya çalışmak yetersiz olur. Kişinin karakteri, sosyal çevresi, ekonomik seviyesi ve tecrübelerini dindarlığı etkileyen ve şekillendiren unsurlar arasında saymak mümkündür.³³³ Bunların yanı sıra içinde bulunulan aile yapısı, cinselliğe bakış, cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, coğrafi bölge, kırsal ya da kentsel yaşam dindarlığın şekillenişinde birer faktördür.³³⁴ Dindarlık üzerinde etkili olan pek çok unsur bulunduğu için, araştırmacılar bu alanda çeşitli dindarlık modelleri geliştirme gereği duymuştur. İslam kültüründe ise dindarlık, genellikle iki temel kategoride ele alınmıştır. Bunlar; taklit yoluyla edinilen dindarlık (taklidi) ve sorgulama, bilinç ve bilgi temelli dindarlık (tahkiki) şeklindedir.

Taklîdî dindarlığa sahip bir birey, şiddet içeren tutum ve eylemlerini haklı gösterebilmek için mutlaka bir gerekçe arayışına girer. Çünkü her şiddet eylemi, dayanak gösterilecek bir kaynakla meşrulaştırılmaya çalışılır. Bu kaynak; bir kült ya da ritüel, ideolojik veya siyasi bir neden, belirli bir söylem, ekonomik yapı olabileceği gibi, dini bir inanç veya kutsal bir metin de olabilir.³³⁵ Şiddet uygulayan ve amaçlarını dini kisveye sokarak şiddeti bir yöntem olarak kullanan bireyler, vicdan rahatsızlığından kurtulmak için dini kaynakları kendilerini haklı çıkaracak şekilde yorumlayarak eylemlerini meşru göstermek isterler.³³⁶ Bu bilgiler bize göstermektedir ki, taklide dayanan bir dindarlık anlayışı, şiddeti engelleme konusunda etkili olamamaktadır. Bu tür bir dindarlığı benimseyen birey, dini öğretileri doğru şekilde kavrama ve bunları yaşamına sağlıklı biçimde yansıtma konusunda yetersizdir. Dolayısıyla, dini; sadece kendilerini dindar olarak tanımlayan kişilerin tutum ve davranışları üzerinden değerlendirmek, doğru bir yaklaşım değildir.

Dindarlık, bireylerin dinle kurdukları ilişki biçimine göre farklı şekillerde ortaya çıkabilen bir olgudur. Din, inananları açısından tek ve sabit bir kaynak olarak kabul edilse de, bu dine mensup bireylerin inançlarını anlama, yorumlama ve yaşama tarzları çeşitli etkenlere bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Bu bağlamda, toplumsal gözlem ve analizlerde bireylerin dini yaşantılarındaki çeşitliliği anlamaya çalışmak; onları

³³³Nida Yağız, *Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Erzurum İli Örneği)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 24.

³³⁴Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 3.

³³⁵Şinasi Gündüz, “Din ve Şiddet Paradoksu”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2016), 8-31.

³³⁶Celal Çayır - Özer Çetin, “Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2011), 4.

‘dindar’ ya da ‘dinsiz’ gibi kesin ve dışlayıcı kategorilere ayırmadan değerlendirmek, daha sağlıklı ve kapsayıcı bir yaklaşım olacaktır. Bu farkındalık, konuyu sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için önemlidir. Dolayısıyla, bir dine mensup kişilerin tüm eylemlerini doğrudan dine atfetmek doğru bir yaklaşım değildir.

Şiddetin meşruiyeti konusunda dinde bir temel bulunamaması, şiddetin ortadan kalkması için tek başına yeterli değildir. Bu durum, kendilerini dindar olarak tanımlayan bazı bireylerin dini temsil ederken çeşitli eksiklikler sergilediklerine işaret eder. Her bireyin kendisini Müslüman olarak tanımlaması, onun İslam dinini eksiksiz şekilde temsil ettiği anlamına gelmez. İnanç, bireysel bir kabul olsa da, temsil daha çok davranış, tutum ve değerlerle ortaya çıkan bir süreçtir. Bu nedenle, bir kişinin İslam adına yaptığı eylemlerin, dinin özüne ve temel ilkelerine ne ölçüde uyduğu dikkatle değerlendirilmelidir. Bu noktada asıl mesele, bireylerin sadece ‘Müslüman’ kimliğiyle değil, bu kimliği nasıl yaşadıkları ve hangi değerleri ön plana çıkardıklarıyla değerlendirilmesidir. Çünkü asıl mesele, dinin temsilinde vahiy ile hayat arasındaki ilişkiyi doğru şekilde kuramamakta yatmaktadır. Burada yaşanan çatışmalar, çoğunlukla değerler ile inançlar arasında ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle öne çıkarılması gereken temel kavramlar hak ve hakikat olmalıdır.

İslam dininin şiddet savunucusu olduğu farklı şekillerde temellendirilmeye çalışılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de şiddete sevk eden ayetlerin var olduğu, Allah’ın insanı şiddete meyyal bir şekilde yarattığı iddiaları ortaya atılmaktadır. Özellikle üç başlık altında İslam dininde şiddetin mevcudiyeti ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunlar; Habil-Kabil kıssası³³⁷, İnsanın yaratılışında olduğu düşünülen “fesat çıkarma ve kan dökme”³³⁸ özelliğine sahip olması, İslam’da yer alan cihad³³⁹ olgusudur.³⁴⁰ Ancak bu başlıkların ayrı ayrı incelenmesi durumunda şiddete dinden bir dayanak bulmanın mümkün olmadığı görülecektir.

Habil- Kabil kıssasının geçtiği ayetlere bakıldığında; Kabil’in zorunlu olarak değil kendi özgür iradesiyle kötülükte bulunduğu ortaya konulmuştur. Zira kıssa onun kötülüğe mecbur bırakılmadığını, kendi nefsine hükmedemediğini ve yaptığı eylemin cezasını çekeceği belirtilmektedir. Burada sorgulanması gereken şey, Allah’ın Kabil’i

³³⁷Mâide 5/27-31.

³³⁸Bakara 2/30-32.

³³⁹Furkan 25/52. / Ankebût 29/69.

³⁴⁰Emine Ögük, “Dindarlık Algıları ve Şiddet”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 11-16.

kötülük işlemeye yatkın bir fitratta yaratmış olması değil, Kabil'in kötülükten yana kullandığı irade ve tercihidir. Onu kötülüğe zorlayan kendi fitratı değildir. Öyle olsaydı Habil'inde aynı davranışı göstermesi gerekirdi. Habil'in iradesini iyi yönde kullanması Kabil'in kötülük işlemesinin mecbur bir davranış olmadığına önemli bir göstergesidir.³⁴¹ Bu konuyla karşımıza çıkan asıl mesele cebri kader anlayışıdır. Bu anlayışın İslam dini ile bağdaştırılması doğru bir yaklaşım değildir. Zira bazı kişiler, insanın sınırlı iradesini ve yaptığı eylemlerden sorumlu olduğunu kabul etmezler. Ancak bu yaklaşım, farkında olmadan dini temelleri sarsmak anlamına gelir. Çünkü eğer insanın iradesi yok sayılırsa, onun özgürce tercihte bulunma imkânı da ortadan kalkar. Bu durumda ise kişinin çaba göstermesi, iyiyi seçmesi veya kötülükten kaçınması anlamını yitirir. Oysa bu, Allah'ın koyduğu ilahi yasalara aykırıdır. İnsan, Allah'ın belirlediği fiziksel ve toplumsal yasaların etkisi altındadır ve bu çerçevede aklını kullanarak en doğru biçimde davranmakla yükümlüdür.³⁴²

İnsanın “Fesat Çıkarma ve Kan Dökme” niteliklerine sahip olması şiddetin “İnsanın fitratına Allah tarafından yerleştirilen bir dürtü olup olmadığı sorusunu gündeme getirir. “*Hani, Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz."* demişler. Allah da, “*Ben sizin bilmediğinizi bilirim*” demişti. Allah, Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, “*Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin*” dedi. Melekler, “*Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin*”³⁴³ dediler. Bu ayetler insanın Allah'a ve varlıklara karşı görevlerini yerine getiren, onlarla uyumlu ve olumlu ilişkiler kuran, yaratılışın gerektirdiği fitrata uygun hareket eden; diğer yanda ise sorumluluklarını ihmal eden, ilişkilerinde olumsuz tavırlar sergileyen ve fitratına ters düşen davranışlar içinde bulunan birey olarak iki yönünün bulunduğuna işaret eder. Allah bu iki farklı yönle yarattığı insana iyi ve kötüyü açıkladığı, onları iyi ve kötüyü birbirinden ayırabilecek bir vasıfta yarattıktan sonra iyi olana teşvik ettiği, zihni kapasitelerine de iyi olanı kötü olana tercih etme duygusunu yerleştirdiği gerçeğini ortaya koyar. Zira bir insanın, sonucunda cezalandırılacağı bir fiili zorla yapması düşünülemez. Bu nedenle

³⁴¹Öğük, “Dindarlık Algıları ve Şiddet”, 11.

³⁴²Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre İslâm'ın Temel Kuralları* (İstanbul: M.E.B., 1994), 20.

³⁴³Bakara 2/30-32.

Allah, insana irade hürriyeti vermiş ve yaptığı eylemlerden onu sorumlu tutmuştur. Aksi halde, Allah'ın insanı günah işlemeye mecbur bırakıp sonra da onu cezalandırması söz konusu olurdu ki, bu durum ilahi adaletle çelişir. Oysa Allah adalet sahibidir; zulüm ve haksızlıkla nitelenmesi mümkün değildir.³⁴⁴ Nitekim insanın hür ve sorumlu bir varlık olmasını Allah dilemiştir. Eğer insan daha önceden belirlenmiş bir yoldan gidiyor ve "âlemde olup biten her şey Allah tarafından tayin edilmiş" ise, "Allah tarafından tayin edilmiş bir şeyin başka bir tarz ve düzende" olması mümkün olmayacağından, insan için iradî-gayri iradî ayrımının yapılmasına gerek kalmayacağı gibi Allah'ın kâinata müdahale etmesine de gerek kalmayacaktır. Bu durumda ise, insanın yaptıklarından sorumlu olmasının dahi bir anlamı olmayacaktır.³⁴⁵ Mâtürîdî de insanın bir şeyin hem kendisine hem de zıddına yönelik kudrete sahip kılınmasını özgür oluşunun delili olarak zikreder.³⁴⁶ Bu sebeple insandaki fesat çıkarma ve kan dökme eğilimlerinden biri, özgürlüğünü kullanma arzusudur. Eğer insan bu tür olumsuz davranışlara zorunlu ve mecbur bırakılmış olsaydı, bu zorunluluğun sebebi sorgulanabilirdi. Ancak gerçekte insanın böyle bir zorunluluğu yoktur; kendi iradesini istediği şekilde kullanma özgürlüğüne sahiptir. Yani kişi, dilediği takdirde fesat çıkarmaya ve kan dökmeye yönelebilir. Bu da, insanın kendi fiillerinin sorumlusu olduğunu ve iradesini özgürce yönetme gücüne sahip bulunduğunu gösterir. Allah insanı iyi ile kötüyü ayırt edebilecek akıl, düşünce, irade ve tercih yetenekleriyle donatmış, elçileri ve kutsal kitapları aracılığıyla ona rehberlik etmiş; böylece insan, kendi yararına olanı seçip zararlı olanlardan uzak durma özgürlüğüne sahip kılınmıştır. Bu ayette yer alan 'fesat çıkarma ve kan dökme' eylemleri şiddet uygulamada dini bir referans olarak kullanılamaz. Kişiye verilmiş irade kötüyü tercih etmeme de en güçlü dayanaktır.³⁴⁷

Kur'an ve Sünnet, cihad kavramının öncelikle savaşla değil, bireyin kendini olgunlaştırması ve toplumda barış ile huzurun sağlanması için gösterilen gayretle ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Müslümanların anlayışında da bu kavram, din ve vicdan özgürlüğünün korunduğu, baskı ve zorlamaların bulunmadığı; temel insan haklarının gözetildiği bir ortam yaratmayı ve Müslümanları dış tehditlerden korumayı amaçlayan bir çaba olarak kabul edilmelidir. Bunun yanı sıra İslam'ın ilkelerinin

³⁴⁴Mahmut Ay, *Mu'tezile ve Siyaset* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2002), 124.

³⁴⁵Ahmet Akbulut, "Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXIII (1992), 130-131. Detaylı Bilgi İçin bkz. Yasin Ulutaş İlk Dönem Kelam Metinlerinde ve Tartışmalarda Cebri Kader Anlayışın Dayandığı Argümanlar s.1-18

³⁴⁶el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd tercümesi*, 421.

³⁴⁷Öğük, "Dindarlık Algıları ve Şiddet", 11-16.

kitlelere ulaştırılmasında teşvik edilen yöntem savaş değil, barış yollarıdır.³⁴⁸ Barışçıl yollarla sonuç elde edilemediği, hak ve hukukun ihlal edilerek kişilerin hayatına kast edildiği, fitne ve fesadın yaygınlık gösterdiği durumlarda savaş kaçınılmaz bir yöntem olarak sunulur.³⁴⁹

Karşımıza konulan bu üç ana unsurun ortak paydası şudur; ayetlere ezber, tekdüze bir yorum ortaya koyma, perde arkasını araştırmadan yorum yapılacak ve bir yargıya varılacak ilkeler değillerdir. Zira böyle algılanan her çıkarım kişiyi dini farklı yorumlamaya, şiddet destekçisi ve yönlendirici bir konuma yerleştirmeye, şiddet algısını toplumda dini referanslarla meşrulaştırmaya varacak kadar bir yanlış algının oluşmasına zemin hazırlar.

Zulüm, dövme, yaralama ve benzeri eylemler, sadece toplumsal düzeni bozan fiiller değil, aynı zamanda dinî açıdan da günah kabul edilen, insanın hem kendisine hem de başkalarına karşı işlediği ağır sorumluluklar içeren davranışlardır. Bu tür zararlı eylemlerin, din adına meşrulaştırılması ya da dindarlık görüntüsü altında icra edilmesi, dinin ruhuna ve temel ilkelerine aykırıdır. Din, özü itibarıyla insanın kendini ve çevresini ıslah etmesini, adaleti tesis etmesini, merhamet, hoşgörü, anlayış ve sorumluluk ilkeleri çerçevesinde yaşamasını emreder. Buna rağmen, bazı bireylerin şiddet içerikli eylemleri dinle ilişkilendirmesi, çoğunlukla dini bilginin yanlış anlaşılması, yüzeysel yorumlanması ya da geleneksel-kültürel etkilerle çarpıtılmasından kaynaklanır.³⁵⁰

Bu durum, dindarlığın yalnızca ritüellere indirgenmesinin ve taklidî bir inanç yapısına dayalı olarak şekillenmesinin tehlikelerine işaret etmektedir. Nitekim birey, dini kendi aklı, iradesi ve araştırmasıyla derinlemesine kavrayamadığında, onun özündeki ahlaki ilkeleri değil, çevresindeki otorite figürlerinin, geleneksel kabullerin veya kültürel kodların yönlendirmesiyle hareket edebilmektedir. Bu tür dindarlık biçimlerinde şiddet, zaman zaman meşru bir araç olarak görülmekte ve böylece dinin vicdan, adalet ve barış çağrısı gölgeler hale gelmektedir.

Bu bağlamda, zararlı ve şiddet içerikli davranışların önüne geçilmesi için yalnızca bireyin niyetine ya da ahlaki tutumuna değil, aynı zamanda din eğitiminin yöntemine de odaklanmak sorunu çözmeye yardımcı olacaktır. İzlenmesi gereken

³⁴⁸Bakara 2/259; Nahl 16/125.

³⁴⁹Öğük, “Dindarlık Algıları ve Şiddet”, 18.

³⁵⁰Akçakaya - Can, “Ev Kadınlığının Sosyolojik Analizi: Kayseri Örneği”.

yöntem, bireyin dini ezber ve geleneksel aktarımla değil; sorgulama, analiz etme, içselleştirme ve ahlaki duyarlılıkla öğrenmesini sağlayacak şekilde yapılandırılmalıdır. Din eğitimi yapılırken, bireye sadece neyin doğru neyin yanlış olduğunu bildirmekle kalmamalı, aynı zamanda o bilginin bireyin davranışlarına nasıl yansımaları gerektiğini de öğretmelidir. Bu noktada, tahkiki dindarlık anlayışının teşviki büyük önem arz etmektedir. Bu imanın birey üzerindeki en büyük etkisi nefsi arzulara ve dünyevi isteklere karşı bilinçli ve dirençli bir iman anlayışı ortaya koymasıdır.³⁵¹ Bu tür bir yaklaşım, bireyin dini metinleri kendi aklıyla yorumlayabilmesine, Hz. Peygamber'in örnekliğini doğru okuyarak şiddet değil merhamet, öfke değil adalet eksenli bir ahlak geliştirebilmesine imkân sağlar. Kur'an'ın bütüncül mesajı, bağlam ve amaç dikkate alınarak yorumlandığında, şiddetin değil barışın; nefretin değil affın; zorlamanın değil özgürlüğün esas alındığı açıkça görülecektir.

Sonuç olarak, dindarlık, bireyin yaşamına yön veren değerli bir inanç ve davranış biçimidir. Ancak bu inancın bireyde hangi içerikle ve hangi yöntemle geliştiği, onun insanlarla ve toplumla kurduğu ilişkilerde doğrudan belirleyici olmaktadır. Zulüm, şiddet ve zarar verme davranışlarının dini referanslarla meşrulaştırılmasını önlemenin yolu, dini sahih kaynaklardan, aklî ve ahlâkî bir yaklaşımla, bilinçli ve derinlikli bir şekilde öğretmekten geçmektedir. Bu sayede dinin asıl amacı olan adalet, barış ve huzur ortamı tesis edilebilir. Zira kadına şiddetin önlenmesinde yalnızca hukuki ve sosyal politikalar etkili değildir. Kalıcı ve etkili çözümler için bir zihniyet dönüşümüne ihtiyaç vardır. Bu da ancak sahip olunan değer yargılarıyla mümkündür. Özellikle dini değerler bu dönüşümün sağlanmasında güçlü bir kaynak sunmaktadır.

³⁵¹Süleyman Yavuzer, "Tahkiki ve Taklidi İman Perspektifinde Mü'min Kişilik", *Van İlahiyat Dergisi* 10/16 (2022), 64.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadına yönelik şiddet, fiziksel, psikolojik, cinsel veya ekonomik yollarla kadına zarar verme amacı taşıyan ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ciddi sonuçlara yol açan evrensel bir insan hakları ihlalidir. Günümüzde, farklı sosyo-kültürel yapılar, geleneksel anlayışlar ve bazı yanlış dini yorumlar gerekçe gösterilerek meşrulaştırılmaya çalışılan bu sorun, toplumların temel yapı taşlarından biri olan aile ve sosyal ilişkilerde derin yaralar açmaktadır. Bu çalışma kapsamında, kadına yönelik şiddet olgusu iman ve ahlak ilişkisi bağlamında ele alınmış; bireylerin dinî inançları ile ahlaki davranışları arasındaki ilişkinin şiddet eğilimleri üzerindeki etkisi derinlemesine incelenmiştir. Özellikle şiddet, daha da özelde kadına yönelik şiddet bağlamında inançlı bireyin nasıl bu tür eylemlere yöneldiği sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır.

İman, kelam geleneğinde farklı biçimlerde tanımlansa da temel olarak kişinin kalben tasdiki, dil ile ikrarı ve bu inancın hayata yansımaları olarak kabul edilen ameli kapsayan bütüncül bir yapıdır. Ancak teorik olarak bu kadar sağlam görünen iman-amel bağı, pratikte her zaman aynı ölçüde işlerlik kazanamamaktadır. Nitekim inançlı olduğunu beyan eden bir bireyin, cinayet işleyebilmesi ya da eşine fiziksel, psikolojik ya da ekonomik şiddet uygulayabilmesi bu çelişkinin somut örneklerinden biridir.

İmanın davranışlara yön verme gücü, bireyin inancını ne ölçüde içselleştirdiğiyle doğrudan ilişkilidir. Sadece kalbi veya sözlü bir tasdikle sınırlı kalan, ahlaki boyutla beslenmeyen bir iman anlayışı, bireyi sorumlu ve erdemli davranışlara yönlendirmekte yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda ahiret inancı da, bireyin eylemlerini kontrol altına alma potansiyeline sahip olsa da, bu potansiyelin hayata yansımaları, bireyin bu inancı nasıl anlamlandırdığına bağlıdır. Ahiret bilinciyle şekillenmiş gerçek bir iman, bireye yaptığı her davranışın hesabını vereceği düşüncesini kazandırır. Ancak bu düşünce, bireyde içsel bir sorumluluk duygusuna dönüşmemişse, kişi kendi eylemlerini çeşitli gerekçelerle meşrulaştırabilir. Ne yazık ki toplumsal ve kültürel değerlerin dini inançlarla karıştırıldığı ortamlarda bu meşrulaştırma daha da kolaylaşmaktadır. Oysa inancın davranışa yön verici etkisi, sadece şekli bir bilgiye değil, o bilginin ahlaki sorumlulukla bütünleşmesine bağlıdır. İnanç, bireyin tutum ve davranışlarında samimi bir içsel denetim mekanizması oluşturmadıkça, birey eylemlerini farklı gerekçelerle haklılaştırma yolları arayabilir.

Araştırma süresince ulaşılan bir diğer önemli bulgu ise, şiddetin yalnızca inançsızlıkla açıklanamayacağıdır. Zira psikolojik, sosyolojik ve ekonomik faktörler,

bireyin dini inancından bağımsız olarak davranışlarını etkileyebilmektedir. Öfke kontrolü bozukluğu, geçmiş travmalar, toplumsal baskılar bireyin dinî bir motivasyona sahip olsa bile şiddete başvurmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bu noktada ahlakî zafiyet, dinî bilgi eksikliği ile birleştiğinde birey, dini inançlarını bir davranış denetleyicisi olarak değil, zaman zaman kendi arzularını meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanma eğilimine girmektedir.

İnançlı bir bireyin şiddet ya da cinayet gibi ağır eylemler gerçekleştirmesi, çoğu zaman inanç ile ahlak arasında yeterli bir bağ kurulmadığını göstermektedir. Bu bağ kurulabilmesi için din eğitiminin salt bilgi aktarımından ibaret kalmaması, ahlaki ve duygusal gelişimi de kapsayan bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Bireylerin inanç sistemleri, yalnızca neye inanıldığıyla değil, bu inancın davranışlara ne ölçüde yansıdığıyla anlam kazanır. Özellikle kadına yönelik şiddet vakalarında, dinin kadına bakışına dair yanlış inançlar, geleneksel ve kültürel normlarla harmanlanarak kadın üzerinde bir tahakküm aracına dönüşebilmektedir. Bu nedenle dini değerlerin doğru anlaşılması, İslam'a ters düşen geleneklerden ayıklanarak Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in uygulamaları ışığında yeniden yorumlanması büyük önem taşımaktadır.

Bu sorunlarla başa çıkabilmek için bütüncül bir çözüm yaklaşımına ihtiyaç vardır. Öncelikle iman, amel ve ahlak arasındaki bağın kişiler tarafından sadece kavramsal düzeyde değil, yaşantısal olarak da içselleştirilmesini sağlayacak değerler eğitimi programları geliştirilmelidir. Bu programlar yalnızca teorik dini bilgileri değil, aynı zamanda duygu kontrolü, empati, öfke yönetimi gibi temel insani becerileri de kapsamalıdır. Zira Kur'an'ın insanı muhatap alan mesajı, sadece zihinsel bir bilgi değil, aynı zamanda bir yaşam rehberi ve yol haritasıdır. Okullarda ve dini eğitim veren kurumlardaki müfredatlar, ahiret inancını bir bilgi olmaktan çıkarılıp, bireyin davranışlarını şekillendiren bir sorumluluk bilinci hâline gelecek şekilde yeniden düzenlenmelidir. Kur'an'ın hayatın tüm alanlarına yön veren ilahi bir rehber olarak öğretilmesi ve Peygamber'in (sav) ahlakı ile ahlaklanmanın bir ideal değil, ulaşılması gereken bir kişilik modeli olarak sunulması gerekir. Zira kelam ilmi açısından bakıldığında iman sadece dil ile ikrar değil, kalp ile tasdik ve tutarlı eylemlerden oluşan bir bütündür. Bu bağlamda okuduğu Kur'an'ı anlayan, onu hayatına tatbik eden, kulluk bilinci yüksek nesiller yetiştirmek temel gaye olmalıdır. Ayrıca din görevlileri ve kanaat önderleri, toplumda yaygın olan şiddet, ötekileştirme ve değer erozyonlarına karşı Kur'an'ın ilkelerini referans alan açık ve etkili bir dil kullanarak toplumu

aydınlatmalıdır. Böylece dinin yalnızca bireysel değil, toplumsal düzeyde de dönüştürücü ve ıslah edici gücü harekete geçirilebilir.

Bunlara ek olarak, kadına yönelik şiddetle mücadelede sadece hukuki düzenlemelerle yetinilmemeli; dini ve ahlaki duyarlılığı artırıcı sosyal politikalar da geliştirilmelidir. Cami, vakıf ve dernek gibi dini kurumlar, şiddet karşıtı bilinçlendirme kampanyalarında daha aktif roller üstlenmelidir. Özellikle kadının toplumsal konumuna ilişkin yanlış algıların ve yerleşik sosyal normların düzeltilmesi, şiddetin önlenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Eğitim düzeyi, yaşanılan yerin kent ya da kırsal olması fark etmeksizin toplumun her kesiminde görülebilen bu sorun, ancak köklü bir zihniyet dönüşümü ve kapsamlı bir toplumsal bilinçlendirme süreciyle çözüme kavuşturulabilir.

Sonuç olarak, inançlı bir bireyin şiddet veya cinayet işlemesi, dinin özüne değil; inancın eksik, yüzeysel ya da yanlış yaşanmasına işaret etmektedir. Gerçek anlamda iman etmiş bir birey, yalnızca Allah'a değil; aynı zamanda insana, hayata ve ahlaki değerlere karşı da sorumluluk hisseder. Bu sorumluluğun bilincinde olan bir kişi, ne kadına ne de başka bir varlığa şiddet uygulamayı bir hak olarak göremez. Dolayısıyla, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde iman-ahlak ilişkisinin derinlemesine kurulması, şiddetin önlenmesinde vazgeçilmez bir unsurdur. Bu bağlamda araştırmanın, konuyla ilgili yapılacak diğer çalışmalara rehberlik etmesi umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, H.İbrahim. "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 367-388.
- Acar, Mustafa. *Allah'a İmanın Ahlâki Boyutu*. İstanbul: Kitap Dünyası, 3. Basım, 2017.
- Akay, Hasan. *İslâmî Terimler Sözlüğü*. Cağaloğlu, İstanbul: İşaret Yayınları, 3. baskı., 2005.
- Akbulut, Ahmet. "Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXIII (1992), 129-156.
- Akçakaya, Gülser - Can, Yücel. "Ev Kadınlığının Sosyolojik Analizi: Kayseri Örneği". *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 7/4 (2024), 383-402.
- Akdemir, Ferhat. "Ahlâki Normların Ontolojik Kaynağı ve Epistemolojik Değeri Bağlamında Din/Tanrı-Ahlâk İlişkisi". *Muhafakâr Düşünce* 5/19-20 (2009), 35-53.
- Akman, Zekeriya. "Hz. Peygamber Döneminde Savaşlarda Kadın". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2012), 255-267.
- Akseki, A.Hamdi. *Ahlak Dersleri*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2. Basım, 1968.
- Aksoy, Ramazan. "İslam Hukukunda İddet Nafaka İlişkisi". *İFD İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2021), 103-117.
- Aktaş, Zeki. "John Stuart Mill'in Faydacılık Teorisinde 'Ahlaki Yaptırım' Problemi". *Liberal Düşünce Dergisi* 107 (2022), 1-18.
- Aktepe, İshak Emin. "Cinsiyet ve Cinsellik Tartışmalarına İslam Perspektifinden Bakış". *İslam'da Cinsiyet, Cinsellik ve Evlilik*. ed. Turgut Akyüz - Osman Paköz. 157-182. İstanbul: Ravza Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Akyıldız, Mustafa. *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Bir Model Olarak Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi*. İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Albayrak, Ahmet. "Dindarlık Tipleri Açısından Dua Formları". *Marife* 2 (2007), 189-201.
- Albayrak, Elvan. "Antik Çağ'dan İtibaren Tarih Boyunca Kadının Toplum İçindeki Yeri". *International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences* 9/68 (2023), 3395-3407.
- Ali b. İsmail, el-Eş'ârî Ebû'l-Hasen. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn/İlk Dönem İslâm Mezhepleri*. çev. Mehmet Dalkılıç - Ömer Aydın. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005.
- Altın Gülova, Asena - Güngör İlerler. "Örgütsel Kurallar ve Normlara Uyma Davranışına Örgüt Kültürü Bağlamında Kavramsal Bir Bakış". *Izmir Democracy University Social Sciences Journal*, 104-129.
- Altınhan, Muharrem. "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Mürtekeb-i Kebîre Konusunda Hâricîlik ve Mu'tezile'ye Yöneltiği Eleştiriler". *Universal Journal of Theology* 6 (2021), 93-129.
- Apalı, Yasemin. "Sosyolojik Açıdan Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2011), 49-64.
- Arıkoğlu-Ündücü, Cemile. "Kadına Yönelik Şiddetin Tarihi". *Alternatif Politika Toplumsal Cinsiyet Özel Sayısı II* (Şubat 2016), 21.
- ari, Ebu'l-Hasan el-Eş'. *el-İbâne an Usulî'd - Diyâne*. çev. Mehmet Kubat. İstanbul: İşrak Yayınları, 1. Basım, 2008.
- Aslan, Mustafa - Şeker, Selim. "Aile İçi Şiddetin Bir Boyutu Olarak Kadına Yönelik Şiddet: Toplumsal Algı Ve Tutumlar". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (Bahar 2013), 193.

- Aslan, Recep. “Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed’in Kadına Yönelik Şiddeti Ortadan Kaldırma Konusunda Örnek Alınabilecek Söz ve Uygulamaları”. *Diyanet İlmî Dergi* 48/1 (ts.), 29-42.
- Aslan Turan, Esra. “Diyarbakırlı Kadınlarda Namus, Kadınlık ve Din”. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi* 20 (2020), 51-85.
- Atay, Hüseyin. *Kur’an’a Göre İslâm’ın Temel Kuralları*. İstanbul: M.E.B., 1994.
- Ay, Mahmut. *Mu’tezile ve Siyaset*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Aydın, Hüseyin. “İyi- Kötünün Belirlenmesinde Aklın ve Vahyin Rolü”. *Marife* 2 (ts.), 129-159.
- Aydın, Mustafa. “İslam Bağlamında Ahlak”. *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*. 704. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi, 1. Basım, 2007.
- Aydınlı, Yaşar. “İbn Bâcce”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/348-353. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Ayhan, Ayla. *Ayetler Işığında İmanın Mahiyeti*. Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019.
- Aykaç, Mustafa. “İman Kavramı”. *SistematiK Kelam*. ed. Mehmet Evkuran. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı, 1. Basım, 2006.
- Beki, Niyazi. “İslam’da Cihad Kavramının Kapsamı”. *EKEV Akademi Dergisi* 70 (2017), 85-100.
- Beşer, Faruk. *Hanımlara Özel İlmihal*. İstanbul: Bilge Yayıncılık, 3. Basım, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: BİLMEN, 1968.
- Bingöl, Orhan. “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık”. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16 (Özel Sayı I) (2014), 108-114.
- Bora, Aksu - Üstün, İlknur. “Sıcak Aile Ortamı”: *Demokratikleşme Sürecinde Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tesev, 2008.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl el-. *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- Bulut, Mehmet. “İman ve Mahiyeti”. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XI (1998), 33-64.
- Canan, İbrahim. *Hadis Ansiklopedisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 3. Basım, 2008.
- Cengiz, Aylin. *Kadın Ruh Sağlığı ve Toplumsal Cinsiyet; Antalya İlinde Bir Klinikte Uygulama*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Cürçani, Ali İbn Muhammed el-. *Şerhu’l-Mevâkıf*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Çağrı, Mustafa. “Ahlak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/1-9. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Çayır, Celal - Çetin, Özer. “Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2011), 34.
- Çelebi, İlyas. *İslam’ın İnanç Esasları*. İstanbul: İSAM Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Çetin, Hülya. “Lawrence Kohlberg’in Bilişsel Ahlak Gelişim Kuramı ve Dinlerin Hedeflediği İdeal İnsan”. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi* 5/9 (2019), 129-162.
- Çetin, Musa. “Hadisler Bağlamında Şiddet Olgusu”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2015), 371-400.
- Çetintaş, Recep. “Süresiz Yoksulluk Nafakasının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 41 (ts.), 105-131.

- Danişan, Esra İkbal. *İmam Maturidi ve İmam Eş'ari'nin İman Anlayışlarının Karşılaştırılması*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2021.
- Demir, Nazlı Hilal. "Strasbourg Kararlarındaki Karabataklar: (toplumsal) Cinsiyet Stereotipleri". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 146 (2020), 269-311.
- Dindaş, Hamide. *Kadına Yönelik Eş Şiddetinin Sosyoekonomik Durum ve Yaşam Kalitesi İle İlişkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Doğan, Lütfi. *Toplunun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler: Huzur ve Saadetin Esasları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 10. baskı., 2016.
- Dülber, Hatice. "Şiddetin Karşısında Hz. Peygamber". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 5/6 (2018), 264-285.
- Er, Neslihan. "Tek Tanrılı Dinlerde Kadının Yeri ve Rolü: Sosyolojik Bir İnceleme". *Şura Akademi Dergisi* 7 (2024), 69-85.
- Erdem, Hüsameddin. *Ahlak Felsefesi*. Konya: HÜ-ER Yayınları, 4.Baskı., ts.
- Erdem, Ömer Faruk. "Vicdan ve Vicdanın Ahlâkî Değeri Üzerine Bir İnceleme". *Dini Araştırmalar Dergisi* 21/2 (2021), 777-802.
- Erten, Mevlüt. "Kur'an'da Bilgi-Amel (Eylem) İlişkisi". *Diyanet İlmi Dergi* 41/3 (2005), 117-136.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı meal-tefsir*. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1996.
- Faruki, İsmail Raci. *Hıristiyan Ahlakı*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Mahya Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman. *Kelam(Tarih, Ekoller, Problemler)*. Konya: Tekin Kitabevi, 2016.
- Gören, Emine. *İnsanın Arınma İhtiyacına Dini Ahlâkın Katkısı*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Görgülü, Ülfet. "Kur'an ve Sünnet Perspektifinden Kadın". *İslam Penceresinden Kadın*. 151. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1. Basım, 2019.
- Görkaş, İrfan. "Farabi'nin İnsan Tasavvuru". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 289-304.
- Güler, İlhami. *İman Ahlâk İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 4. Basım., 2016.
- Gültekin, Filiz. *Saldırganlık ve Öfkeyi Azaltma Programının İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Üzerindeki Etkisi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008.
- Gümüşoğlu, Hasan. "İmanın Artması-Eksilmesi Meselesi ve Amel İle İlişkisi". *Diyanet İlmi Dergi* 44/2 (Haziran 2008), 127-144.
- Gün, Faruk. "İslâm'da Kadın Sorunsalına Kelâmî Bir Bakış". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (Haziran 2024), 102-122.
- Gündüz, Şinasi. "Din ve Şiddet Paradoksu". *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2016), 205.
- Gürbüz, Ahmet. "Soyut ve Somut Bağlamıyla Adalet Kavramı ve Toplumsal Yaşam Açısından Önemi". 339. İstanbul: HFSA, 2019.
- Haccac, Müslim b. *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*. çev. Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Ravza Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Hameed, Zainab Jasim Hameed. *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddetin Farklı Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi*. Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Hayta, Akif. "U. Ü. İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İbadet ve Ruh Sağlığı (Psiko-Sosyal Uyum) İlişkisi Üzerine Bir İnceleme". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 9/9 (2000), 12.

- Hökelekli, Hayati (ed.). *Gençlik Dönemi ve Eğitimi, II: Tartışmalı İlmî Toplantı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003.
- İkbal, Muhammed. *İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*. çev. Sofi Huri. İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999.
- İmam Gâzali. *ihyâu Ulûmi'd-Dîn*. çev. Dilaver Selvi. 1 Cilt. İstanbul: Semerkand, 2. Basım, 2020.
- İmamoğlu, Tuncay. "Ahlaksız Hukuk ve Dinsiz Ahlak Mümkün Müdür?: Felsefi Bir Yaklaşım". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 237-249.
- İnci, Rabia. "Çalışan Kadınlarda Şiddet Algısı ve Bu Algıda Ekonomik Şiddetin Yeri". *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi* 2/3 (2020), 189-206.
- İsen, Galip - Batmaz, Veysel. *Ben ve Toplum*. İstanbul: Salyangoz Yayınları, 1. Basım, 2006.
- İsfahânî, er-Râğıb el-. *Müfredât (Kur'an Kavramları Sözlüğü)*. çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 3. Basım, 2012.
- Kahraman, Abdullah. "Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı". *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*. 574. Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015.
- Kahveci, Nuri. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Karaağaç, Hilmi. *Kelam'ın 200'ü*. Ankara: OTTO Yayın, ts.
- Karabacak, Ömer. *Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Ahiret İnancının Etkisi*. Uşak: Uşak Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Karaca, Faruk. *Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Karaman ve dğr., Hayreddin (ed.). *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl Ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 6. baskı., 2017.
- Karlı, Necmi. *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi (Erzurum Örneği)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011.
- Karlı, Necmi. "Psiko-Sosyal Açından Şiddet ve Çözüm Yolları". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/3 (2016), 63-89.
- Kayacan, Murat. "Kur'anî Perspektiften Kant Ahlakı". *Eskiye: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 37-52 (2014).
- Kayıklık, Hasan. "Bireysel Dindarlığın Bireysel Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi". *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3 (2006), 491-499.
- Kazvîni, Muhammed b. Yezîd el-. *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*. çev. Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983.
- Kervancı, Ferda. *Büro Çalışanlarının Duygu Yönetimi Yeterlilik Düzeylerinin Geliştirilmesinde Duygu Yönetimi Eğitimi Programının Etkisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Kılavuz, Ahmed Saim. *İman Küfür Sınırı: Tekfir Mes'elesi*. Çağaloğlu, İstanbul: Marifet Yayınları, 7. baskı., 2000.
- Kılavuz, A.Saim. *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, ts.
- Kılıç, Recep. *Ahlâkın Dinî Temeli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. baskı., 1992.
- Kılıç, Recep. "G. Edward Moore'un Ahlak Felsefesi". *Felsefe Dernegi Yayını* 1 (Temmuz 1991), 48-52.
- Kılıç, Sadık. "Kur'an'ın Öngördüğü Model İnsan (Kur'an İnsanı)". *Hız. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzeni*. 31-46. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Kılıç, Yavuz. "Hume'un Ahlak Görüşünde Duygunun Yeri". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 126-138.

- Kılıçarslan, Mehmet. “Kadına Yönelik Şiddet: Sebepleri, Önlemeye Yönelik Kur’anî Tedbirler”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (Temmuz-Aralık2018), 958-994.
- Kılıçoğlu, İsmail. *Ahlak-Hukuk İlişkisi*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 1988.
- Kıyak, Abdülkadir. “Yahudilik’te Ahlak, Değer ve İdeal İnsan Tasavvuru”. 1/133-148. Erzurum, 2014.
- Kobyay, Murat. “Sosyal Bilimler ve Dini İlimlerde Davranış Tasavvuru”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 6/12 (Temmuz 2012), 179-196.
- Kocacık, Faruk - Çağlayandereli, Mustafa. “Ailede Kadına Yönelik Şiddet: Denizli İli Örneği”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 6/2 (2009), 25-43.
- Konuk, Yurdağül. *Okul Öncesi Çocuklarda (5-6 Yaş) Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi: Dini Konularda Anne-Çocuk İletişimi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. baskı., 1994.
- Köylü, Mustafa. *Dünya Dinlerinde Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Kubat, Mehmet. “Eş’arî Ekolünün Öncüsü Olarak Ebu’l-Hasan el-Eş’arî ve Kelâmî Görüşleri”. *İslami İlimler Dergisi* 7/13 (7), 21-47.
- Kula, Naci. “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Dini Değerlerin Önemi”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2015), 203-226.
- Kurt, Abdurrahman. “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 1-26.
- Kutluoğlu Karayel, A. Hümeysra. “Kadına Yönelik Şiddet”. *İNSAMER*, 10.
- Mandaloğlu, Mehmet. “İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 133-159.
- Martı, Huriye. *Hakları ve Saygınlığıyla İslâm’da Kadın*. Yenimahalle, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 11. baskı., 2023.
- Mâtürîdî, Ebu Mansûr el-. *Te’vilâtü’l-Kur’an Tercümesi*. çev. Mehmet Erdoğan - Bekir Topaloğlu. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2019.
- Mâtürîdî, Ebu Mansûr Muhammed el-. *Kitâbü’t-Tevhîd: Açıklamalı Tercüme*. çev. Bekir Topaloğlu. Üsküdar/İstanbul: İSAM Yayınları, Beşinci basım., 2013.
- Mâtürîdî, Ebu Mansûr Muhammed el-. *Kitâbü’t-tevhîd tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1.baskı., 2002.
- Mâtürîdî, Ebu Mansûr Muhammed el-. *Te’vilâtü’l-Kur’ân tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu - Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Ensar, 2. Basım., 2017.
- Mâtürîdî, Ebu Mansûr Muhammed el-. *Te’vilâtü’l-Kur’ân tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu - Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Ensar, 1. Basım., 2018.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. “Din, Dindarlık ve Değerler”. *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (ts.), 173-189.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi - Yurdağül Mehmedoğlu (ed.). *Küreselleşme Ahlak Ve Değerler*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006.
- Metin, İsmail. “İslâm Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış”. *Tokat İlmîyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2022), 553-574.
- Naim, Baban Zade Ahmet. *İslam Ahlakının Esasları*. çev. Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Yüksel Yayınevi, 1945.
- Orbay, İsmail. “Görünmeyene Işık Tutmak: Psikolojik Şiddet”. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 33/1 (Ocak 2022), 267-290.
- Ortak, Kadriye. *Kur’ân-ı Kerim’e Göre Öfke*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Öğük, Emine. “Dindarlık Algıları ve Şiddet”. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 30.

- Önal, Mehmet - Saygın, Tuncay. "Kant'ın Yetiştirdiği Dini Atmosfer ve Tanrı İnancı". *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2011), 105-126.
- Önal, Recep. "İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile İle Ehl-i Sünnet Polemiği". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2015), 121-146.
- Öngören, Reşat. "Tasavvuf". 40/119-126. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2011.
- Özdemir, Recep. "İslâm Hukukuna Göre Kadının Malî Hakları". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Aralık 2022), 92-119.
- Özdeş, Talip. "Ahlak-Vahiy İlişkisi ve Kur'an'da İman-Amel-Ahlak Bütünlüğü". *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2006), 5-21.
- Özgentürk, İlyas vd. "Aile İçi Şiddet ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi". *Polis Bilimleri Dergisi* 14/4 (2012), 55-77.
- Öztürk, Mahmut. "Öfke Kontrolünde Allah ve Âhiret İnancının Etkisi (Hâbil-Kâbil Örneği)". *Diyanet İlmi Dergi* 58 (2022), 33-60.
- Öztürk, Mustafa. *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 7. Basım., 2019.
- Öztürk, Özlem vd. "Kadına Yönelik Şiddetin Kadın ve Toplum Sağlığı Üzerine Etkileri". *Sağlık Akademisyenleri Dergisi* 3/4 (2016), 139-144.
- Platon. *Devlet*. çev. Cenk Saraçoğlu - Veysel Ataman. İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2005.
- Polat, Hatice. "Mu'tezilî Düşünce'de İman-Amel İlişkisi Tartışmaları ve Mürtebib-i Kebîre'nin Durumu". *Mutalaa* 2/1, 74-94.
- Polat, Oğuz. "Şiddet (Violence)". *MÜHF - HAD* 22/1 (ts.), 16-34.
- Rousseau, J.J. *Emile ya da Eğitim Üzerine*. çev. Yaşar Avunç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014.
- Sabuncu, Ömer. "Cahiliye Döneminde Çocuklar". *Akademik Siyer Dergisi Cahiliye Özel Sayısı*, 109-129.
- Sağır, Adem - Demirağ, Hülya. "Din ve Gelenek Bağlamında Kadın ve Kadınlık Tartışmaları: Diyanet Hutbeleri Örneği (2006-2016)". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 6/3 (2017), 592-629.
- Sancar, Faruk (ed.). "Kadına Yönelik Şiddetin Dini Temeli Üzerine Bir Analiz". *Din ve Şiddet: Tarihi, Dini, Siyasi, Kültürel, Sosyo - Psikolojik Boyutlarıyla*. 325-344. Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Sehrawala, Fatma Betül. "Hukuk, Ahlak ve Etik İlişkisi". *Eskişehir Barosu Dergisi* 8/2 (ts.), 253-284.
- Sekman, Aziz. "Kant'ın Ahlak Delili". *İnönü Üniversitesi Kültür Ve Sanat Dergisi* 3/2 (2017), 58-61.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd es-. *Sünen-i Ebî Davud*. çev. İbrahim Koçaşlı. İstanbul: Erkam Yayınları, 2008.
- Sinanoglu, Mustafa. "İman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/212-214. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Soykan, Çiğdem. "Öfke Ve Öfke Yönetimi". *Kriz Dergisi* 11/2 (ts.), 19-27.
- Soyluğan, Bahar. *Kadına Yönelik Şiddet Konusundaki Görüşlerin ve Şiddet Türlerine İlişkin Farkındalığın Sosyolojik Analizi: Niğde İli Örneği*. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Sönmez, Mustafa. "İmanın Ahlâkî Yaptırım Gücü". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/23 (2011), 117-141.
- Şa'ban, Zekiyüddin - Dönmez, İbrahim Kâfi. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fık)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. Baskı., 1990.
- Şahin, Mehmet Kenan - Fındık, Aydın. "Ahlâkî Değerlerin Ontolojik Kaynağı (Eş'arî ve Mâtürîdî Örneği)". 25-40. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2023.

- Şeker, Necmeddin. “Dinî İbadetlerle Psikoterapi”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018), 165-187.
- Şen, Yusuf. “Hz. Peygamberin Merhamet Eğitim Metodu”. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/1-2 (2011), 21-30.
- Şentürk, Habil. “Namaz İbadetinin Uyandırdığı Duygu ve Düşünceler Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ İlahiyat Fakültesi Örneği”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2004), 37-62.
- Şeybânî, Muhammed b. Hanbel eş-. *el-müsned*. çev. Rıfat Oral. Konya: Ensar Yayıncılık, 2003.
- Taftâzânî, Sa’düddin et-. *Şerh’ül-Akaid*. çev. Hüsamettin Vanlıoğlu vd. İstanbul: Muallim Neşriyat, 1. Basım, 2018.
- Tatlıoğlu, Kasım - Karaca, Mehmet. “Öfke Olgusu Hakkında Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 6 (2013), 1101-1123.
- Tayınmak, İlknur. “Önyargılı Tutumlar ve Saldırganlık”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 4/1 (2020), 71-87.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ et-. *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*. çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu (Soyyigit). İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, ts.
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 3. Basım, 2013.
- Topçu, Mevlüt. *Kur’an’da Aile Örnekleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Topuzkanamış, Engin. *Hukuk ve Disiplin Modern Toplumda Hukuka Uymanın Dayanakları*. İstanbul: Zoe Kitap, 3.Baskı., 2019.
- Türkçü, Mustafa. “Ahlakın Kaynağı Tartışmaları ve Ortaya Çıkan Ahlak Telakkileri”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1998), 291-310.
- Türkmen, Elif Kübra - Acar, Abdullah. “Cahiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslam Hukukuna Yansımaları”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 305-330.
- Tüzen, M.Ahmet. “Aristoteles’in Ahlak Anlayışında Pratik Aklın Rolü”. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 (2023), 118-127.
- Uludağ, Süleyman. “Amel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/13-16. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uysal. “Dindarlığın Ahlâkî Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2005), 41-59.
- Uzun, Halide. *Tasavvufî Nefsin Sıfatlarından Öfke*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ordu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Ahlâk*. ed. Gülseren Ülken. İstanbul: Ülken yayınları, 2. baskı., 2001.
- Yağız, Nida. *Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Erzurum İli Örneği)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Yavuzer, Hasan - Cihan, Esra. “Din Toplum İlişkisi”. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 6/4 (2023), 109-124.
- Yavuzer, Süleyman. “Tahkiki ve Taklidi İman Perspektifinde Mü’min Kişilik”. *Van İlahiyat Dergisi* 10/16 (2022), 48-70.
- Yazıcı, Fikret - Değer, Şahbaz. “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadına Yönelik Şiddet ve Türkiye’de Yazılı Basına Yansıması”. *Intermedia International e-Journal* 7 (12) (Haziran 2020), 129-149.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. 2 Cilt. Zehraveyn, ts.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. Zehraveyn, ts.

- Yeğin, Hüseyin İ. “Öfke Duygusu ve Dini Açıdan Baş Edebilme Yolları”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010), 235-258.
- Yerkazan, Hasan (ed.). *Ahlâk ve Din Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. Ankara: Sonçağ Akademi, 1. Basım, 2021.
- Yeşilyurt. “Mâtürîdîlerde İmanda Açıklık”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (15 Haziran 2018), 107-130.
- Yeşilyurt, Temel. *Çağdaş İnanç Problemleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. baskı., 2018.
- Yeşilyurt, Temel - Oral, Osman. “İman’da İkrâr Kavramı”. *Kelam Araştırmaları* 10/1 (2012), 31-44.
- Yıldırım, Adem. “İslam Hukukunda Cinsel Dokunulmazlığa Karşı İşlenen Hetk-i Irz (Tecavüz) Suçunun Cezası ve Kur’an Ceza İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi”. *DEUIFD*, 225-261.
- Yıldırım, Sümeyye. *İbadete Devam Sıklığı İle Ahlaki Olgunluk ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Yıldız, İbrahim. “Kur’ân Âyetleri Işığında Ailenin Görevleri”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Aralık 2023), 252-267.
- Yıldız, İbrahim. “Kur’ân ve Sünnete Göre Sosyal Hayatta Kadın Erkek İlişkisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Aralık 2019), 83-109.
- Yıldız, İlhan. “İnsanın Üç Hâli: Beşeriyet, Ademiyet ve İnsan-ı Kâmil”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2024), 173-202.
- Yılmaz, İbrahim. “İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Mirastaki Payının Cinsiyet İle Temellendirilmesine Analitik Bir Bakış”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (2018), 347-376.
- Yılmaz, Orhan. “Hadis/Sünnet Işığında Kız Çocuklarına Verilen Değer”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2017), 173-197.
- Yüksel, İlknur vd. (ed.). *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*, Ankara, 2015. Ankara: T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015.
- Zengin, Mahmut. “Herkes İçin Geçerli Uygun Değerleri Belirlemek ve Öğretmek Mümkün mü? Değer Eğitimi Yaklaşımları Bağlamında Bir Değerlendirme”. *Sakarya University Journal of Education* 7/2 (2017), 432-445.
- “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun”. www.mevzuat.gov.tr. Erişim 25 Şubat 2025. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf>
- Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul Kitabı Mukaddes Şirketi: Yeni Yaşam Yayınları, 2020.
- “Temel İslam Ansiklopedisi”. 1/553. İstanbul: İSAM, 5. Basım, 2021.
- World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization, 2002.